

การทำงาน

คุณสมภพ 2021.10.10

การทำงาน

พุทธทาสภิกขุ

พิมพ์ครั้งที่ ๑

จัดรูปเล่ม/ออกแบบปก : วทัฎญญ พรอัมรา

สงวนลิขสิทธิ์ : รูปแบบและเนื้อหาในการจัดพิมพ์ครั้งนี้
โดย มูลนิธิเมตตาธรรมรักษ์

ดำเนินการผลิตโดย :

กลุ่มพุทธทาสศึกษา มูลนิธิเมตตาธรรมรักษ์

๑๔/๓๗๐ ม. ๑๐ ถ.พระราม ๒ ซ. ๓๘ แขวงบางมด เขตจอมทอง

กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐

อีเมล : maill@metta.or.th

เว็บไซต์ : <http://www.metta.or.th>



การทำงาน

คุณสมภพ 2021.10.21



สารบัญ

การงานคืออะไร ?	๑
การงานเป็นการปฏิบัติธรรม	๓๙
ทำงานด้วยจิตว่าง	๖๙
บรมธรรม กับการทำงาน	๑๐๑
อดัมมยตา กับการทำงานให้สนุก	๑๓๓

Winn Dharma



การทำงาน
คือ การ
ประพฤติธรรม



การงานคืออะไร ?

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส, อะไรคืออะไร?, ลำดับที่ ๓๗.ค บนแถบพื้นสีน้ำเงิน,
เรื่องที่ ๒ การงานคืออะไร ? (ตามทัศนะของพุทธบริษัท), หน้า ๔๒-๗๐,
บรรยายวันที่ ๘ เมษายน ๒๕๒๑

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๒ แห่งภาค
วิชาขุขุชาในวันนี้ นั้น อาตมาก็ยังคงบรรยาย ในเรื่อง
ที่ว่าอะไรเป็นอะไร หรือ อะไรคืออะไร ต่อไปตามเดิม
ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การงานคืออะไร ?”

(ทบทวน)

ท่านที่เคยมาฟังในวันเสาร์ที่แล้วมา ย่อมจะยังจำได้อยู่
ว่าในวันเสาร์ที่แล้วมานั้น ได้พูดกันถึงข้อที่ว่า “การศึกษาคือ
อะไร?” และถ้าท่านเข้าใจตามที่ได้อ่านไปแล้ว ก็ย่อมจะ
เข้าใจได้ว่า เรากล่าวตามทัศนะของพุทธบริษัท ไม่ได้กล่าว



อย่างที่เรากล่าวๆ กัน และกล่าวในลักษณะเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่ต้องเป็นเรื่องวิเศษวิโส ที่เรียกว่าปรัชญาหรืออะไรทำนองนั้น. ดังนั้น จึงเป็นการกล่าวที่สรุปความออกไปได้ว่าการศึกษาคือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้าเต็มตามความหมายของคำว่าชีวิต หรือขยายความออกไปว่า สิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา.

ท่านลองใคร่ครวญดูว่า เรามองกันในลักษณะอย่างไร ? แล้วเรายุติความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น เกี่ยวกับเรื่องนี้กันในลักษณะอย่างไร ? และเป็นไปแต่ในทางของการปฏิบัติไม่ เป็นเพียงหลักวิชา หรือหลักปรัชญาที่ไม่รู้จักจบ.

สิ่งที่เรียกว่า การศึกษา คือสิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้องให้แก่มนุษย์เพื่อเขาได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา; แล้วเราก็จะเห็นได้ว่า เรายังไม่ได้รับประโยชน์เต็มตามความหมายอันนี้ ซึ่งย่อแสดงอยู่ในตัวว่า เรายังไม่มีการศึกษานั้นเอง. ถ้ามนุษย์ยังไม่ได้รับประโยชน์ตรงตามความหมายของคำว่ามนุษย์ ก็เรียกว่ามนุษย์ยังไม่มี การศึกษา เราก็ได้แต่ไอ้อวด เต็มแรงเต็มกาไปตามประสาคน ที่เข้าใจผิดต่อสิ่งๆ นี้ และถือว่าเรามีการศึกษาที่เจริญ.

เดี๋ยวนี้ดูจะอวดกันในเรื่องนี้มาก ว่าเรากำลังมีการศึกษาที่เจริญหรือก้าวหน้า ถ้าว่าก้าวหน้า มันก็เป็นการก้าวหน้าไปสู่ความวิनाศมากกว่า ถ้าว่าเจริญ มันก็เจริญไปใน



ทางที่จะสร้างปัญหายุ่งยาก ให้รกรุงรังไปด้วยสิ่งที่ไม่จำเป็น สำหรับมนุษย์. นี่ก็เพราะว่าเราไม่รู้จัก สิ่งที่เรียกว่าการศึกษานั้นโดยแท้จริง.

มาในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การงานนั้นคืออะไร?” หลายคนคงจะนึกว่า เป็นการพูดชนิดที่ดูหมิ่นผู้ฟังเกินไปเสียแล้ว คือคล้ายกับจะหาว่า ผู้ฟังไม่รู้ว่าการงานนั้นคืออะไร? ถึงอย่างนั้นก็อยากจะขอรับรองให้ท่านทั้งหลายตั้งใจฟังดูให้ดีๆ.

การงานคือตัวการทำให้เกิดความก้าวหน้า

คำว่า “การงาน” ก็คือคำพูดที่ติดปากที่สุดคำหนึ่งในหมู่มนุษย์. ใครๆ ก็รู้สึกว่าจะทำงาน และเห็นผู้อื่นทำงาน และเข้าใจได้ดีว่าเราต้องทำงาน มิฉะนั้นเราก็จะไม่มีอะไรกิน หรือเราไม่ควรจะมีชีวิตอยู่ สำหรับกินอะไรในโลกนี้ ถ้าเราไม่ทำงาน. ถ้าเรามองกันอย่างนี้ การงานก็เป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่าชังที่ฝืนความรู้สึกของคนทั่วไป เราควรจะให้ความเป็นธรรมแก่สิ่งๆ ที่เรียกว่า การงาน มากกว่านั้นมาก คือถึงกับว่าเป็นสิ่งที่มีเกียรติ เป็นสิ่งสูงสุดสำหรับมนุษย์ ถ้าว่าโดยที่จริงแล้วตัวการงานนั้นเป็นการกระทำ ที่สืบเนื่องมาจากการศึกษา. ถ้าการศึกษาเป็นการทำให้เกิดความก้าวหน้าอย่างถูกต้องแก่



วิวัฒนาการของมนุษย์แล้ว การงานก็คือตัวการทำให้ก้าวหน้า
นั่นเอง เพราะว่าศึกษาแล้วก็ต้องทำตามที่ควรจะทำ.

เดี๋ยวนี้ทุกคนรู้สึก หรือมีความรู้สึกต่อสิ่งๆ ที่เรียกว่าการ
งานในลักษณะนั้นหรือเปล่า ? เมื่อเราถูกใช้ให้ทำงานก็อดหน
ระอาใจระพีดกระเพียดเพราะความที่ไม่อยากจะทำงาน. นั้น
แหละเป็นเครื่องแสดงว่า เรารู้จักสิ่งๆ ที่เรียกว่าการงานกันไป
คนละทิศคนละทาง. ตามความรู้สึกที่ๆ ไป คนก็ไม่อยากจะทำ
งาน; เพราะอะไรก็ไปคิดตัวเองเกิด; เป็นเพราะความโง่ หรือ
จะเป็นเพราะความฉลาด ก็ลองคิดดู.

พวกที่ทำงานอยู่ ก็อยากจะให้ถึงเวลาเลิกงานเร็วๆ ยิ่ง
เป็นลูกจ้างแล้วก็คิดจะเอาเปรียบนายจ้าง อยาจะทำงานแต
่น้อย แล้วก็เอาค่าจ้างหรือเงินเดือนให้มาก. มันเป็นเรื่อง
จริงอยู่อย่างนี้ แก่ทุกคนที่ทำงานด้วยหรือเปล่า ? ขอให้ลอง
สังเกตดู เขาไม่อยากทำงาน แต่เขาอยากจะได้ค่าจ้างให้ม
นมาก; นั้นมันเป็นความรู้สึกที่ผิดพลาดอยู่หลายชั้นตอน เพราะ
เขาไม่รู้สึกว่าการทำงานนั้นคืออะไร? ทำไปทำไม? จึงทำไป
อย่างจำใจทำ เพื่อเอาค่าจ้างมากินมาใช้, เรียกว่าทำไปอย่าง
ไม่รู้ค่าของการงานอะไร มากไปกว่าเรื่องปากเรื่องท้องของตัว
เอง; นั้นมันก็ถูกและมันก็จริงด้วย. ทำไมจะต้องเอามาพูด?
เอามาพูดก็ เพื่อจะให้มันเป็นไปอย่างดีที่สุดในการที่จะทำ
อย่างนั้น จึงขอให้ลองใคร่ครวญกันดู.

คำว่า “การงาน” เป็นคำที่พอท่านได้ยินได้ฟังเข้าแล้ว



จะรู้สึกอย่างไร เป็นสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจ หรือว่าน่าเกลียด น่าชัง ไม่อยากจะพบเห็น? และถ้ามีความหมายเต็มเข้ามาว่า “งานหนัก” อย่างนี้ด้วยแล้ว จะถึงกับขยะแขยง หรือหาไม่? ใครๆ ก็ลองคิดดู ว่าตนเองชอบทำงานหนักหรือไม่? ชอบทำงานมากๆ ยุ่งยากหรือไม่? ถ้าเขารู้สึกว่าการงานเป็นสิ่งที่มีความ หรือเป็นเกียรติของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์ เขาคงจะไม่รู้สึกอย่างนั้น.

เอาตมามเห็นว่ามันมีปัญหากันอยู่อย่างนี้ จึงได้เอามาพูด แล้วก็พูดกันอย่างความรู้สึกของพุทธบริษัท ดังที่กล่าวแล้ว ไม่พูดอย่างปรัชญาเพื่อเจ้าของนักปรัชญาทั้งหลาย. ขอให้ทราบไว้ว่า เราจะพูดอะไรกันที่นี่ ที่สวนโมกขนิมิต โดยเฉพาะที่บริเวณนี้ แล้วก็พูดกันในฐานะที่เป็นความคิดเห็นของพุทธบริษัททั้งนั้น ไม่ว่าจะพูดถึงเรื่องอะไร เช่นเดียวกับที่พูดถึงเรื่อง การศึกษามาแล้ว.

ในวันนี้ก็จะพูดถึงเรื่องการงาน เพื่อว่าพุทธบริษัทจะเป็น พุทธบริษัทที่ถูกต้องยิ่งขึ้น ถ้าเขารู้จักการงาน และพอใจ ในการที่จะให้การงานนั้นเป็นไปถึงที่สุด.

ความหมายของ “การงาน”

คำว่า การงาน เป็นภาษาไทย ถ้าเป็นภาษาบาลี จะได้ แก่คำว่าอะไร ? และมีความสำคัญอย่างไร ก็ขอให้ลองคิดดู.



คนที่เคยเรียนภาษาบาลีมาบ้างแล้ว ก็คงจะรู้จักว่าคำนี้ในภาษาบาลีหมายความว่าถึงอะไร. ในภาษาบาลีคำนี้ได้แก่คำว่า กมฺมนฺโต หรือ กมฺมนฺต. คำนี้มีที่มาในอัฐสังคิมรรค คือองค์หนึ่งแห่งมรรคแปดองค์ มีอยู่องค์หนึ่งเรียกว่าสัมมากัมมันโต แปลว่า มีภาระงานชอบ; เมื่อมีภาระงานชอบ คือ เป็นภาระงานที่ชอบก็จะเป็น องค์ประกอบหนึ่งสำหรับอริยมรรค เพื่อการก้าวไปสู่พระนิพพาน.

คำว่า การงาน ในภาษาไทยเราตรงกับคำในภาษาบาลีว่า กมฺมนฺโต เป็นคำพูดคำหนึ่งในองค์ทั้งแปดของอริยมรรค ขอให้เข้าใจไว้อย่างนี้ก่อน.

ที่นี่ เมื่อจะถือเอาความหมายที่ดีที่สุดของคำว่า การงาน อาตมาก็คิดว่าควรจะต้องถือเอาความหมายจากคำว่า กมฺมนฺโต นั้นเองเป็นดีที่สุด. เขาจะเรียนบาลีกันมาอย่างไร, เขาจะแปลความของคำๆ นี้ว่าอย่างไร, ก็ตามใจเขา; แต่สำหรับอาตมานั้น จะถือเอาใจตรงๆ ตามตัวหนังสือทีเดียว.

กมฺมนฺโต เอาตามตัวหนังสือตรงๆ ก็คือ กมฺม คำหนึ่ง, อนฺต คำหนึ่ง; กมฺม กับ อนฺต ก็เป็น กมฺมนฺต; กมฺม ก็แปลว่า การกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา, อนฺต ก็แปลว่า ที่สุด, จะแปลกันอย่างง่าย ๆ ว่า ที่สุดแห่งการกระทำ คือการกระทำอันสูงสุด อย่างนี้ก็ได้อีกเหมือนกัน แต่ดูไม่ค่อยจะมีเหตุผลนัก. ถ้าจะเอาความให้ละเอียดประณีต ก็ยากจะแปลว่า สิ่งสุดท้ายคือที่สุดนั่นเอง ที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ.



ท่านคงจะงงๆ หรือฟังยากสำหรับบางคน ว่าสิ่งสุดท้ายที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่า ไม่ต้องทำ. ในบรรดาสิ่งที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำแล้วสิ่งที่เรียกว่า การงานนี้แหละ เป็นสิ่งสุดท้าย หมายความว่า ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ คือสิ่งที่ต้องทำนั่นเอง เพราะไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ. อาตมาถือเอาความหมายของคำว่า กมมนุโต ในลักษณะอย่างนี้ ว่าอย่างนี้.

ท่านทั้งหลายคงจะเข้าใจได้บ้างว่า สิ่งที่เราจะผัดเพี้ยนหรือขอร้อง ร้องอุทธรณ์อะไรก็ตามว่า ไม่ต้องทำ, ไม่ต้องทำ ให้ผ่อนผันนั้น. การงานนั้นเป็นสิ่งสุดท้าย ที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ คือไม่ยอมให้ใครได้รับการยกเว้นว่าไม่ต้องทำ. สิ่งที่ต้องทำนั้นมันทำเพื่อมนุษย์จะรอดอยู่ได้ หรือเพื่อมนุษย์จะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ไม่รอดอยู่เปล่าๆ; หมายความว่า มนุษย์เราอย่ารอดชีวิตอยู่เปล่าๆ เลย จงรอดชีวิตอยู่ในลักษณะที่ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ นี้เราเรียกว่า สิ่งที่ต้องทำ. สิ่งสุดท้ายที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำนั้น ก็คือ สิ่งที่เรียกว่าการงานนี้แหละ คือเราต้องทำเพื่อมนุษย์รอดอยู่สำหรับจะได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

เมื่อถือเอาบทนิยามนี้เป็นหลักสำคัญแล้ว ท่านทั้งหลายก็ควรจะมองเห็นได้เองมากหรือไม่น้อย ว่ามันจะหมายความว่าอะไร? ว่าสิ่งที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำนี้ มันมีความสำคัญอย่างไร? เหลือบตาดูทุกๆ ไป ก็จะมอง



เห็นว่า บรรดา สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายแล้ว ต้องทำ. สิ่งที่จะทำให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ แม้จะเป็นเพียงต้นไม้ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีชีวิตชั้นต่ำ ต้นไม้ก็ยังต้องทำ เพื่อให้ตัวมันเองรอดอยู่ได้ หรือเพื่อให้ตัวมันเองเจริญงอกงามดีที่สุดที่มันจะทำได้ และมีพืชพันธุ์ต่อไป.

ที่นี่ ถ้ามองสูงขึ้นมาถึงสัตว์เดรัจฉาน สัตว์เดรัจฉานก็มี สิ่งที่ต้องทำให้มันรอดชีวิตอยู่ได้, และให้ปลอดภัยที่สุด, ให้อยู่ด้วยความผาสุก หรือกระทั่งสืบพันธุ์ต่อไปได้; นี่คือสิ่งที่ต้องทำ ก็เรียกว่า การงานนั่นเอง. สัตว์เดรัจฉานทั้งหลายก็ต้องทำงานตามแบบฉบับของสัตว์เดรัจฉาน, รวมความแล้วก็เพื่อรอดชีวิตอยู่ได้ เพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุด สำหรับสัตว์เดรัจฉาน, สิ่งนี้เรียกว่าการงาน นับตั้งแต่ว่าที่มันจะต้องหาอาหาร จะต้องเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ต่อสู้โรคร้ายไข้เจ็บและรอดชีวิตอยู่ได้ก็เรียกว่าการงาน. อย่างนก หนู ตัวเล็กๆ ก็รู้จักทำที่อยู่อาศัย รู้จักหาอาหารกิน รู้จักป้องกันภัย หลบหนีภัย รู้จักสืบพันธุ์ เพื่อว่าจะไม่สูญพันธุ์ไป ทั้งหมดนี้ ก็เรียกว่าการงานทั้งนั้น.

ครั้นมาถึงมนุษย์ สิ่งนี้เรียกว่าการงานที่สูงขึ้นมาตามลำดับ ในระดับที่เรียกว่ามนุษย์ เพราะมันสูงขึ้นมาทั้งทางกาย และทางจิตใจ หรือสติปัญญา. สิ่งนี้เรียกว่าการงาน ก็ก้าวหน้าขึ้นมาถึง ระดับมนุษย์ แล้วมนุษย์ก็ต้องทำเพื่อความเป็นมนุษย์; นี้เรียกว่าการงาน. เราจึงมีหน้าที่สำหรับทำ เพื่อความเป็นมนุษย์ ซึ่งได้รับการอบรมสั่งสอนมาตั้งแต่อ่อนแอแต่ออกจนกว่าจนกว่าจะเติบโตจนกว่าจะถึงเวลาแตกตายทำลายขั้นนี้



ก็ล้วนแต่ต้องทำให้ดีที่สุด : เป็นเด็กที่ดีที่สุด, เป็นคนหนุ่มสาว
 ที่ดีที่สุด เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ดีที่สุด, เป็นคนแก่คนเฒ่าที่ดี
 ที่สุด.

การทำหน้าที่การงานเหล่านี้ ถือว่าเป็นสิ่งที่ยกเว้นให้ไม่
 ได้ว่า ไม่ต้องทำ เป็นสิ่งสุดท้าย หมายความว่าสิ่งอื่นๆ อาจจะ
 ยกเว้นให้ได้ว่า ไม่ต้องทำ แต่สิ่งที่ยกเว้นให้ไม่ได้เป็นสิ่ง
 สุดท้าย ก็คือสิ่งที่เรียกว่าการงาน. ดังนั้นเราควรจะต้องถือว่า การ
 งาน เป็นสิ่งที่ประเสริฐ หรือ ศักดิ์สิทธิ์ หรือ สูงสุดสำหรับความ
 เป็นมนุษย์นั่นเอง; ถ้าละเลย ต่อสิ่งที่เรียกว่าการงาน ก็ย่อม
 จะสูญเสียความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง.

การงานสัมพันธ์กันกับการศึกษา

ที่นี่ เมื่อมองดูถึง การงาน ก็จะเห็นได้ว่ามัน สัมพันธ์กัน
 อยู่กับสิ่งที่เรียกได้ว่าการศึกษา; เพราะว่าการงานนั้นมีเรื่องราว
 มีวิธีการ มีอะไรต่างๆ ที่จะต้องอาศัยความรู้ สติปัญญา จึงต้อง
 มีการศึกษา และเนื่องกันอยู่กับการศึกษา. สำหรับสิ่งที่ทำได้
 โดยสัญชาตญาณ โดยไม่ต้องมีการศึกษานั้น มีอยู่เป็นส่วน
 น้อย แล้วก็ไม่พอ, และเราก็เป็นมนุษย์ไม่ใช่เป็นสัตว์เดรัจฉาน
 ที่ทำอะไรๆ ก็ทำไป โดยอาศัยความรู้ในระดับสัญชาตญาณ
 เสียมากกว่า.

เมื่อการงานเนื่องกันอยู่กับการศึกษา ลักษณะการต่างๆ



มันจึงคล้ายกันหรือถ่ายถอดสืบกันมาอย่างที่กล่าวแล้วเมื่อตะกี้นี้ว่า การศึกษาคือสิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด.

เดี๋ยวนี้ การงานก็คือตัวการก้าวหน้านั่นเอง. การศึกษาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการก้าวหน้า, และตัวการก้าวหน้านั้นก็คือตัวการงานนั่นเอง; ดังนั้นตัวการงานจึงต้องเป็นตัวการก้าวหน้า เราต้องรับผิดชอบ ให้การงานคือตัวการก้าวหน้า; ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว มันก็ไม่มีความหมายอะไร.

ทุกคนจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยความก้าวหน้าในการกระทำ คือมีการกระทำที่ทำความก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา สิ่งที่ต้องกระทำ เรียกว่าการงาน หรือการงานคือสิ่งที่ต้องกระทำ ในฐานะเป็นสิ่งสุดท้าย ที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องกระทำ.

ขอให้รู้สึกหรือเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าการงานอย่างนี้ เราก็จะพอใจที่จะเกี่ยวข้องกับการงาน หรือเห็นว่าการงานเป็นสิ่งที่มีเกียรติ เป็นสิ่งที่ทำความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์. จะพิจารณากันละเอียดลออสักหน่อย ถึงสิ่งที่เรียกว่าสิ่งที่ต้องกระทำ.

การงานข้อแรกคือทำให้ชีวิตอยู่รอด

สิ่งที่ต้องกระทำนั้น โดยทั่วไปก็เล็งถึงสิ่งที่ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้เป็นข้อใหญ่ หรือเป็นข้อแรก. นี้ทุกคนเข้าใจ และเข้าใจ



ได้โดยธรรมชาติ, คือธรรมชาติบังคับให้เข้าใจ มีสัญชาตญาณที่รู้ได้เองเกี่ยวกับสิ่งนี้เป็นต้นทุนอยู่เป็นส่วนใหญ่. ถ้าเขาจะหิวขึ้นมา แล้วเขาก็ต้องหากินเพื่อระงับความหิว หรือเพื่อให้รอดชีวิตอยู่ได้ นี่มันสอนให้เอง.

สิ่งที่ต้องกระทำในการรอดชีวิตอยู่ แล้วที่แผลงกันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น ยังมีอยู่อีกแขนงหนึ่งคือ การสืบทอด อย่าให้สูญพันธุ์ไป. อันนี้มันแปลกประหลาดอยู่ว่า ทำไมจึงต้องเป็นอย่างนั้น? ข้อนี้จะถือว่าเป็นหน้าที่ของพระเจ้าผู้สร้างสิ่งทั้งปวงมา ให้เป็นลัทธิที่ฝากไว้กับความเชื่อ ดังนี้ก็ได้.

พวกที่ไม่ถือลัทธิอย่างนี้ ก็ถือว่าเป็นธรรมชาติ ธรรมดาของสิ่งที่เรียกว่ามีชีวิต, แล้วก็ต้องการที่จะสืบทอดเพื่อไม่ให้สูญพันธุ์, ถือเป็นเรื่องธรรมดาเสียเองอย่างนี้ก็ได้, ซึ่งเป็นคำพูดในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ เกี่ยวกับชีววิทยาโดยตรง. ที่เราจะเห็นได้ง่ายๆ จะรู้สึกได้ง่ายๆ ว่า การสืบทอดไม่ให้สูญพันธุ์นี้เป็นความรู้สึกตามสัญชาตญาณ คือเกิดได้เอง รู้สึกได้เอง และเป็นไปได้เอง ในสิ่งที่มีชีวิตระดับต่ำสุดคือ พวกพืชพันธุ์ไม้ พืชทุกชนิดทั้งหลาย ก็ต้องการที่จะสืบทอดไว้ไม่ให้สูญพันธุ์ จึงได้ต่อสู้อย่างยิ่งในการที่จะมีดอกและมีผล.

ต้นไม้จะดิ้นรนเพื่อจะมีดอกและมีผล ถ้ารู้สึกว่าจะต้องตาย แล้วก็รีบออกดอกออกผลมาเป็นการใหญ่ ก่อนหน้าแต่ที่จะตาย; ดังนั้นจึงมีเคล็ดสำหรับผู้ที่อยากจะบังคับให้ต้นไม้ออกดอกออกผล โดยการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่ง



เป็นการแสดงว่าจะทำให้มันตาย; เช่นไปสับไปฟัน หรือเอาไฟไปลนให้มันเกือบตาย มันก็จะรีบออกดอกออกผลมาทันทีตั้งนี้เป็นต้น. เรียกว่า สิ่งที่มีชีวิต แล้วยอมมุ่งหมายเป็นอย่างยิ่งที่จะสับฟันให้ยังคงอยู่.

การที่ไม่สูญพันธุ์ นั้นเป็นความหมายของคำว่าชีวิต; เพราะว่าชีวิตนี้ ชีวิตเดียวมีอยู่นี้ ถ้าเกิดตายลง มันก็เท่ากับไม่มีชีวิต. ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าชีวิตจึงคิดเผื่อไป ถึงกับว่าถ้าชีวิตนี้ตายลง ชีวิตอื่นก็ยังคงสืบทอดอยู่ต่อไป เพื่ออย่าให้สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้นสิ้นสุดลง. ดังนั้นจึงมีความรู้สึกที่ต้องการจะสับฟันให้ได้อย่างแรงกล้า นับตั้งแต่ต้นไม้พฤษชาติทั้งหลาย, สูงขึ้นมาถึงสัตว์เดรัจฉาน, แล้วก็สูงขึ้นถึงมนุษย์ เป็นที่รู้กันดีอยู่แล้วว่าเป็นธรรมชาติอันรุนแรงอย่างไร; หรือจะถือว่าเป็นความประสงค์ของพระเป็นเจ้า ก็เป็นความประสงค์ที่เฉียบขาดอย่างไร; ควรจะรู้จักแก้ไขปัญหานี้ให้ลุล่วงไป โดยที่ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา.

ชีวิตรอดอยู่เพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุด

ที่นี่ ก็มีข้อถัดไปอีกว่า เมื่อไม่สูญพันธุ์หรือรอดชีวิตอยู่ได้แล้วจะอยู่ทำไมกัน? จะอยู่ไปทำไมกัน? เรื่องมันก็มีว่า เพื่อได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มันควรจะได้รับ; จะเป็นอะไรก็มีทางที่จะพูด



ได้มาก. ความเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดอยู่ที่ตรงไหน? มันเป็นเรื่องใหญ่ พุดกันยืดยาว ไม่อาจที่จะเอามาพุดแทรกเข้าตรงนี้ มันจะทำให้เวียนหัว. แต่ขอให้ยุติไว้สักอย่างหนึ่ง ว่า มนุษย์ต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุดตามที่ตนจะเข้าใจว่าอย่างไรก็ได้; โดยทั่วไป ในหมู่พุทธบริษัทนี้ ก็ถือว่าการได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์. เมื่อมีความแน่นอนที่ว่าต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุด มันก็เกิด มีความหมายของคำว่า การงานขึ้นมา ว่ามีการงานที่ดีที่สุด ขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง.

การงานที่ดีที่สุด ที่จะทำให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด นั้นคืออะไร? เราก็ตกกันอย่างภาษาพุทธบริษัทต่อไปอีกว่า สิ่งนั้นเรียกว่า กัมมัญฐานะ หรือกัมมฐาน แปลว่า ฐานที่ตั้งของการงาน.

กัมมฐาน ก็รู้กันอยู่ดีแล้วในหมู่พุทธบริษัทว่า เป็นวิธีการที่จะทำพระนิพพานให้แจ้ง; จะเป็นสมถกัมมฐานหรือวิปัสสนากัมมฐาน ก็มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกันหรือทำงานร่วมกันไป เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง. ดังนั้นก็พูดได้ต่อไปว่า การทำพระนิพพานให้แจ้ง เป็นการงานในระดับสูงสุดสำหรับมนุษย์; ใครจะต้องการหรือไม่ต้องการนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก; แต่ตามความจริงของธรรมชาติแล้ว การกระทำอย่างนี้เป็น การงานชั้นสูงสุดของมนุษย์, และเราเรียกกันเป็นที่เข้าใจกันแล้วในปัจจุบันนี้ว่า กัมมัญฐาน.



การงานดีที่สุดคือทำนิพพานให้แจ้ง

สำหรับคนชาวบ้านทั่วไป จะมีกัมมัฏฐานได้อย่างไร ? ข้อนี้ก็ไม่ยาก คือถือเอาให้ตรงตามความหมายของคำสองคำ นั่นว่า สมถกัมมัฏฐาน ก็ทำจิตใจให้มันสงบ, ทำจิตใจให้เป็นไปปกติ, ทำจิตใจให้เข้มแข็ง ในการที่จะทำหน้าที่การงานทางจิตใจ. ใครมีวิธีฝึกฝนอย่างไรก็ได้ ถ้ามันสำเร็จประโยชน์ให้มีจิตใจที่ปกติเข้มแข็งเป็นอิสระ, มีความสามารถในหน้าที่ของจิตใจแล้วก็เรียกว่า เขาก็มีสมถกัมมัฏฐานได้ เป็นการงานชั้นเลิศในส่วนจิตก่อน.

ที่นี่ ก็ทำต่อไป ในส่วนที่เป็นสติปัญญา ที่เรียกว่า วิปัสสนา คือดูให้เห็นว่าอะไรเป็นอะไร เป็นความก้าวหน้าทางสติปัญญา, ให้เข้าใจและรู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง ในการกระทำทุกอย่างที่เกี่ยวกับมนุษย์เรา. เขาทำได้อย่างนี้ ก็เรียกว่ามีวิปัสสนากัมมัฏฐาน ไม่ต้องพูดว่า จะต้องเอาตามแบบที่มีอยู่ในพระคัมภีร์. เราจะถือว่า ถ้าได้ผลอย่างนี้แล้วก็เป็นการถูกต้อง คือเป็นสมถกัมมัฏฐาน หรือเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้ด้วยกันทั้งนั้น. ให้ทุกคนและนักศึกษาทุกคนไปคิดดูเองก็ได้ ว่าอะไรมันจะดีไปกว่านี้.

มนุษย์จะต้องมีจิตใจที่มีสมรรถภาพสูงสุด นี้เรียกว่า เป็นสมถกัมมัฏฐาน; และมนุษย์จะต้องมีสติปัญญาถูกต้องตามธรรมชาติอันลึกซึ้งถึงที่สุด นี้ก็เรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏ-



ฐาน, เป็นระดับสุดท้ายของสิ่งที่เรียกว่าการงานสำหรับมนุษย์
นั่นเอง.

ทั้งหมดนี้เรียกว่า สิ่งที่ต้องกระทำคือทำให้รอดอยู่ได้
แล้วก็มี การสืบพันธุ์ไว้ เพื่อความไม่สูญพันธุ์ไปเสีย, เพื่อว่าจะ
ได้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะถึงได้ ในระดับบุคคลนั้น หรือ
ในระดับลูกหลานก็ตาม มันมีการกระทำให้ลุถึงระดับสุดท้าย
ของสิ่งที่เรียกว่า การงานหรือหน้าที่.

การงานที่ดีที่สุดคือบรรลुพระนิพพาน

ที่นี่ ก็ขอให้ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูตรงนี้อีกสักครั้ง
หนึ่งว่า เรามีการงานอย่างไร ? หรือธรรมชาติมอบหมายให้
เรามีการงานอย่างไร ? หรือว่าเอาตามชอบใจของเรา เราควร
จะมีหน้าที่การงานอย่างไร ? จึงจะเรียกว่าเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง
และสูงสุด เราก็กเลือกเอาเองได้; ถ้าเลือกไปโดยความรู้สึกลึกซึ้ง
ชอบชั่วดีที่ไม่หลอกลวงตัวเอง เลือกเอาด้วยความรู้สึทธิใจ
แล้วมันก็ไม่มีความอื่นที่จะไป นอกจากทางที่กล่าวนี้ คือต้องได้
ลุถึงสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะลุถึงได้ คือ สภาพของจิตใจที่
หมดปัญหา ที่หมดสิ่งรบกวน หมดสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์
เหลือเป็นใจที่เป็นอิสระ เยือกเย็นเป็นผาสุกไม่มีอะไรกระทบ
กระทั่งได้. อย่างนี้เราเรียกว่าการบรรลุถึงพระนิพพาน แปลว่า



ดับหมดแห่งปัญหา เครื่องรบกวนทุกๆ ประการ, เป็นจุดสุดท้ายของหน้าที่การงานของสัตว์ในระดับสูงสุด ที่เรียกกันว่า มนุษย์นั่นเอง. นี่แหละคือสิ่งที่เรียกว่าการงาน.

ท่านทั้งหลายลองคิดดู ว่าเป็นของน่ารักหรือเป็นของน่าชัง แล้วทำไมเราจึงคอยแต่จะหลบหลีกการงาน ? มันจะมีความเข้าใจอะไรที่ไขว้กันอยู่; หมายความว่าเราชอบสนุกสนานเอร็ดอร่อย. เราไม่ชอบเหน็ดเหนื่อย หรือความยาก ความลำบาก; แม้ว่าจะเป็นการทำการงาน นั่นก็ขอให้ไปคิดดูเองว่ามันถูกหรือผิดอย่างไร ? ถ้าไม่มีการลงทุนด้วยความเหน็ดเหนื่อย หรือความยากลำบาก แล้วมันจะเรียกว่าการงานได้อย่างไร ? หรือว่าค่าของมันจะมีอยู่ที่ตรงไหน ? ถ้าพูดอย่างวิชาธรรมดาสามัญ ซึ่งพูดว่ามัน ต้องมีการลงทุน มันจึงจะมีค่าสำหรับจะมีสิทธิเรียกร้องอะไรที่เป็นผลเกิดขึ้นมา. ฉะนั้นหน้าที่การงานมันก็อยู่ในรูปแบบอย่างนั้น.

เราดูตามตัวหนังสือหรือพยัญชนะกันอีกครั้งหนึ่งก็ได้ เช่นคำว่ากรณียะหรือกิจจะ ซึ่งแปลว่าหน้าที่การงาน มันมีความหมายว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ หรือถ้าชัดเจนไปกว่านั้น ก็คือว่ามันต้องกระทำ เพื่อว่าจะได้รับผลตอบแทนที่ดีที่สุด. ถ้าสำหรับมนุษย์ก็สำหรับมนุษย์, ถ้าสำหรับสัตว์ก็สำหรับสัตว์, ถ้าสำหรับพฤกษชาติพืชพันธุ์ต้นไม้ก็สำหรับต้นไม้, แต่มันมีสิ่ง^๑ที่ควรกระทำ. คำว่า “กร” ก็แปลว่า การทำ, คำว่า “กรณียะ” ก็แปลว่า เป็นเครื่องกระทำ, คำว่า “กรณียะ” ก็แปลว่า ควร หรือ



ต้องกระทำ, คำว่า “กิจจะ” ก็แปลว่า ต้องกระทำ.

เรามีกิจ คือหน้าที่ที่ต้องกระทำ, มีกรณียะ สิ่งที่ต้องกระทำ, เมื่ออยู่ในลักษณะที่เรียกว่าไม่อาจจะยกเว้นให้ได้ว่าไม่ต้องกระทำ, เราก็เรียกว่า กัมมันโต หรือ การงานในความหมายที่สมบูรณ์ที่สุด ว่าเป็นสิ่งสูงสุดสุดของการกระทำ ยกเว้นให้ไม่ได้.

การงานต้องทำเพื่อชีวิตรอดสบาย

ที่นี่ จะดูในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ ก็จะมองเห็นว่ามัน เป็นสิ่งที่ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้. มันเป็นที่ควรกระทำหรือต้องกระทำ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้. การที่ต้องทำหรือควรทำนี้ มันมีความหมายอยู่ที่ตรงนี้; แต่มันยังมีโชคคืออยู่หน่อยหนึ่งว่า บางอย่างที่เราควรทำหรือต้องทำนั้นธรรมชาติมันทำให้ในลักษณะที่ สำเร็จรูปอยู่โดยมากแล้วก็มี คือรู้สึกได้เอง, คิดนึกได้เอง, สามารถทำได้เอง ที่ทำไปได้ด้วยอำนาจสัญชาตญาณ ไม่ต้องมีเจตนา; สัญชาตญาณคือความรู้ที่เกิดขึ้นเอง โดยไม่ต้องพยายาม. ดังนั้นจึงมีกรรมหรือการกระทำอันหนึ่ง ซึ่งเป็นไปได้เองหรือเกิดได้เอง โดยไม่ต้องเจตนาก็มีได้; อย่างที่รู้จักหาอาหารกิน, รู้จักต่อสู้อันตราย, คู่กันไปกับสิ่งที่เรียกว่าสัญชาตญาณนั้น นั่นก็ช่วยไว้ได้มากคือประหยัดไว้ได้มาก; ยังเหลืออยู่แต่สิ่งที่มันเกินกว่าธรรมดา



อย่างนั้น ที่เราจะต้องศึกษา. เราจะต้องทำให้มันถึงที่สุดในส่วนนี้, แล้วก็ทำหน้าที่การงานในส่วนนี้ขึ้นมาให้สมบูรณ์. เขาเป็นว่ามันมีสิ่งที่จะต้องกระทำเพื่อชีวิตรอด ไม่ทำไม่ได้ นี่เราเรียกว่าการงาน.

ที่นี่ จะดูต่อไป ซึ่งบางที่จะเห็นไปว่าเป็นเรื่องแก้งดูอย่างพิโยกพิเกน ให้มันมากเรื่องมากราว; แต่ว่าอาตมาเห็นว่ามันเป็นสิ่งที่ควรดู คือความหมายที่พิเศษออกไป จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่า มันเป็นที่ต้องกระทำ แม้ว่าจะไม่เป็นที่พอใจของมนุษย์ผู้เกียจคร้าน ไม่อยากจะทำอะไรให้เหนื่อย, ไม่อยากจะทำอะไรให้มาก ให้มันเหนื่อยมาก, แต่ก็อยากจะทำผลเป็นความสุขสะดวกสบายมาก.

การพักผ่อนก็เป็นการงาน

สำหรับ ความหมายพิเศษ ปลีกออกไป สำหรับคำว่า การงานนั้นก็อยากจะชี้ไปถึงการพักผ่อน.

อาตมาจะพูดว่า การพักผ่อนก็เป็นการงาน แต่บางคนอาจจะคิดว่าบ้าแล้ว, บ้าแล้ว, ที่จะให้การพักผ่อนก็เป็นการงาน; แต่ที่จริงมันก็ยังเป็นอย่างนั้น คือว่าคนเราต้องมีการพักผ่อน. ถ้าไม่มีการพักผ่อนมันก็ตาย หรือไม่มีแรงเรี่ยวแรงที่จะทำการงาน.

เดี๋ยวนี้เรามันโง่ไปเอง ไม่รู้จักพักผ่อนที่ถูกต้อง, ไปพักผ่อนในลักษณะที่ไม่เป็นการพักผ่อน; แต่กลับเป็นการทำลายกำลังงาน เหมือนที่ทำกันอยู่โดยมาก. เมื่อควรจะพักผ่อนหลับนอน ก็ไปพักผ่อนที่โรงหนังโรงละคร, เรื่องเหลวแหลกทางกามารมณ์ ก็ว่าเป็นการพักผ่อน. นี่เพราะว่ากิเลสตัณหาหรือความโง่ความหลงมันพาไป ให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าการพักผ่อนนั้นผิดพลาด.

เราควรจะต้องเอาตามหลักของธรรมชาติ ว่าการพักผ่อนก็คือการที่ไม่ต้องใช้แรงงาน ทั้งทางกายและทั้งทางจิตใจหรือสติปัญญาด้วย จึงจะเป็นการพักผ่อน; เช่นว่าเหนื่อยแล้วก็พักผ่อน. สุนัขและแมวพักผ่อนได้ดีกว่าคน. คนมันโง่ไปพักผ่อนในทางที่เสียกำลังงานทางกาย ทางจิต ทางสติปัญญาที่เขาเรียกว่าการพักผ่อน ซึ่งหลายคนที่นั่งอยู่ที่นี้ก็เคยใช้ความหมายของคำว่าพักผ่อนอย่างนี้.

แทนที่จะเป็นการพักผ่อน ให้แก่ร่างกายหรือจิตใจหรือกำลังสติปัญญา กลับไปทำในทางที่สูญเสียพลังงานของร่างกายหรือจิตใจไปเสียอีก; เหมือนกับที่เขาพูดว่าสูบบุหรี่แก้กั๊กม กินเหล้าแก้กั๊กม. เดี่ยวนี้เศรษฐกิจบีบคั้นทำให้คนต้องสูบบุหรี่ต้องกินเหล้ามากขึ้น เพื่อแก้กั๊กม. นี่คนโง่มันพูด แล้วมันหลับตาพูดว่าทำอย่างนี้จะเป็นการพักผ่อน หรือเป็นการแก้กั๊กม หรือดับความทุกข์ ขอให้ไปคิดดูให้ดี.



การพักผ่อนมันต้องคู่กันมากับการใช้แรงงาน ถ้าไม่มีการพักผ่อนมันก็ตาย คือหมายความว่ามันต้องมีพอกัน; อย่างว่ากลางวันก็ทำงาน กลางคืนก็พักผ่อน ให้มันสมดุลกัน; รุ่งขึ้นกลางวันก็มีแรงงาน สำหรับจะทำงานต่อไปอีก. ฉะนั้น การพักผ่อนมันจึงเป็นการลงทุนชนิดหนึ่งด้วย เพื่อให้มีแรงงาน หรือกำลังสำหรับทำงานต่อไป จึงผนวกการพักผ่อนไว้กับสิ่งที่เรียกว่าการทำงาน ในฐานะที่จะขาดเสียไม่ได้. เหมือนกับว่า หม้อประจุแรงไฟฟ้าสำหรับใช้แรงไฟฟ้า มันก็ต้องมีเวลาที่ประจุกำลังไฟฟ้าพอกันกับเวลา ที่เราจะใช้งานจากมัน.

การพักผ่อนก็เป็นเช่นเดียวกัน ต้องทำให้มีสำหรับจะมีแรงงานสำหรับการทำงาน; ถ้าขาดการพักผ่อนเสียแล้วการทำงานก็มีไม่ได้. ดังนั้นจึงเรียกว่าการพักผ่อนก็เป็นการงานชนิดหนึ่งด้วย. การพักผ่อนนั้นเป็นการงาน ที่ท่านทั้งหลายจะต้องทำอย่างหนึ่งด้วย. สิ่งที่ยกเว้นให้ไม่ได้นี้ เรียกว่าการงานเสมอไป. ฉะนั้นเราต้องพักผ่อนให้ถูกต้อง และให้เพียงพอ ไมอย่างนั้นแล้วก็จะเกิดโรคภัยไข้เจ็บ, จะเป็นโรคประสาทจะเป็นบ้า, และจะต้องตายในที่สุด; เพราะการพักผ่อนมันไม่พอ เราจึงต้องมีการพักผ่อนในฐานะที่เป็นการงาน.

การกีฬา, การบริหารกาย, ก็เป็นการพักผ่อน

การงานที่เป็นการพักผ่อนบางอย่างนี้ เราอาจทำให้



เป็นการเล่นไปเสียก็ได้ เราจึงมีการเล่นบางอย่างบางชนิด ที่เป็นประโยชน์ด้วยแล้วก็สนุกสนานด้วย เช่นการกีฬา การบริหารร่างกาย หรือการเล่นชนิดใดก็ตาม ที่ทำให้เกิดความโปร่งความสบาย แก่ระบบของร่างกาย ระบบประสาทและจิตใจ; มีแต่การงานที่เครียดไม่มีการเล่น ก็จะมีอาการเหมือนกับคนบ้า, ฉะนั้นจึงมีระบบการเล่นที่เป็นประโยชน์, การบริหารกายที่เป็นประโยชน์, ให้เกิดความปกติทางร่างกายและทางจิตใจ เพื่อความถูกต้องสำหรับการทำงานนั่นเอง. ฉะนั้นการเล่นชนิดนี้ การบริหารกายชนิดนี้ ก็เป็นการงานชนิดหนึ่ง; แต่คนโง่จำนวนหนึ่งเขาไม่สนใจ ที่จะมีการเล่นอะไร. เขาก็อวดเคร่งว่าดีกว่าคนอื่น ไม่มีเล่นอะไรในรูปแบบของศิลปะ เป็นต้น. นี้ก็เป็นคนโง่ที่ไม่รู้จักใช้ชีวิต ให้มีความสามารถในการที่จะประกอบการทำงาน.

อาตมาจึงพูดอย่างไม่กลัวว่าใครจะให้ ว่าแม้แต่การเล่นมันก็เป็นการทำงาน. การเล่นเพื่อความสนุกสนานที่ถูกต้อง ก็เรียกว่าเป็นการทำงาน; แต่คนทั่วไปเขาถือว่ามันเป็นการเล่น มันไม่ใช่การทำงาน. แต่เดี๋ยวนี้ก็ได้บอกแล้วว่าเราได้พูดกันที่นี้ตรงนี้จะพูดกันในรูปแบบของความคิดเห็นอย่างพุทธบริษัท, ไม่ได้พูดตามแบบชาวบ้านทั่วไป; แต่จะพูดตามแบบของพุทธบริษัท ที่มีสติปัญญาเป็นของตนเอง มองเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นอย่างจริง ลึกซึ้งยิ่งไปกว่าที่คนธรรมดาเขามองกัน. ฉะนั้นขอให้สนใจว่าการทำงานนั้น มันมีอะไรๆ อยู่ในหลายรูป



แบบอย่างนี้.

พิธีกรรม, ประเพณี, ก็เป็นภาระงานเพื่อโลก

ในบางกรณี เราต้องจัดหรือกระทำไปในลักษณะที่ยิ่งใหญ่ ที่เรียกกันว่า พิธีกรรม มีขนบธรรมเนียมประเพณี หลายอย่างเกิดขึ้น เกี่ยวกับการทำมาหากินก็ดี, เกี่ยวกับระบบวัฒนธรรมก็ดี มีการกระทำเป็นหมู่ใหญ่ เป็นของคนทั้งบ้านทั้งเมืองมารวมกันแล้วกระทำ เพื่อให้ภาระงานนั้นมันยิ่งใหญ่ หรือมีความหมาย หรือปลุกเร้าจิตใจของทุกคน ให้สนใจในสิ่งที่เรียกว่าภาระงาน; เช่นการทำนาก็มีพิธีที่เกี่ยวกับการทำนา.

อย่างในสมัยโบราณเราจะได้ยินว่า พิธีแรกนาขวัญนั้น พระราชาจะลงมาเป็นผู้จับคันไถ แล้วไถนาเป็นประเดิมเริ่มแรกของฤดูกาลทำนา นี่ก็เพื่อว่าให้การทำนานั้น มันเป็นการงานที่มีเกียรติขึ้นมา, แล้วจะได้ทำกันอย่างจริงจังใหญ่โต มโหฬารสนุกสนาน ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเบื่อหน่ายอย่างนี้, นี่คือการงาน ที่จะต้องจัดหรือทำให้เป็นแบบพิธีกรรมที่ใหญ่-หลวง ประจำบ้านประจำเมืองประจำชาติก็มี.

เดี๋ยวนี้ อาจจะทำได้ง่ายๆ ในฐานะเป็นพิธีประจำโลก เพราะว่าอาจจะชวนกันทำอะไรๆ ที่เดียวพร้อมกันทั้งโลกก็ยังทำได้; เพราะว่าโลกนี้มันแคบนิดเดียว แล้วในสมัยปัจจุบันนี้มีอะไรติดต่อกันได้ในเวลาอันสั้น สามารถทำอะไรพร้อมๆ



กันทั้งโลกได้อย่างนี้ก็มี. นี่จึงดูการงานขนาดใหญ่ ที่ว่าต้องทำกันได้คราวเดียวกันทั้งโลก เพื่อว่าผลอันยิ่งใหญ่ จะเกิดขึ้นแก่โลกได้โดยไม่ยาก ก็เป็นสิ่งที่ควรจะสนใจไว้ ว่าการงานนั้นมีตั้งแต่เล็กที่สุดจนถึงใหญ่ที่สุด กระทั่งแก่คนทุกคนในโลก ก็ยังเป็นสิ่งที่กระทำได้ เรียกว่าการงานเพื่อผู้อื่น ไม่ใช่การงานเพื่อเราคนเดียว การงานเพื่อโลกทั้งโลก.

โลกหมู่มสัตว์ คือคนที่มีชีวิตอยู่ ก็ได้รับประโยชน์ หรือว่าโลกแผ่นดินล้วนๆ ก็ยังจะต้องช่วยกันทำ ให้มันอยู่ในสภาพที่ดีที่งดงาม ที่สำหรับจะเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ได้; นี่ก็ต้องเรียกว่าการงานด้วยเหมือนกัน เราต้องทำการงานทั้งเพื่อแผ่นดินโลก และทำการงานทั้งเพื่อสัตว์โลก มันจึงจะเป็นโลกที่น่าอยู่หรือน่าดู คือจะสะดวกสำหรับมนุษย์ ที่จะทำการงานในระดับสูงสุด คือทางจิตทางใจ.

เมื่อเรารู้จักการงานในลักษณะอย่างนี้ แล้วก็จะพอใจในสิ่งที่เรียกว่าการงาน รู้สึกว่าความเหน็ดเหนื่อยนั้นไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ, หรือการที่จะได้มีเหงื่อไหลออกมานั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ควรจะหลีกเลี่ยง; เพราะว่าเป็นการทำหน้าที่ที่ควรจะทำสำหรับมนุษย์นั่นเอง, และในทางด้านจิตใจแล้ว เหงื่อนั้นแหละจะเป็นเครื่องล้างกิเลส คือความเห็นแก่ตัว. เหงื่อของใครลองออกมา มันก็จะล้างความเห็นแก่ตัวของคนนั้น อย่างน้อยก็ล้างนิสัยที่มันขี้เกียจ, ล้างนิสัยที่ไม่เห็นแก่ผู้อื่น, เพราะว่ามันกลัวเหนื่อย นี่ก็เพราะว่าไม่รู้จักรับความหมายอันแท้จริง



ของสิ่งที่เรียกว่า การงาน.

การร่วมแรงงานเพื่อส่วนรวมยังมีค่า

ที่นี่ ยังมีภาระงานบางอย่าง ที่เรียกว่ากระทำกันโดยอ้อม ได้แก่การร่วมแรงกันกระทำเพื่อให้เกิดผลเป็นขั้นตอน. อย่างว่าประชาชนเขาทำการงาน เพื่อช่วยเหลือยั้งคนที่ทำหน้าที่; เช่น เป็นทหาร สำหรับจะป้องกันบ้านเมือง ก็มีคนต้องทำการงาน เพื่อหล่อเลี้ยงกิจการทหาร ซึ่งเป็นหน้าที่การงานอีกอันหนึ่ง คือสำหรับป้องกันบ้านเมือง. ที่นี้มองเข้ามาในวัดวาอาราม นี้ยังมองเห็นได้ว่ามีอยู่; เช่นทายกทายิกาประชาชนทั้งหลาย ก็ทำงานเพื่อจะเลี้ยงคนงานของพระพุทธเจ้า.

อาตมาอยากจะเรียก ภิกษุสามเณร ผู้ซึ่งตรงในหน้าที่ของตน ว่านี่เป็นคณงานของพระพุทธเจ้า. พวกทายกทายิกาทั้งหลาย ทำงานเพื่อหล่อเลี้ยงคณงานของพระพุทธเจ้า ให้ทำงานในหน้าที่ของตน ด้วยปัจจัยทั้งสิ้น คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม เสนาสนะ และหยุดยาบ้าบัดความเจ็บไข้.

ทายกทายิกานุ่งข้าวให้พระฉัน คงจะผิดกันจากที่หุงข้าวให้สุนัขกิน; เพราะว่าภิกษุนั้นเป็นคณงานของพระพุทธเจ้า ที่ซึ่งตรงต่อหน้าที่ของตน แล้วก็จะทำหน้าที่ตามพุทธประสงค์ อยู่อย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย เพราะว่าเห็นแก่การงาน หุงข้าวให้คณงานของพระพุทธเจ้ากินอย่างนี้ คงจะผิดจากที่หุง



ข้าวให้สุนัขกิน; แต่อาตมาก็ไม่ได้กล่าวว่า หุงข้าวให้สุนัขกินนั้น มันจะไม่ได้บุญกุศลอะไรเสียเลย เพียงแต่ว่ามันจะเอามาเปรียบกันไม่ได้ เพราะว่าการงานมันไม่เหมือนกัน มันต่างกัน.

นี่ ขอให้สังเกตดูในแง่ที่ว่า บางอย่างนั้นเราต้องทำกันในรูปแบบที่เรียกว่าสหกรรม คือทำไม่เหมือนกัน แต่แล้วก็มี ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ให้เกิดความสำเร็จร่วมกัน. นี้ก็ เรียกว่าการงาน และยิ่งเป็นการงานที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับ สมัยนี้; เพราะว่าสมัยนี้เราต้องการจะทำงานที่มันใหญ่โตและ กว้างขวางเหลือประมาณทีเดียว. คนๆ เดียวมันทำไม่ได้ จึง ต้องประสานงานกันอย่างที่ว่ามาแล้ว แล้วก็ไม่ต้องไปน้อยอก น้อยใจว่า งานของเราต่ำต้อย ก็ไม่อยากจะทำ.

ท่านต้องมองให้เห็นว่า อย่างที่ตรงนี้ ถ้าไม่มีใครสักคน หนึ่งรับอาสาทำงานที่ต่ำต้อย คอยกวาดให้มันเกลี้ยงอยู่อย่าง นี้ แล้วท่านทั้งหลายก็จะมานั่งกันอยู่ในสภาพอย่างนี้ไม่ได้; มันมันก็เป็นการทำงานอันหนึ่ง ซึ่งช่วยให้การงานอีกอันหนึ่ง มันเป็นไปได้ หรือมันมีอยู่ได้ ฉะนั้น คนที่ล้างจาน ก็คือคนที่ ทำงานที่จำเป็นที่มีค่า สำหรับงานอื่นๆ จะได้ลุล่วงไปได้ด้วยดี. นี้เราเรียกว่างานในรูปแบบของสหกรรม มีได้แม้ในทางเรื่อง ของชาวบ้าน และในเรื่องของพระศาสนา ในวัดวาอารามต่างๆ ไป ขอให้เข้าใจไว้ด้วย.

และบางที่เราก็จะเห็นคนบางคนทำงานสองอย่าง พร้อมๆ กัน คือทำงานในด้านสูง ที่มีค่าความหมายสูงก็มี



แล้วทำงานในด้านต่ำ; เช่นจะมากวาดลานวัดหรือจะมาล้างถ้วยชามอยู่อย่างนี้ก็มี ทั้งนี้เพราะว่าเขารู้สึกว่ สิ่งที่เรียกว่าการงานแล้ว มันไม่มีต่ำ. สิ่งที่เราเรียกว่าการงานแล้ว ย่อมมีเกียรติเสมอกัน เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่ได้ยกเว้นให้ว่าไม่ต้องทำ คือมันรวมอยู่ในสิ่งที่ไม่ยกเว้นให้ได้ว่าไม่ต้องทำ มันเป็นสิ่งที่จะต้องทำเสมอกัน. ดังนั้น ก็อย่าได้ยึดถือว่ มันเป็นงานสูงงานต่ำ แล้วก็เป็นคนเลือกงาน. ความหมายของคำว่ากรงานมันจะต้องมีความหมายลึกซึ้งอย่างนี้ คือเป็นความรอดของมนุษย์โดยเฉพาะ.

สรุปว่า การงานคือการดำรงสิ่งจำเป็น เพื่อส่วนรวม

ที่นี่ ถ้าจะสรุปความ ก็อยากจะสรุปความให้มันสั้นที่สุดสำหรับจะตอบคำถามว่ การงานนั้น คืออะไร ? ก็จะทำให้บทนิยามจำกัดความว่ การงานคือการดำรงอยู่แห่งสิ่งทีจำเป็นสำหรับส่วนรวม, การดำรงอยู่ของสิ่งทีจำเป็นสำหรับส่วนรวม. สิ่งทีจำเป็นสำหรับส่วนรวมนั้นจะมีอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีการทำงาน. สิ่งทีจำเป็นสำหรับส่วนรวมก็คือว่ สิ่งทีจำเป็นทีทำให้โลกนี้มันอยู่ได้ ให้มนุษย์นี้มันมีอยู่ได้.

ส่วนรวมคือมนุษย์ทั้งหมด มันจะมีอยู่ได้จะตั้งอยู่ได้นั้น



ก็เพราะการทำงาน จึงถือว่าการทำงาานนั้น คือสิ่งที่จำเป็น สำหรับส่วนรวม ดำรงอยู่ได้.

ถ้าจะพูดสั้นๆ ก็ต้องพูดว่า การงาน คือ การทำให้ดำรง อยู่ได้ แห่งสิ่งที่จำเป็นสำหรับส่วนรวม. อะไรจำเป็นสำหรับ ส่วนรวม ? ทุกคนพอจะมองเห็นได้ ว่าโลกนี้มันจะอยู่ได้ด้วย อะไร? สิ่งนั้นเรียกว่า จำเป็นสำหรับโลกนี้.

โลกนี้จะต้องมีความปลอดภัยได้ด้วยการที่มีอาหารกิน มี การกระทำที่ถูกต้อง เป็นไปเพื่อความสมควรสามัคคี ไม่ เบียดเบียนซึ่งกันและกัน. ทุกคนจะต้องทำให้สิ่งเหล่านี้ยังคงมี อยู่ในโลก, แล้วโลกนี้ก็รอดอยู่ได้ เรียกว่าความจำเป็นหรือสิ่ง จำเป็นสำหรับมนุษย์โดยส่วนรวม.

การงาน คือ การดำรงอยู่หรือมีอยู่แห่งสิ่งที่จำเป็น สำหรับมนุษย์โดยส่วนรวม. ถ้าคิดถึงแต่เพียงเรื่องส่วนตัว มัน ก็จะไม่มึประโยชน์อะไร; แล้วมันอยู่ไม่ได้. ใครๆ อย่าไปคิดว่า เราจะอยู่ได้ลำพังคนเดียวในโลกนี้. มันเป็นความคิดที่ผิดเกินไป จนไม่ต้องคิดก็ได้ มันจะดำรงอยู่ได้ก็เพราะอยู่ด้วยกัน หลายๆ คน อย่างที่รวมกันเป็นมนุษย์เป็นสังคมมนุษย์.

สังคมมนุษย์นี้ ต้องมีสิ่งๆ หนึ่ง ซึ่งจำเป็นที่สุดสำหรับจะ อยู่ได้ นั่นก็คือการทำงานนั่นเอง ตรงกับคำจำกัดความข้างต้น ที่ว่า "การงานนั้นคือสิ่งที่ไม่อาจจะยกเว้นให้ได้ว่าไม่ต้อง กระทำ" เราจึงเห็นว่าการงานนี้เป็นสิ่งที่มีเกียรติมีความ ประเสริฐ และมีความสูงสุด ในฐานะเป็นสิ่งที่สูงสุดสำหรับ



มนุษย์.

ที่พูดนี้ไม่ใช่สำหรับจะหลอกใครให้ทำงาน แล้วตัวเองก็ไม่ต้องทำงาน; แต่จะยืนยันว่าทุกคนจะมองเห็นอย่างนี้ แล้วก็ช่วยกันทำหน้าที่ของมนุษย์ หรือสิ่งที่เรียกว่าการงาน แล้วทำถึงขนาดที่เรียกว่า มีความสุข มีความพอใจในการทำงาน.

เมื่อพูดว่า ให้มีความสุขในการทำงาน นี้คงจะไม่ตรงกับที่คนส่วนใหญ่เขาเข้าใจ หรือยึดถือกันเป็นหลัก. เขามักจะถือกันว่าเราทำงานแล้วเราก็จะได้เงินแล้วก็เอามาซื้อหาความสุขโดยเงินที่เราได้จากการทำงาน. แต่อาตมาไม่ได้พูดอย่างนั้น ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น หมายความว่า เมื่อกำลังทำการงานนั้นแหละให้รู้สึกเป็นสุข ให้รู้สึกพอใจในการงาน ว่าเราได้ทำสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะทำ หรือว่าได้ทำหน้าที่ของมนุษย์แล้วเราก็ควรจะพอใจ และมีความสุข.

เราเป็นมนุษย์ นับถือในความเป็นมนุษย์ เมื่อได้ทำสิ่งสำหรับความมีอยู่แห่งมนุษย์ เราก็ควรจะพอใจ เมื่อพอใจก็จะมีความสุข; ดังนั้นจึงพูดว่ามีความสุขในการงาน. เมื่อทำงานอยู่อย่างเห็น้อยากลำบากนั้นแหละ ให้รู้จักทำจิตใจให้ยินดีให้พอใจ และเป็นสุข.

ถ้าจะเป็นการงานในระดับต้น เช่นว่าเป็นเด็กต้องศึกษาเล่าเรียน ก็ต้องเป็นการเล่าเรียนที่พอใจ และเป็นสุขอยู่ในการศึกษาเล่าเรียน ให้แสวงหาความสุขความพอใจจากการศึกษาเล่าเรียนโดยตรง; ไม่ใช่เวลาหยุดเรียนแล้วก็ไป



เที่ยวเล่น แล้วก็เรียกกันว่าความสุข, ไม่เท่าใดก็ตกไปเป็น
 เหลือของกิเลสซึ่งทำตนให้วินาศ ทั้งชีวิตนี้ก็วินาศ การศึกษา
 เล่าเรียนก็วินาศ เพราะตกไปเป็นเหลือของกิเลส ที่จะหาความ
 สุขตามแบบของกิเลส. แต่ถ้านักเรียน มีความสุขจากการเรียน
 โดยตรง, การเรียนเป็นความสุขเสียแล้ว ก็ไม่ต้องไปหาความ
 สุขที่ไหนอีก ให้เป็นการหมดเปลืองเงิน หมดเปลืองเรี่ยวแรง
 หมดเปลืองเวลาพักผ่อน อย่างนี้เป็นต้น. ขอให้มีความพอใจ
 ในการทำงาน.

การทำงานคือการปฏิบัติธรรม

ถ้ามองให้ลึกลงไปสักนิดหนึ่งว่า การทำงานนั้นคือการ
 ปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นการทำงานอะไร, ระดับไหน, ถ้า
 เป็นการงานที่บริสุทธิ์แล้ว เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวการ
 งานนั้น; ไม่ต้องมาทำที่วัดก็ได้ ทำการงานอยู่ที่ไหนโดย
 บริสุทธิ์ใจ เป็นการงานตามความหมายที่ถูกต้อง อย่างที่กล่าว
 มาแล้วข้างต้น แล้วก็เรียกว่าการปฏิบัติธรรม.

เพราะว่าคนที่ จะ ทำการงานนั้นต้องประกอบอยู่ด้วย
 ธรรม อยู่ด้วยบพทของพระธรรม เช่นว่าจะมี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ
 วิมังสา ที่เรียกว่า อิทธิบาท นี้มันต้องมี และมีได้แม้โดยไม่รู้สึกรู้
 ตัว; คนที่มีเขายอมทำงานด้วยความพอใจความขยันขันแข็ง



ความเอาใจใส่ ใคร่ครวญอยู่เสมอ นี้เรียกว่าเขาก็มีอิทธิบาททั้งสี่ที่ประการนั้นอยู่โดยไม่รู้สึกรู้ตัว เรียกว่ามีธรรมะหรือปฏิบัติธรรมะอยู่โดยไม่รู้สึกรู้ตัว แม้คุณธรรมอย่างอื่นก็ยังมีอีก : ต้องมี สัจจะ-ความจริงใจ, มีทมะ-การบังคับตัวเอง, ต้องมีสติสัมปชัญญะ-ความสุ่มรอบคอบไม่สะเพร่า, ต้องมี อริยฐาน คือความตั้งใจแน่วแน่ว่า ไม่ประสบความสำเร็จแล้วก็ไม่เลิกจากการทำงาน. มีธรรมะซึ่งเป็นบารมีของพระพุทธเจ้าทุกๆ ประการ ในการทำงานของตนๆ จึงถือว่าการปฏิบัติธรรม ก็คือการทำงาน.

ฟังแล้วก็ไม่น่าเชื่อ สำหรับคนที่ยึดถือในคำพูดเกินไป ก็จะไม่เชื่อว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรม; แต่อาตมาก็ไม่ได้พูดไปในทำนองว่าจะให้เชื่อหรือไม่ให้เชื่อ แต่พูดไปในทำนองว่าให้มองดู, ให้มองดูเอาเองว่ามันเป็นอย่างนั้นจริงหรือหาไม่? ให้การงานเป็นการปฏิบัติธรรม แล้วให้มีความสุขอยู่ในตัวการงาน.

ความหมายเหล่านี้ สรุปได้เป็นคำทองจำง่าย ๆ ว่า :-

อันการงาน คือคุณค่า ของมนุษย์
 ของมีเกียรติ สูงสุด อย่าสงสัย
 ถ้าสนุกด้วย การงาน เบิกบานใจ
 ไม่เท่าไร ได้รู้ธรรม ฉำซึ่งจริง.

เพราะการงาน เป็นตัวการ ประพฤติธรรม
 กุศลกรรม กล้าปณมา มีค่ายิ่ง
 ถ้าจะเปรียบ ก็เปรียบคนฉลาดยิ่ง
 นั้ดเดียววิ้ง เกือบก หลายพกมา

คือการงาน นั้นต้องทำ ด้วยสติ
 มีสมาธิ ขันดี มีอุตสาห์
 มีสัจจะ มีทมะ มีปัญญา
 มีศีลธธา และกล้าหาญ รักงานจริง.

นี่ สรุปความหมายของคำว่า การงาน คือการประพฤติ
 ธรรม เพราะว่ามีใครที่จะทำงานใดๆ ได้ โดยไม่ให้มีธรรมะ
 รวมอยู่ในการทำงาน แต่แล้วคนก็ไม่มองเห็นว่าการงานคือ
 การปฏิบัติธรรม แล้วก็ไม่ชอบการงาน อย่าว่าแต่จะบูชาการ
 งานเลย.

มันจะเป็นคำที่มากเกินไปหรือไม่ ถ้าจะพูดว่า การงาน
 เป็นสิ่งที่น่าบูชา แล้วก็มีคนที่บูชาการงาน ยกเอาการกระทำ
 งานตามหน้าที่นั้นเป็นสิ่งสูงสุด ในชีวิตของตนๆ ไม่บูชาสิ่งอื่น
 ยิ่งไม่กว่าการทำหน้าที่ของตน. คนประเภทนี้เห็นความหมาย
 ของคำว่า "การงาน" สูงสุดอย่างนี้. แต่คนธรรมดาจะหันหน้า
 หันใจจากการงาน บ่นว่ามันเหนื่อย บ่นว่ามันลำบากมันไม่



สนุกสนาน เขาก็เลยไม่รักการงาน ซึ่งเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัวแล้ว.

ข้อความตอนนี้แสดงว่า การงานนั้นเป็นสิ่งที่น่ารัก แต่เมื่อคนไม่รู้เขาก็เกลียดมัน แล้วก็เบือนหน้าหนี เขียนไว้เป็นคำกลอนอย่างนี้ว่า :-

อันที่จริง การงาน นั้นน่ารัก
 เมื่อยังไม่รู้จักร ก็อางขนาง (คือไม่ชอบ)
 ไม่รู้จักร ก็ปล่อยปละ แล้วละวาง
 บ้างร้องคราง เมื่อรอนหน้า ว่าเบื่อจริง.

แต่ที่แท้ การงาน นั้นน่ารัก
 สอนให้คน รู้จัก ไปทุกสิ่ง
 ถ้ายิ่งทำ ยิ่งฉลาด ไม่พลาดยิง
 ได้ตรงดิ่ง สิ่งอุกฤษฏ์ คือจิตเจริญ.

การงานนี้ ดูให้ดี มันน่ารัก
 เป็นการชัก ธรรมะมา นำสรรเสริญ
 คือมีสติ ฉันทะ ทมะเกิน
 ครั้นหยุดเพลิน จิตก็วาง ทางนิพพาน



อันการงาน นั้นประเสริฐ ตรงที่สนุก
 ยิ่งทำงาน ยิ่งเป็นสุข ทุกสถาน
 ทำชีวิต ให้สดใส ใจเบิกบาน
 ในการทำงาน ประจำวัน นั้นเองนา.

เมื่ออย่างนี้ มีแต่คน วิมลจิต
 เย็นสนิท ดวงใจ ไร้โทสา
 เกิดสังคม ที่อุดม ด้วยเมตตา
 อยากเรียกว่า รัชมิกะ สังคมนิยม

ผลของงาน ล้นเหลือ เผื่อแผ่ทั่ว
 สัตว์ทุกตัว ใหญ่น้อย พลอยสุขสม
 ทั้งเมืองเล็ก เมืองใหญ่ ได้ชื่นชม
 โลกระดม สุขวาง ทางนิพพาน.

จะบ้าหรือดี ก็ไปคิดดูด้วยกันทุกคน อาตมาไม่ได้ผูก
 ขาด; แต่ขอเสนอว่า การงานนั้นเป็นสิ่งที่น่ารัก การงานนั้นเป็น
 สิ่งที่มีความสุขได้ในตัวมันเอง ไม่ต้องเอาเงินไปซื้อหาเหยื่อ
 ของกิเลส มาทำตนให้มอมแมมอยู่ด้วยกิเลสซึ่งสร้างความผิด
 พลาดอย่างอื่นขึ้นมาอีก.

ทั้งหมดนี้แหละ คือสิ่งที่เรียกว่า การงาน เมื่อมองดูตาม
 สายตาของพุทธบริษัท พุทธบริษัทได้ศึกษาเล่าเรียนมาตาม



แบบของพุทธบริษัท แล้วก็มีวิธีที่จะมองอะไรตามแบบของ
พุทธบริษัท ฉะนั้นเมื่อมองสิ่งที่เรียกว่าการศึกษาก็ดี เมื่อมอง
สิ่งที่เรียกว่าการงานก็ดี ย่อมมองออกมาในลักษณะอย่างนี้.

ขอให้ท่านทั้งหลายลองคิดดูแล้วสามารถทำประโยชน์
ให้เกิดขึ้นจากการศึกษาและการงานให้ถึงที่สุดด้วยกันจงทุก
คน.

ขอจบลงด้วยการให้พร ว่าให้การศึกษและการงาน
เป็นประโยชน์แก่ท่านทั้งหลาย ให้ถึงที่สุดที่มนุษย์ควรจะทำได้
แล้วมีความเจริญงอกงามอยู่ในหน้าที่การงานนั้น ทุกทิพา-
ราตรีกาลเกิด.

การบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงนี้ เป็น
โอกาสให้พระคุณเจ้าท่านได้ สวดบทพระธรรมที่ส่งเสริมกำลัง
ใจ ในการปฏิบัติหน้าที่การงานนั้นสืบต่อไป.



การทำงาน
คือการ
ประพฤติธรรม

ส.ด.ส. 2530,

การงานเป็นการปฏิบัติธรรม

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส, ธรรมปาฏิโมกข์เล่ม ๑, ลำดับที่ ๓๑ บนแถบพื้นสีน้ำเงิน,
เรื่องที่ ๘. การงานเป็นการปฏิบัติธรรม, หน้า ๒๓๓-๒๕๒,
บรรยายวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๐ ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะแม.

วันนี้ เป็นวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐ จะพูดเรื่องอะไรกันดี. ตามที่เราเคยตั้งใจกันว่าทุกๆ วันพระเจ้าจะพูดธรรมะกันที่ตรงนี้, ที่หน้าตึกโรงพยาบาลวิญญานนี้ เราเรียกว่าปาฏิโมกข์ธรรมะ. ข้อนี้อย่าลืมเสียทุกๆ องค์อย่าลืมเสีย. ทุกๆ วัน อุโบสถหรือวันธัมมัสสวนะนี้ ถ้าไม่มีอุปสรรค เรามีปาฏิโมกข์ในทางธรรมะลงเดือนละ ๔ ครั้ง, ปาฏิโมกข์ทางวินัยมีเดือนละ ๒ ครั้ง สำหรับปาฏิโมกข์ทางธรรมะนี้ ควรจะพูดเรื่องที่เป็นหลักเป็นฐาน เป็นความสำคัญ พอที่จะเรียกว่า ปาฏิโมกข์, แล้วก็ต้องเป็นเรื่องที่ลืมไม่ได้ ต้องพูดซ้ำกันอยู่บ่อยๆ ย้ำกันอยู่บ่อยๆ, ขยายความกันอยู่บ่อยๆ.



ทำงาน เป็นการปฏิบัติธรรมก็ได้

เรื่องที่สำคัญที่สุดก็มีไม่กี่หัวข้อ; บางหัวข้อก็ชัดเจนเพียงพอ เรารู้กันเข้าใจกันดีแล้ว; แต่บางหัวข้อรู้สึกว่าจะยังไม่รู้: โดยเฉพาะหัวข้อที่ว่า “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” นี้ก็เป็นหัวข้อที่สำคัญที่สุด, และโดยเฉพาะสำหรับเราที่อยู่กันที่นี่ ยิ่งมีความสำคัญมาก. พวกอื่นเขาแยกการปฏิบัติธรรมออกจากการทำงานจนถึงกับว่า การงานรวมกันไม่ได้กับการปฏิบัติธรรม; แม้ในหนังสืออย่างเช่นหนังสือวิสุทธิมรรค หรืออรรถกถาจำพวกเดียวกันนั้น ก็จัดการงานไว้เป็นปليโพธ คือเป็นอุปสรรค; หรืออย่างน้อยก็เป็นเครื่องหน่วงเหนี่ยวขัดขวางทำให้ล่าช้าแก่การปฏิบัติธรรม; แต่ที่นี่เรากลับพูดว่าตัวการงานคือตัวการปฏิบัติธรรม. ใครฟังดี ฟังรู้ ก็ฟังเข้าใจถูก ถ้าฟังไม่ถูกก็แปลว่าไม่รู้.

ถ้าถือตามอรรถกถาเหล่านั้น ก็แปลว่าเราจะทำงานให้เป็นการปฏิบัติธรรมไม่ได้เพราะเป็นข้าศึกแก่กัน. แต่ผมขอยืนยันว่า “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” อยู่เสมอ, แล้วก็ถือหลักอันนี้มาเสมอตลอดเวลา ตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีจนกระทั่งบัดนี้; เราควรจะสนใจกันไว้บ้าง.

นี่ มาคิดเสียว่า โดยเฉพาะพวกเรามีหลักกันอย่างไร คนอื่นเขามีหลักตรงกันข้าม จะเข้าใจว่าอย่างไร? พวกอื่นเขาว่า เมื่อปฏิบัติธรรมแล้ว ไม่ทำอะไรเลย แม้แต่หนังสือก็ไม่อ่าน,



ไม่มีอะไรที่จะทำได้นอกจากปฏิบัติธรรม, ไม่ว่าในวิธีนั่งหลับ-
ตาภาวนายุบหนอพองหนอ หรืออะไรก็สุดแท้; นี่ก็เป็นเรื่องถูก
ของเขา ไม่ใช่เราจะหาว่าเขาผิดหรืออะไร. มันเป็นเรื่องถูกของ
เขา, ถูกอย่างของเขา, ถูกเพื่อพวกของเขา; ส่วนเรานี้ก็มีอย่าง
ของเรา. ใครจะถูกจะผิดก็ต้องแล้วแต่ใครจะชอบอย่างไร.

ผมมีหลักมาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที ตั้งแต่ก่อนมีสวนโมกข์
หรือเริ่มมีสวนโมกข์ จนกระทั่งบัดนี้ว่า : การงานคือการปฏิบัติ
ธรรม หากเป็นงานที่จัดไว้ดี ที่จัดไว้ถูกต้องย่อมไม่เป็นอุปสรรค
“ไม่เป็นปถิโพธต่อการปฏิบัติธรรม” แล้วแต่ความสามารถของ
ผู้นั้น; ฉะนั้นผมจึงมีการทำงานเรื่อยมาไม่มีหยุดไม่มีหย่อน
จนรู้สึกอยู่ว่าทำอะไรเองตลอดมา ไสกบไม่เอง ขึ้นหลังคาเอง
ทำอะไรๆ เองทั้งนั้น. ตั้งแต่แรกมีสวนโมกข์ ไม่มีใครช่วย
ทำให้มากมาย จนกระทั่งมีคนมาช่วยทำให้ เรายังทำด้วย,
จนกระทั่งบัดนี้ ก็ยังมีการกระทำการงานอยู่เรื่อยๆ, การ
ค้นคว้า การเขียนหนังสือ การเตรียมปาฐกถา การไปพูดก็
เป็นการทำงานเหมือนกัน; ก็ทำเรื่อยมาจนบัดนี้.

เมื่อเรามีวิธีเฉพาะอยู่อย่างนี้ แต่คนอื่นเขาติเตียนว่าไม่
ถูก; ต้องไปนั่งหลับตาภาวนาอย่างเดียว; ใครรู้สึกอย่างนั้น
เขาก็หนีไปเอาอย่างนั้น. แต่ถ้ามาดูผลกันแล้วก็รู้สึกว่ เรายัง
มีความแน่ใจว่าแบบนี้ : ปฏิบัติธรรมคือการทำงาน, หรือการ
งานคือการปฏิบัติธรรม นี้ยังถูกต้องอยู่. ถ้ามีลักษณะหนึ่ง ที่
จะต้องปลีกตัวเก็บตัวเป็นระยะสั้นๆ ก็มีเหมือนกัน เป็นระยะ



เป็นคราวๆ; แต่จะเก็บตัวตลอดปีหรือตลอดชีวิตนี้เป็นไปไม่ได้ที่จะถืออย่างนั้น; เพราะไม่มีประโยชน์อะไร.

น่าจะคิดว่า ชีวิตนี้ทั้งชาติควรทำอะไรหรือไม่

ที่จริงควรจะต้องคิดปัญหาข้อใหญ่เสียก่อนว่า ชีวิตทั้งชาตินี้จะเอาไปใช้ทำอะไร? เวลาและชีวิตทั้งชาติๆ นี้เราจะเอาไปใช้ทำอะไร? แล้วจะนั่งหลับหูหลับตาใช้เวลาอยู่อย่างนี้หรือ? ถ้าเขาชอบก็อิสระเป็นสิทธิเสรีภาพที่เขาจะทำอย่างนั้น. แต่ฝ่ายเรานั้น อยากจะให้ได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ไม่มีประโยชน์ฝ่ายไหนเสียไป : ก็โดยวิธีที่ว่า การงานคือการปฏิบัติธรรม; เพราะว่าเราทำมาเรื่อยๆ เรื่อยๆ เป็นเวลาหลายสิบปี หรือตลอดชีวิตก็ทำมาได้มาก, ทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ได้เยอะแยะได้มากมายหลายอย่าง ยิ่งกว่าจะไปนั่งหลับหูหลับตาภาวนาทำเคร่งๆ เขี่ยบขี้ไก่ไม่ผ้อหรืออะไรทำนองนั้น; แล้วไม่มีทางทำประโยชน์ใครได้เลย ในทางฝ่ายวัตถุนั้น. แต่เขาก็จะอ้างว่า เขาทำอย่างนั้นเป็นการปฏิบัติการศึกษาธรรมอย่างสูง ไปสอนคน; ก็ถูกของเขาเหมือนกัน. แต่เราคิดว่าเรายังอยากจะได้กำไรมากกว่านั้น.

การทำอย่างที่เขาทำ เราก็จะทำเหมือนกัน ทำให้ครบให้เต็มเหมือนอย่างที่เขาทำ; แต่เราก็ก็นั่งทำประโยชน์ทางวัตถุ



หรือยังเนื่องด้วยวัตถุ, หรือทำประโยชน์ผู้อื่นที่เนื่องด้วยวัตถุ หรือไม่ใช่วัตถุก็ตาม, อีกส่วนหนึ่ง; ซึ่งจะมีมากไม่มีที่สิ้นสุด. เราทำอยู่เองใช้เองอะไรนี้ ไม่เท่าไรก็มีครบก็เหลือใช้; แต่ที่จะ ทำให้ผู้อื่นนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด. เพราะฉะนั้นผมจึงทำทุกอย่างไม่ว่า อะไรเคยทำทุกอย่าง : เช่นบางครั้งทำคล้ายๆ กับว่าชาวบ้าน เขาติเตียน หาวว่าเป็นอาบัติบ้าง เป็นอะไรบ้าง, โภยดินโภย ทราย เลื่อยไม้เคยทั้งนั้น, กวาดถนนก็เคย, กวาดคลองก็เคย, ทำอะไรที่เขาทำกันเพื่อประโยชน์รวมๆ เคยทั้งนั้น. เขาหาว่า เราเป็นต้นเหตุ ให้ต้นไม้ถูกตัด ให้ดินถูกขุด, เราต้องเป็นอาบัติ ก็ตามแต่เขาจะว่า. คราวหนึ่งไปแต่งคลองตั้งเจ็ดวันเจ็ดคืน นอนค้างทำอยู่ที่นั่น ต้นไม้ถูกตัดจนคลองโล่ง เรือไปได้. ต้นไม้ถูกตัดนับได้ไม่รู้กี่ร้อยก็พันต้น; คนเขาบอกว่า เพราะผม เป็นเหตุทำให้พวกเขาบ้านเขาไปตัด; อย่างนั้นก็ตามใจเขา. ผมถือว่าคลองนั้นเป็นทางลัด ทำแล้วได้ประโยชน์ยิ่งกว่าไม่ ทำ; เพราะเป็นหนทางลัด.

เราถือว่า การงานคือการปฏิบัติธรรม นี้ก็เป็นวิถีทางลัด : ลัดรวดเดียวทั้งประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น, ลัดรวดเดียวถึง ธรรมะสูงสุด เลยสอบไล่เสร็จไปในตัว, มันมีการสอบไล่ด้วย. ส่วนที่เขาเขียนไว้ในหนังสืออรรถกถามีเหมือนอย่างที่ว่า : คน อยากจะเรียนกัมมัฏฐาน แล้วยังเป็นห่วงการงานเรื่องอะไร ก็ตาม ยังต้องสร้างโบสถ์สร้างวิหาร สร้างอะไรต่างๆ แล้วย; ปฏิบัติไม่ได้ ใจยังเป็นห่วงอยู่;



ก็เป็นเรื่องน่าฟัง. แต่สำหรับเราก็ดลยลงไปเลยในการทำงานนั้น; ให้ตัวการงานนั้นเป็นตัวการปฏิบัติธรรมเสียด้วย; ไม่รู้ว่าของใครจะถูกกันแน่. แต่ว่าที่เห็นได้ง่ายๆ นั่นก็คือ ตลอดชีวิตหลายสิบปีนี้ ควรจะมีอะไรที่เลื่อนขึ้นไป เหมือนกับทำพร้อมกันไปได้กับการงาน; ถ้าใครมัวนั่งหลับตาภาวนาอยู่ตลอดหลายสิบปี ตลอดชีวิตนี้ก็ไม่ได้ทำอะไรเลย.

ทำงานคือการปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องใหญ่

ที่ว่าการทำงานเป็นการปฏิบัติธรรมขึ้นมา นี้ ตามความคิดของเรานั้น, ได้มองดูแนวปฏิบัติใหญ่ๆ อยู่บางแนวหรือหลายแนว จึงถือเป็นแนวปฏิบัติธรรมไปตั้งแต่เริ่มแรก : เริ่มต้นฟิตร่างกายให้แข็งแรง เหมือนพวกโยคีเขาฟิตร่างกาย; แต่แทนการทำโยคะ เราทำการงาน; ร่างกายแข็งแรงมันก็เป็นหะระโยคะไปได้. ทำให้ร่างกายแข็งแรงเข้มแข็งเป็นหะระโยคะนี้พวกโยคีเขาเรียก; และถ้าหากว่าการทำงานนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ร่างกายตนเลย เป็นโยคะลั่วนๆ มันก็เป็นกรรมโยคะแล้ว. อีกประการหนึ่งเข้าใจว่าไม่มีใครสอน ให้ทำหน้าที่ ทำอะไรโดยไม่หวังตอบแทน; แล้วก็ทำประโยชน์ผู้อื่นด้วยการอธิษฐานจิต ว่า จะไม่เอาอะไรตอบแทน : ไม่ยอมรับการตอบแทน กระทั่ง ไม่กินอาหารที่ได้มาจากภาวะที่เป็นการตอบแทน. ถ้า

เป็นเรื่องตอบแทนแลกเปลี่ยนอย่างนั้นละก็ การทำงานนั้นก็
เป็นค้าขาย เป็นการซื้อขาย เป็นเรื่องรับทั้งสิ้น. ถ้ากินตาม
ธรรมดา เขาถวายตามธรรมดา ไม่ถือว่ามีลักษณะเป็นการ
ตอบแทนให้.

อันนี้ไม่ใช่เล็กน้อย ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย ไม่ใช่ธรรมะชั้น
ต่ำด้วย; การเสียสละทำประโยชน์ออกไปเหมือนกับเครื่องจักร,
ทำงานเหมือนเครื่องจักรไม่หวังจะเอาอะไรตอบแทนมา, นี้
เรียกว่าไม่ใช่ธรรมะชั้นต่ำ จะต้องหัดกันมากเหมือนกัน. และ
ส่วนมากที่เราเห็นๆ กันอยู่ ก็ทำงานหวังตอบแทนทั้งนั้น กล่าว
คือทำหน้าที่สำเร็จก็ด้วยว่าได้รับสิ่งที่เขาเรียกกันว่า สินน้ำใจ
กำลังใจนี้; มีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้คอยชม. ทุกคนแม้ไม่หวังเงินหวัง
ของ ไม่หวังให้เขาตอบแทน ก็หวังให้เขาชม; นี่คือการ
ตอบแทน. อย่างนั้นเป็นโยคีที่เลวมาก ใช้ไม่ได้, ที่ทำเพียงให้
ใครออกปากชมหรือนึกชมอยู่ในใจก็ตาม แต่รู้ว่าเขาชม ก็มี
กำลังใจ ทำซึ่งขงขึ้นมา ทำอะไรๆ ได้ทั้งนั้น. นี่เป็นโยคีที่เลว
มาก; ไม่มีกรรมโยคะ. ต้องไปสอบไล่วัดตัวเสียใหม่ตามแนว
ปฏิบัติคือ :-

อันดับ ๑ ให้อารมณ์แข็งแรง. อันดับ ๒ ทำเพื่อเสีย
สละความเห็นแก่ตัว. อันดับ ๓ เพื่อต่อสู้อิเลส หรือสอบไล่ตัว
เอง ในการต่อสู้อิเลสทีละเล็กละน้อยขึ้นไป.

โดยเฉพาะอันดับ ๒ และ ๓ จะเป็นโอกาส : คือในขณะที่
ทำงานก็มีหลายคนทำรวมกันกับบุคคลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕



หลายคน; นั่นเป็นโอกาสที่จะเกิดกิเลส, พอเข้าใกล้บุคคลที่ ๒ ที่ ๓ เป็นโอกาสให้เกิดกิเลส. ถ้าเป็นคนมีนิสัยยกหูชูหางอยู่ในใจมาแต่เดิมละก็ ไม่ว่าจะเข้าใกล้ใครละ จะต้องเกิดกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ปรียายใดก็ปรียายหนึ่ง, ไม่ปริมาณใดก็ปริมาณหนึ่ง เป็นแน่นอน.

กิเลสมันมีอยู่แล้ว มันเกิดพอกพูนขึ้น สุมสูงมากขึ้น; ดูที่เป็นจริงกันดีกว่า; ถ้าว่าตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ นี้ ให้สังเกตกันจริงๆ เถอะ : ตามเห็นรูป, เห็นรูปคนที่ตัวเกลียด คนที่ตัวไม่นับถือ เห็นรูปคนที่ตัวไม่รักอย่างนี้; แล้วจะเกิดอะไรขึ้นมาในใจของคนนั้น ? เมื่อสักว่าได้ฟังน้ำเสียงซึ่งอยู่คนละฝา คนละด้านนี้ พอได้ยินน้ำเสียงคนที่ตัวไม่นิยมนับถือ ไม่รักไม่ชอบ อย่างนี้จะเป็นอย่างไรบ้าง? เพราะว่าถึงแม้คนที่ชอบที่รัก ที่อะไรก็ตาม แต่ฟังซำๆ ซากๆ เข้า มันก็มีเรื่องกระทบกระทั่ง ทำให้เกิดความเกลียดความอิดหนาระอาใจ เป็นธรรมดา.

พอเข้าใกล้บุคคลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ นี้ นิสัยที่จะเด่นกว่าคนอื่น จะดีกว่าคนอื่น ย่อมมียอมแสดงออกมา. ก่อนนี้เก็บไว้ เดี๋ยวนี้แสดงออกมา; แล้วถ้าควบคุมไม่ดี มันก็มากขึ้นไปอีก เจริญงอกงามขึ้นไปอีก. นี่เป็นตัวอย่างชนิดที่จะเห็นได้ว่าการที่ทำงานไปจริงๆ กับการที่คิด ลำพังแต่คิดๆ อะไร มันต่างกันมาก.

บางคนคิด รู้สึกด้วยจิตใจ ว่าการเป็นผู้เสียสละเพื่อเห็น



แก่ผู้อื่นนั้น รู้สึกว่าเป็นของทำได้ง่าย แล้วเขาก็มีนิสัยอย่างนั้นจริงๆ; แต่พอไปทำเข้าจริงๆ มันทำไม่ได้ มันถอยหนี, วิ่งหนี ผละหนี. มันผัดกัน ที่ว่าคาดคะเนเอา กับโดนเข้าจริงๆ : การคิด คิดว่าเราทนร้อนได้ ทนหนาวได้ ทนหิวได้อะไรอย่างนี้ไม่จริงหรอก; จนกว่าจะลองจริงๆ จึงจะรู้ว่าทนได้หรือไม่; แล้วส่วนมากก็ทนไม่ได้.

เรื่องที่คิดคาดคะเน กำหนดตั้งใจ เรื่องพรรคนั้นยังไม่ใช่ความจริง; มันต้องไปลงมือทำเข้าจริงๆ, ลงมือทำจริงๆ จึงจะรู้ว่า เราเป็นผู้เสียสละเพื่อผู้อื่นหรือไม่? เรายังเป็นคนมีใจคอกปกติหรือไม่? ในเมื่อเข้าใกล้บุคคลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔, แล้วก็เมื่อทำอะไรกันไป ชักจะเกิดเกลียดน้ำหน้าใครบางคนเข้าบ้างหรือไม่? ถึงแม้จะไม่พูดปรึกษาอะไรออกมา แต่ถึงกับหอบงานหนีไปทำเสียคนเดียว; แม้เลี้ยงไปเสีย อย่างนี้ก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน. อาการอย่างนี้ ถ้ามองอีกแง่หนึ่งก็เป็นเรื่องอุปสรรคแก่การปฏิบัติธรรม; ถ้ามองในอีกปริยายหนึ่งกลับกันเสีย ก็เป็นตัวการต่อสู้เพื่อการปฏิบัติธรรม, หรือเป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวการต่อสู้.

คนจำนวนหนึ่ง โดยมากชอบสุขสบาย หรือสำร่วย นี้ เขาคิดว่าเขารักษาศีลอยู่ได้จริง; แต่เขาทำในมุ้ง, แล้วเขานอนในมุ้ง, หรือเขาอยู่ในห้องที่ยุงเข้าไม่ได้. คนที่อยู่กับยุงจริงๆ ไม่ตบยุง, นั่นถึงจะเป็นคนจริงกว่า; ถ้าอยู่กับยุงให้ได้. นี่จึงจะอยู่อย่างที่ทำให้เป็นการปฏิบัติธรรมได้จริง.



ผมไม่กางมุ้งตลอดปีๆ เรื่อยมา ชื่อนี้เพื่อวัดตัวเองดูด้วย ว่า ลองอยู่อย่างนี้มันจะเป็นอย่างไร. บางทีคิดไปว่า เรา จะสร้างความต้านทานในเลือดในร่างกายนี้ต่อผู้ขู่ : ขู่กัดก็ ไม่เจ็บ แม้มีเชื้อมาเลเรียมาก็สู้ได้, เชื้อมาเลเรียไม่สามารถจะ พักตัวขึ้นมาในเลือดของเรา, เพราะมีเชื้อต้านทานอยู่เสมอ. คิดอย่างนี้ไม่ใช่ธรรมะ, ถ้าคิดอย่างนี้ก็ไม่ใช่ธรรมะ. อย่าง ธรรมะนั้นก็ต้องเพื่อจะวัดดูว่าจะทนได้หรือไม่? มีเมตตา กรุณา หรือว่า ไม่เมตตากรุณา? มันเป็นเรื่องพรรคนั้นในอีกแง่ หนึ่ง; มันเป็นเรื่องทดสอบชนิดนี้. การทำงานมันทำให้ เห็นอยู่ให้ลำบากเป็นการทดสอบในข้อนี้ด้วย.

การทำงานและผลของการทำงานในอันดับ ๓ ที่ว่า มัน เป็นการศึกษาดูด้วย อันได้แก่เรื่องทำลายตัวกู-ของกู นี่เป็นตัว ปฏิบัติธรรมแท้ๆ อย่างสูงสุด; พวกที่ไปนั่งหลับตาอยู่คนเดียว ไม่มีโอกาสที่จะผ่านหรือจะทำจริงได้. ถ้าเราจะไปทำทุกกริยา อย่างพวกเดิยรถีย์ หรือพระพุทเจ้า ก็คงจะดีเหมือนกัน; แต่ ผมว่าสู้เอาไปใช้ในการงานไม่ได้, ไปใช้ในการงานให้เป็น ประโยชน์เป็นอะไรขึ้นมา แก่ศาสนา แก่เพื่อนมนุษย์. แทนที่ เราจะไปทำทุกกริยาเฉยๆ นั่งดูแรงงานที่เสียไปๆ; ก็เปลี่ยน เป็นเอามาใช้เป็นแรงงานที่เป็นประโยชน์ เป็นอนุสาวรีย์ เหลืออยู่ไว้ในโลกนี้จะดีกว่า; และก็ไม่ต้องสร้างอนุสาวรีย์อื่น อีกแล้ว; แล้วก็ไม่ต้องมีใครรู้, ไม่ต้องมีใครชม ไม่ต้องมีใคร ขอบใจ เราู้คนเดียวก็พอ ว่าได้ทำอะไรไว้.



ขอให้ทบทวนดูเถอะ เรื่องการงานคือการปฏิบัติธรรมนี้
 ข้อแรกทำให้ร่างกายแข็งแรงเข้มแข็ง. ข้อที่ ๒ ทำให้เราฝึกฝน
 การเสียสละเพื่อผู้อื่น อย่างนี้เป็นรากฐานที่ดีที่สุดของการ
 ปฏิบัติธรรมะ เพื่อทำลายตัวกู-ของกู. ข้อที่ ๓ เป็นการต่อสู้รบ
 รากันกับตัวกู-ของกูนี้ ทุกแบบทุกอย่างทุกวิถีทางทุกแง่ทุกมุม.
 อย่างน้อยมี ๓ อย่างเป็นผลขึ้นมา ไม่มีอะไรที่สำคัญกว่านี้.
 ถ้ามีก็เป็นข้อปลีกย่อย. นี้เรียกว่าทางลัด; รวบรวมประโยชน์
 หลายอย่างเข้าไว้ด้วยกัน, แล้วทำได้ในคราวเดียวกัน. ลองคิด
 ดูจะมองเห็นว่า น่าจะพอใจ กว่าที่จะทำงานอย่างเดียว แล้ว
 ไม่มีการฝึกฝน อย่างนี้, หรือไปนั่งหลับหูหลับตาอย่างเดียว
 ไม่มีการงานเลย อย่างนี้เป็นต้น.

ขณะทำงาน ต้องตรวจสอบจิตใจไปด้วย

ที่นี้ เรามองดูที่วัดต่างๆ ไปหลายๆ วัดก็มีการงานเหมือน
 กัน, เหน็ดเหนื่อยมากที่บางวัดบางแห่ง; แต่สังเกตดูจะไม่มี
 ความมุ่งหมายในภายใน ไม่ได้มุ่งหมายอย่างลึกอย่างที่เร
 กำลังพูด มันเป็นเรื่องทำงานเสียจริงๆ; ถ้าอย่างนั้นยังไม่
 เป็นการปฏิบัติธรรม เพราะเขาไม่สนใจแก่การปฏิบัติธรรม
 จากการทำงาน. มีวัดหลายแห่งที่อาจารย์หรือศิษย์ช่วยกัน
 ทำการทำงานไม่ค่อยได้หยุดได้หย่อนแต่แล้วไม่เป็นการปฏิบัติ



ธรรม; นี่ก็เพราะเหตุว่าไม่รู้และไม่ได้มุ่งหมายนั่นเอง. เมื่อเรารู้ความมุ่งหมายแล้วจึงพยายามจะรวมจะประสานมันเข้าไปด้วยกัน. เมื่อการงานเป็นการปฏิบัติธรรม; ผลในส่วนการงานก็ได้ ผลในส่วนการปฏิบัติธรรมก็ได้.

สิ่งที่ผมเป็นห่วงอยู่ และเอามาพูดในฐานะเป็นปาฏิโมกข์นี้ ก็ด้วยเห็นว่าพระเณรบางองค์จะไม่ทำอย่างว่า; จะทำแต่การงานโดยส่วนเดียว หรือว่าไม่สนใจที่จะใช้การงานนั้นเป็นบทเรียนทดสอบจิตใจ. หรือบางทีถ้าร้ายกาจไปยิ่งกว่านั้นอีก เอาการงานนั้นเป็นเหตุให้สร้างกิเลส สร้างเวรสร้างภัย สร้างความอาฆาต สร้างอะไรต่างๆ ให้เกิดขึ้นเสียอีก. เห็นได้จากการทำงานที่ไม่สมัคสมานสามัคคีกัน ชัดแจ้งชัดชากัน ด้วยจิตใจอย่างนี้ที่ไม่มีผลดี; เป็นโยคีที่เลวอย่างนี้ ไม่มีอาการแห่งบุคคลผู้เสียสละ : ถ้าเสียสละแล้ว ต้องได้หน้า ต้องเอาหน้า ต้องให้คนรู้, อย่างนี้ คือโยคี ที่เลวมาก. ในการเสียสละอะไร ต้องให้คนรู้ ต้องให้คนชม นี่ไม่เรียกว่าเป็นการเสียสละ, อย่างนี้ไม่มีใครเขาถือว่าเป็นการเสียสละ, นอกจากคนชนิดนั้นคิดไปเองเท่านั้น.

การเสียสละที่แท้จริง ถ้าทำได้ต้องไม่ให้ใครรู้, ไม่ควรจะให้ใครรู้. การประพฤติปฏิบัติที่แท้จริงก็ควรจะไม่ให้ใครรู้, ไม่ต้องการให้ใครชม, ต้องการซ่อนไว้ไม่ให้ใครรู้ว่าปฏิบัติอะไร หรือสละอะไร. พยายามสละด้วยความบริสุทธิ์ใจ, ปฏิบัติด้วยความบริสุทธิ์ใจ, แล้วก็ยิ่งขึ้น ยิ่งขึ้น. ถ้าทำได้อย่างนี้ ไม่



เท่าไรก็จะมีความก้าวหน้าสูงสุดในการปฏิบัติธรรม. การงาน เป็นของเล็กน้อย เท่าที่เล็บก็แล้วกัน; แม้จะสร้างอะไรได้ มากมายใหญ่โต ที่เขาตีราคาให้มาก. ก็เป็นขี้เล็บก็แล้วกัน; แต่ตัวการปฏิบัติธรรมนั้นมันใหญ่เกิน มันใหญ่กว่า มันมีค่า มากกว่า.

ถ้าเราอยู่กันอย่างเราสมัยนี้ หมายถึงสมัยนี้ ใน สถานการณ์อย่างนี้ ในสิ่งแวดล้อมอย่างนี้ ในโลกนี้ในประเทศไทย อย่างนี้; ผมว่าหลักที่ถือว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรม นี้ ถูกต้องที่สุด เหมาะสมที่สุด และก็ไม่ใช่เสียหายทั้งทางโลก ทางธรรม. แล้วจะต้องระวังให้ดีๆ, ระวังให้ดีๆ แล้วต้องมีความบริสุทธิ์ใจ; พลาดไปก็กลับตัวทันที, ผิดไปกลับตัวทันที. นี่ระวังให้มาก ถ้าขึ้นหมักดองเอาไว้ก็คือการสร้างอาสวะ ในการผูกอาฆาต ในการยกหูชูหาง ในการอะไรต่างๆ อัดอยู่ในใจเหมือนกับจะระเบิด; อุดสำหรับปิดไว้ด้วยความสงบด้วยความเสียม; นี่มันเป็นเรื่องทีละเอียดสุขุม จะเรียกกันว่าเป็น เรื่องเทคนิคส์. การงานคือตัวปฏิบัติธรรม, หรือปฏิบัติธรรมในตัวการงานนี่เอง เป็นของยาก เป็นเทคนิคส์; ไปลองสังเกตดูก็ จะรู้ว่ายาก; อะไรยิ่งยากนี้ ยิ่งเป็นทางทำให้เรามีการบรรลุธรรม, ที่เรียกว่าบรรลุธรรมได้เร็วได้สูงและได้ลึก.



การงานต้องเลือกให้เหมาะสมแก่ภาวะด้วย

ที่นี่ จะพูดมาถึงคำว่า “การงาน”; การงานนั้นคืออะไร? เราต้องรู้จักเลือก; ไม่จำเป็นที่จะต้องทำงานชนิดที่ไม่เหมาะสมแก่ภิกษุ; เราต้องเลือกงานที่เหมาะสมแก่ภิกษุ. ที่นี่คำว่า “ภิกษุ” นี้ใช้แก่คนทุกคนที่เข้ามาบวช ฉลาดก็มี ไม่ค่อยฉลาดก็มี ไม่ฉลาดก็มี โง่ก็มี บ้าๆ บอๆ ก็มี; ฉะนั้นการงานจะเหมือนกันได้อย่างไร.

ผมไปดูที่วัดทิเบต ที่อินเดียทางดาจิลิงก็เข้าใจเรื่องนี้ทันที ว่าทำไมจึงอยู่กันได้ สังเกตว่าลามะนี้มีทุกแบบ เพราะฐานะไม่เหมือนกัน ซึ่งเป็นความจริง คนเราไม่เหมือนกัน. ลามะคือภิกษุ บางรูปมีหน้าที่หาพื้น ผ่าพื้น และกวาดซี้เก้าเท่านั้น, เทียวหาพื้นและผ่าพื้นกวาดซี้เก้า มีหน้าที่เท่านั้น; แต่เขาก็พอใจ และได้รับความเคารพนับถือเสมอกัน : เรียกว่ามีสมานสังวาสมีอะไรเสมอกัน, มีเกียรติเสมอกัน. ที่ทำหน้าที่สูงขึ้นมา บัดกवादิวหารก็มี ต้อนรับแขกก็มี ศึกษาเล่าเรียนก็มี สอนก็มี ติดต่อประชาชนก็มี; เป็นผู้ที่เขาเรียกว่าเป็นลามะเสมอกัน.

สิ่งที่เรียกว่าการงานนี้อะไปดูถูกเพื่อนกัน ถ้าเขาต้องทำงานชนิดที่เรียกว่าต่ำๆ ทรมานๆ ง่ายๆ นี้อย่าไปดูถูกเขา; เพราะว่าธรรมชาติสร้างเขามาให้มีสมรรถภาพเพียงเท่านั้น. นี้ระวังให้ดี; อย่าไปดูถูกเพื่อนคนนั้นเนรคนนี้ว่า บ้าๆ บอๆ



ทำงานอย่างเร็ว ทำอะไรอย่างไม่มีราคาเช่นนี้. ถ้าคุณถูกเขาอย่างนี้แน่; ตัวผู้นี้ก็ ผู้คิดนั้นแน่.

ทีนี้ เราจะพูดกันให้เข้าใจได้ไหม? ในเมื่อพูดกับคนไม่ฉลาด คนบ้าๆ บอๆ ให้เขาคิดว่านี่คือการปฏิบัติธรรม. นี่ก็ยากยากกว่าที่จะพูดกับคนฉลาดหรือมีปัญญาความคิด; เพราะฉะนั้นเราจึงลดลงไปว่า “ทำงานได้บุญ” ก็พอจะเข้าใจได้ง่ายๆ ว่านี่ดีหรือได้บุญ; ก็ทำไปได้. แต่จะว่าเป็น “การปฏิบัติธรรม” นั้นคงจะเข้าใจยาก. ผู้ที่ทำหน้าที่ฆ่าฟันกวาดล้างเอาอย่างเดียวนั้นตามอมแมม จีวรขาดกะรุ่งกะริ่งอย่างนี้ เขาย่อมเข้าใจยาก ว่าเป็นการปฏิบัติธรรม เขาไม่เห็น; ถ้าคนนั้นไม่มีปัญญา ก็ได้แต่เชื่อว่า “ได้บุญ”, ก็รักษาความเชื่อนี้ไว้ ถือเป็นอุดมคติไปเลย ก็ดูสบายดี ไม่มีความทุกข์.

เรานั้น ทำสิ่งที่เรียกว่าการงานตามความเหมาะสม; พยายามเลื่อนให้มันมีประโยชน์กว้างขวางขึ้น มีแก่คนมากขึ้นๆ ถ้าจะทำได้. ถ้าไม่อาจจะทำได้ก็ไม่ต้องเสียใจ; หากเสียสละแล้วก็เชื่อว่าเสียสละเท่ากัน เหนื่อยเท่ากัน; ถ้าไม่ยกหูชูหางแล้วก็มีค่าเท่ากัน สำหรับผู้ที่ทำนั้น.

ระวังให้ดี คนที่ทำงานทางหนังสือ ทางสติปัญญา เฉลียวฉลาดนั้น หูหางมันจะยกออกมาเมื่อไรไม่ทันรู้; พวกฆ่าฟันนี้ไกล-ไกล-ไกลทีเดียวในเรื่องยกหูชูหาง. พวกเขาทำหน้าที่เขียนอะไรอย่างนี้ต้องระวังให้มากที่สุด, พวกที่ขึ้นธรรมาสน์เทศน์ หรือไปเที่ยวปาฐกถามีชื่อเสียงมีอะไร นี่ยิ่งอันตราย



ที่สุด; ทุกอย่างก็กล่าวมาล้วนเป็นการทำงานเหมือนกัน. ขอให้พระเณรทุกๆ รูปคิดให้ดี สังเกตให้ดี ระวังให้ดี เจียมตัวให้ดี เป็นคนไม่ประมาท; อย่าอวดดีและอย่าพุดมาก และอย่าแสดงอะไรให้มากยุ่งออกไป; ยิ่งพุดมากยิ่งแสดงอะไรๆ มากแล้วยิ่งเหลว. ยิ่งมีความคิดเฟื่อง แล้วจะล้มเหลวมาก. นี้โดยหลักใหญ่ๆ ก็เป็นอย่างนี้.

การทำงานทุกชนิดต้องใช้ธรรมะอย่างละเอียดสุขุม

ที่นี้ ก็มีเรื่องที่จะต้องขอยให้ละเอียดขึ้นไปอีก : การงานอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ว่าการงานอะไรหมด ต้องการธรรมะละเอียดสุขุม; แม้ที่สุดแต่ความระมัดระวังสติสัมปชัญญะอย่างนี้; คิดดูให้ดีมันก็ยาก เช่น บางคนเอาดินสอของผมไปเขียนแล้วไม่สวมปลอก ต้องเตือนตั้งหลายๆ ครั้ง. ลองคิดดูว่ามันหมายความว่าอะไร? ถ้าเราเป็นคนมีระเบียบ หรือว่ารอบคอบเป็นปกติ ก็ต้องสวมปลอกดินสอทุกครั้ง; แต่แล้วคนที่ไม่สวมปลอกดินสอให้เหมือนของเดิมเขา ก็เป็นคนที่ไม่รู้สึกรู้ว่าทำอย่างนั้นเป็นเรื่องใช้ไม่ได้; ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นเรื่องเสียหาย หรือไม่เป็นการปฏิบัติธรรม. เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่ละนิตยอันนี้ เพราะเห็นว่าเรื่องอย่างนี้เล็กน้อยไป : ไม่สวมปลอกดินสอเล็กน้อยไป เขาคิดอย่างนั้น. แต่ที่จริงไม่ใช่เรื่องเล็ก; เรื่องไม่มี

สติสัมปชัญญะไม่ใช่เรื่องเล็ก, เป็นเรื่องฉิบหายหมด, เป็นเรื่องไม่มีทางที่บรรลุมรรคผลนิพพานที่เดียว; เพราะว่า การบรรลุมรรค ผล นิพพาน มีรากฐานอยู่ที่สติสัมปชัญญะ, และที่จะไม่เกิดตัวกู-ของกู ไม่เกิดอะไรขึ้นมาขึ้นอยู่กับสติสัมปชัญญะทั้งนั้น.

ความไม่มีสติสัมปชัญญะนี้กินความกว้าง; ถ้าไม่คิด ไม่นึก ไม่พิจารณา ไม่ระวัง ไม่รักษาไม่สำรวจ ไม่อะไรหมด ถ้ามีช่องโหว่ขนาดนี้แล้ว ก็เป็นไปได้ ที่จะระวางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไม่ให้เกิดช่องทางแห่ง ตัวกู-ของกู นั้น; ตัวกู-ของกู มันก็ย่อมเกิดเรื่อย.

ในการทำงานนี้ ที่ผมเห็นอยู่ รู้สึกว่ามีอะไรที่ยังจะต้องทำให้ดีขึ้นได้อีกมาก : การใช้ของการรักษาความสะอาด การวางให้เรียบร้อย การเก็บให้ปลอดภัย การประหยัดแม้แต่สิ่งเล็กน้อย หินสักก้อนหนึ่ง ทรายสักกำมือหนึ่ง ถ้าประหยัดได้ก็เป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะ ยิ่งกว่าคนที่ไม่รู้สึก แม้น้ำกระป๋องหนึ่งนี้ ต้องใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด อย่างนี้จะเป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะกว่าคนที่เรียกรวด; คนบางคนอาบน้ำ ๑๐ ชั้น สำเร็จประโยชน์เกลี้ยงเกลาน้ำในตัวสะอาดดี, สำเร็จประโยชน์ในทางอาบน้ำ. แต่บางคนอาบน้ำ ๑๐๐ ชั้น ตักรดตมๆ ตมๆ เหมือนกับคนบ้า, ไม่รู้ว่ารวดทำไม เสียน้ำ รดน้ำตั้ง ๑๐๐ ชั้น หรือเขามีเหตุผลอย่างอื่น. นี้ว่าโดยทั่วไปตามปกติบางคนมีนิสัยเป็นอะไรเสียอย่างนั้น. แต่เขาก็ไม่คิดว่านี่เป็นเรื่องสำคัญ,



‘ไม่คิดว่านี่เป็นเรื่องสำคัญ.

จงระวัง ที่คิดว่าเป็นครูบาอาจารย์ต้องอาบมากกว่า, ต้องเอาความสะอาดมากกว่า, ต้องสำแดงเดชให้เห็น, ต้องอาบน้ำหมดเป็นโองๆ ให้ลูกศิษย์ตักมาให้, อย่างนี้มีอยู่ทั่วไป. ผมไปที่ไหนก็สังเกตเรื่องอย่างนี้ด้วยเสมอ : คนล้างเท้าก็เหมือนกัน เปลื้องน้ำเป็นสิบๆ ชัน, ราวๆ ราวๆ ราวๆ ทำคล้ายกับคนบ้า. ขอให้ระวัง, ระวังเรื่องเล็กๆ น้อยๆ นี้; ที่เห็นว่าเล็กๆ น้อยๆ นี้แหละเป็นเรื่องใหญ่กว่าภูเขาเสียอีก, ที่คนโง่เห็นว่าเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ กลับจะใหญ่กว่าภูเขาเสียอีก.

โอกาสที่จะปฏิบัติธรรมมีมากในการทำงาน

ในการทำงานนั้นยังมีช่องทาง มีโอกาส ที่จะปฏิบัติธรรมโดยละกิเลสที่เกิดขึ้นในลักษณะอย่างนี้มากมายเหลือเกิน, ที่ยกตัวอย่างมานี้เพียงเรื่องเดียวสองเรื่องเท่านั้น.

ยังมีอีกหลายสิบเรื่อง; ไปไล่บัญญัติหาว่าวชื้อธรรมะดูเองก็แล้วกันว่า ตนมีอยู่อย่างไหนบ้างในทางชื่อของกิเลส? : อภิชฌาวิสมโลภะ โทสะ โภคะ อุปนาหะ มกฺขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาทะยยะ ถัมภะ สारัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ; ลองไล่ไปซิ เรามีไหม? ลองไล่ไปตามลำดับชื่อธรรมะ; แล้วต้องปฏิบัติไล่ไปกระทั่งมีสติสัมปชัญญะ ชันติ



โสรัจจะ กตัญญูกตเวที ฯลฯ เริ่มแต่สติสัมปชัญญะหมวด ๒ ไปเลย, แล้วขึ้นหมวด ๓ เรื่อยไป, หมวด ๔ เรื่อยไป, ว่าได้มีอยู่เพียงไรอย่างไรหรือไม่ ที่จะต้องมีต้องทำ. ที่ถูกต้องจะต้องปฏิบัติอย่างนี้, แต่แล้วก็จะเลยเสียไม่ได้ทำ.

ที่กล่าวมานี้พอแล้วในเรื่องที่จะเรียน, หัวข้อธรรมในหลักวิชาปริยัตินี้รู้มาพอสมควรแล้ว เหลืออยู่แต่ว่าทำกันหรือยัง; แล้วโอกาสที่จะทำอะไรก็ไม่มี นอกจากในเวลาที่จะประกอบกรรม; โดยเฉพาะอย่างยิ่งการงานที่ต้องประกอบด้วยบุคคลที่ ๒ บุคคลที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ คือหลายๆ คนรวมกันทำงานเกี่ยวข้องกัน. เดียวนี้การงานของส่วนรวมเสียไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการงานของรัฐบาล; พอไม่ชอบหน้ากัน ไม่อะไรกัน ก็เฉยกันเสีย; ไม่ทำ, ไม่ทำงานตามหน้าที่. งานของรัฐบาลของส่วนรวมของประเทศชาตินี้เสียไป อย่างน่าใจหายทั่วไปทุกหัวระแหง ทุกหนทุกแห่ง; นี่เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า การงานนี้เป็นโอกาสของการฝึกฝนโอกาสของการปฏิบัติธรรม.

ที่ในวัดเราไม่ที่คนนี้ ก็มีสภาพเหมือนกันๆ กัน, ถึงแม้จะไม่ที่คนนี้มันก็มี, ถ้ามันมีกิเลสมันก็เหมือนกันทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นอยู่วัดก็เพื่อดับกิเลส เพื่อตัดกิเลสและเพื่ออะไรไปตามเรื่อง ตามความมุ่งหมายของการอยู่วัด; จึงควรต้องให้มันเป็นไปในเรื่องตัดกิเลสอยู่ตลอดเวลาของการทำกรรม. พวกเด็กๆ ก็คงต้องทะเลาะกันมากกว่าพวกเณร, พวกเณรทะเลาะกันมากกว่าพวกพระ, พวกพระหนุ่มนี้ก็คงทะเลาะกัน



มากกว่าพระแก้ว นี่เป็นลำดับไป, พวกทำหน้าที่แม่ครัวก็ทะเลาะกันมากกว่าพวกที่เป็นอุบาสิก้า, อย่างนี้เป็นต้น; ปฏิบัติให้กิเลสมันลดลงไปเป็นลำดับๆ เสียบ้าง.

เรื่องการทำงานนี้เต็มไปด้วยบทเรียนการปฏิบัติธรรมมากมาย, มากมายเหมือนเมล็ดกรวดเมล็ดทราย, อยู่ที่ว่าทำงานทั้งนั้นที่ต้องทำ. ส่วนมากทำงาน แต่ไม่มีใครดู ไม่มีใครสังเกต ไม่มีใครถือเอาโอกาสอันประเสริฐนี้ปฏิบัติธรรม; พอจะปฏิบัติธรรมต้องหนีไปอยู่ป่า อยู่เขา อยู่ถ้ำ ไปหลบหูหลบตาภาวนา แล้วก็บ้าไปได้พักหนึ่ง แล้วก็ทำไม่ได้ ก็กลับมาอีกจนกระทั่งเลิกไป. ที่ถูกนั้น เมื่อกิเลสอยู่ที่ไหน ก็ต้องปฏิบัติธรรมที่นั่น; ลักษณะไหนกิเลสชอบเกิด มักเกิด ก็ต้องปฏิบัติธรรมที่นั่น เวลานั้น; แล้วเราก็ได้ประโยชน์ในการละกิเลสด้วย, ในการได้ผลงานที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ด้วย; มันวิเศษตอนนี้. ยิ่งป็นที่เดียวได้นกหลายตัวหลายชนิด. แล้วคนเรานี่ไม่ว่ามนุษย์คนไหนก็ตาม ไม่อาจจะอยู่ได้โดยไม่มีการทำงาน. “งาน” จึงกินความกว้าง, และจำเป็นแก่สิ่งมีชีวิต หลีกกันไม่ได้.

การงานเป็นความสุข ซึ่งเป็นผลสุดท้ายของการปฏิบัติธรรม

การงานนี้แหละคือความประเสริฐในชีวิตอยู่ตาม



ธรรมชาติแล้ว, จะประเสริฐมากขึ้นไปอีกก็เพราะเป็นที่ตั้งของการปฏิบัติธรรม. เพราะฉะนั้น ระวังให้ดี; เมื่อยังต้องลอง, แม้แต่ต้องลองนี้ก็จะต้องทำให้ดี. ถ้าทิ้งอุดมคติอันนี้เสียก็แล้วไป; เลิกกัน. แต่ถ้ายังรักษาอุดมคติอันนี้อยู่แล้ว, ขอให้ระมัดระวังที่สุด อย่างยิ่งที่สุด, ให้ถือเอาประโยชน์ให้ได้จริงๆ และให้ได้มากที่สุด. ส่วนผมนั่น ถือว่ามีชีวิตอยู่ด้วยอุดมคตินี้ ไม่มีการที่จะมีปัญหาว่าจะเลิกเมื่อไร หรืออะไรนี้; เพราะว่าคุณมคตินี้มาเป็นชีวิตเสียเลย แยกออกจากกันไม่ได้.

เรื่องอุดมคติของผมนี้ใครๆ ก็ดูเอาเถอะ, หรือว่าที่แล้วมาแต่หลัง ก็ลองฟังดูเถอะ, สืบสวนดูเถิด ผมบวชแล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? จนกระทั่งบัดนี้ทำอะไร? แล้วก็ยังยืนยันได้ว่า ต่อไปในอนาคตก็อย่างนี้ : คือมีการงานเป็นชีวิต, แล้วในการงานนั้นเป็นการปฏิบัติธรรมด้วย. ถ้าการปฏิบัติธรรมสิ้นสุดแล้ว ก็ไม่ต้องมีการปฏิบัติงานแล้ว.

การงานนั้นคือชีวิต ชีวิตก็คือการงาน, การงานก็คือความสุข ซึ่งเป็นผลสุดท้ายของการปฏิบัติธรรม. ฉะนั้น จึงต้องไม่มีที่ว่าจะไปหางานที่ไหน, หรือทำงานได้ที่ไหน; เพราะเป็นอยู่แล้วในชีวิต. นี้เรียกว่า “การงาน” ตามความหมายของคำว่า การงาน. คำว่า “หน้าที่ มีความหมายละเอียดไปกว่าการงานอีก; แม้แต่หน้าที่ที่จะต้องนอน จะต้องกิน จะต้องถ่าย จะต้องอาบ จะต้องทำ. หน้าที่อย่างนี้ล้วนเป็นโอกาส เป็นบท



เรียนที่จะใช้ในการปฏิบัติธรรมด้วย.

ขอให้ลองไปสอบไล่ตัวเองดูว่า การเข้าไปในส้วมวันนี้ ยังเลวอยู่เหมือนเมื่อวานนี้หรือเปล่า : หมายถึงจิตใจของการเข้าไปในส้วม วันนี้ยังเลวกว่าเมื่อวานนี้หรือเปล่า? แล้วพรุ่งนี้ก็จะสังเกตอีกว่าเรายังเป็นผู้มีจิตใจที่เลวเหมือนเดิมอยู่หรือเปล่า? เข้าไปในส้วมได้เกิดความรู้สึกอะไรบ้าง? จะนึกในทางเลวหรือว่าจะอึดอัดขัดใจ, หรือว่าจะปกติเยือกเย็น, หรือจะเห็นเป็นของไม่น่าระอา, หรือเป็นของน่าระอา หรืออะไรก็ตาม; และบางครั้งอาจจะนึกขึ้นก็เลยแล้วที่จะไปส้วม, บางทีนึกก็เลยแม้แต่จะกินข้าว. เรามักจะวัด หรือสอบไล่ ทดสอบความรู้ ทดสอบสภาพของจิตใจเรา ทดสอบความเข้าใจในชีวิต ในทุกสิ่ง. ฉะนั้น หน้าที่นี้คือการทำงานทั้งหมดเลย; ถ้าเรียกให้ดีเรียกว่า “หน้าที่”.

การปฏิบัติอยู่ตามธรรมชาติก็เป็นธรรมะ

หน้าที่คือธรรมะ, คือการปฏิบัติอยู่ตามธรรมชาติ ก็ต้องทำให้ดี; แม้แต่ถ่ายอุจจาระก็ต้องถ่ายให้ดี. ถ้าใครเป็นริดสีดวงก็ต้องจัดว่าเป็นคนโง่เพราะถ่ายอุจจาระไม่เป็น; หรือว่าถ้าจะเป็นริดสีดวงก็ต้องรู้จักแก้ไขไม่ให้เป็น. นี่เป็นเรื่องเกี่ยวกับร่างกาย เรื่องเกี่ยวกับร่างกายแท้ๆ. ใครเป็นโรคภัยไข้เจ็บชนิด



ใดชนิดหนึ่ง ก็ยังต้องจัดเป็นคนโง่อยู่ดี; เพราะเกิดจากความประมาทจึงเกิดอันตรายขึ้นมาเกิดจากความโง่ไม่รู้จักรู้ป้องกันรักษา, ไม่รู้จักปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามธรรมชาติ; กระทบต้องเป็นคนคิดมาก มีวิตกกังวลมาก ยิ่งยกหูชูหางมาก ความทรมานใจก็ยิ่งมีมาก ก็พากันเป็นโรคเส้นประสาทบ้าง เป็นโรคจิตบ้าง เป็นอะไรก็ตามต่างๆ นานา; ฉะนั้น คนที่มีโรคภัยไข้เจ็บนั้นต้องยอมรับสารภาพว่าเป็นคนโง่.

เราต้องพยายามที่จะเป็นคนฉลาด: แก้ไขรักษาเสียวยยาป้องกัน; ก็จะได้กลายเป็นคนฉลาดขึ้น. ฉะนั้น ชีวิตตามธรรมชาติแท้ๆ ที่มีความเจ็บความไข้ ก็เป็นการปฏิบัติธรรม, เป็นโอกาสของการปฏิบัติธรรมที่แท้จริง ยิ่งกว่าที่จะไปนั่งหลับหูหลับตาภาวนาที่ไหนไม่รู้; แล้วก็ไม่ว่าทำอะไรไปทำไม ยังอยู่ลำหลังคนโง่ทั่วๆ ไปเสียอีก. อย่าทำเล่นกับเรื่องเหล่านี้เลย; การรักษาสุขภาพอนามัยให้ถูกต้อง นี่ก็เป็นเรื่องการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งเพราะเป็นหน้าที่เป็นการงานด้วยเหมือนกัน.

นี่ยกตัวอย่างมาให้ฟังว่า การงานคืออะไร? ปฏิบัติธรรมคืออะไร? ยังมีอีกมากถ้าจะพูด พูดอีกชั่วโมงก็ได้; แต่นี้เป็นตัวอย่างที่พอแล้ว สำหรับไปทำความเข้าใจ. ชีวิตเป็นการงานอยู่ในตัวชีวิตหรือเป็นการต่อสู้อยู่ในตัวชีวิต, และการงานหรือการต่อสู้นั้นก็เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวมันเอง. การปฏิบัติธรรมตามธรรมชาติกำหนดไว้แบบนี้ ทำให้สำเร็จ ให้เลื่อนขึ้นไป เป็นขั้นๆ แล้ว ก็สูงสุดอยู่แล้ว; จนกระทั่งฉลาดพอ



ไม่เกิดตัวกู-ของกู ในการคบหาสมาคมเกี่ยวข้องกับคนอื่น.

การทำงานด้วยความเสียสละ, เสียสละนั้นก็เป็นตัวธรรมะสูงสุดอยู่แล้ว, แล้วทำงานอย่างไม่มีตัวกู-ของกู ก็เป็นความจริง ลึ้นสุดกันเท่านั้นเอง. “การทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ควมว่าง” กินอาหารเพียงกันตาย ไม่ต้องตายด้วย; “กินของความว่าง” ถ้าถือคธานี้เป็นหลักแล้วมันก็เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวการงานที่สูงสุด, เป็นตัวการปฏิบัติที่สูงสุด; คือปฏิบัติเรื่องสุญญตาเรื่องนิพพานอยู่ในตัวการงาน.

ต้องพิจารณา “การทำงานด้วยจิตว่าง” ให้ถูกต้อง เพราะเข้าใจยาก

“จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง” คือประโยคที่ทำให้ผมถูกเขาหาว่าบ้า. กลอนบทนี้ของผม คือกลอนที่ทำให้เขาหาว่าผมบ้า หรือเป็นมิจฉาทิฎฐิ; แล้วก็ว่าทำไม่ได้, พุดแต่ปาก. ที่พุดแบบนี้ “จิตว่างยังทำงานสนุก” นี้ไม่มีใครเชื่อ; เขาไม่ยอมเชื่อว่า “จิตว่างทำงานได้” นี้เพราะเข้าใจยาก.

“ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ควมว่าง” นี้เข้าใจยาก. แต่เป็นเรื่องที่เดี๋ยวนี้เรากำลังทำอยู่แล้ว, กำลังทำอยู่เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ หรือให้ความเข้าใจเกิดขึ้นมา, กำลังฝึกฝน กำลังต่อสู้ กำลังทำ เพื่อความเป็นอย่างนั้น. ถ้า



ใครจะเรียนลัดที่เดียวให้ได้ผลหมดหลายๆ อย่างโดยวิธีทางลัด : ทำงานด้วยจิตว่าง แล้วการงานนั้น จะเป็นการปฏิบัติธรรมที่สูงสุด ไม่มีอะไรสูงสุดไปกว่า.

“มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง ทำการงานอยู่ด้วยจิตว่าง” ก็เรียกว่าซ้อมปาฏิโมกข์ธรรมะในหัวชื่อว่า “การงานคือการปฏิบัติธรรม” ถ้าทำในหลักสูงสุดก็คือทำงานด้วยจิตว่าง.

แล้วที่ถามกันมา เมื่อตะกี้; ผมก็จะเล่าให้นิดหน่อยว่าผมไปพูดที่เมืองตรัง, อธิบายคำว่า”ว่าง” นี้ว่า จิตว่างแบบอันทพาล กับจิตว่างตามแบบของพระพุทธเจ้ามันคนละเรื่องกัน. การทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง : จิตว่างตามแบบพระพุทธเจ้าไม่ใช่แบบอันทพาล ซึ่งว่างอย่างแคว้งคว้าง และว่างอย่างไม่มีอะไรเป็นหลัก. จิตว่างแบบอันทพาล เป็นเรื่องว่างอย่างที่พูดสำหรับเถียงกัน, สำหรับฆ่าคนโดยไม่ต้องเป็นบาป เป็นต้น; พูดครั้งนั้นก็ได้ดี; ผู้ฟังคงลืมไม่ได้, ลืมยาก.

ถ้าเข้าใจกันดี, เขียนป้ายสวยๆ ติดไว้ตามภูเขาตามสระน้ำบ้าง : จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่, เท่านั้นเอง; หัวข้อธรรมะในพุทธศาสนามีเท่านี้เอง.

คืนนี้จะมีคนมาประมาณ ๒๐ คน คือ พวกพุทธสมาคมจังหวัดต่างๆ ที่เขาสนใจในสวนโมกข์เขาจับกลุ่มรวมกลุ่มกันจะแวะลงที่นี่; พวกนครราชสีมา พวกเพชรบุรี พวกที่ไหน



หลายแห่งไปประชุมที่เชียงใหม่มา, ลำบากลำบากเขาจะพากันมาเยี่ยมที่นี่ เราบอกว่าไม่ควรจะมาเป็นเรื่องยุ่งยาก. คนโบราณปุ๋ย่าตายายเขาก็สอนว่า “อย่าพอแขกมาใส่หัว”, แต่เขาก็จะมากันอยู่แล้ว.

พอกันที. ใครอยากดูสไลด์ทำมาใหม่ ที่เขาถ่ายภาพทำงานก่อสร้างในหลุมสระก็ไปดูได้; จะได้ดูหน้าตาคนที่กำลังทำงาน ว่า ทำงานด้วยจิตว่างเป็นการปฏิบัติธรรมคืออย่างไร.





ทำงานด้วยจิตว่าง

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส, ธรรมปาฏิโมกข์เล่ม ๑, ลำดับที่ ๓๑ บนแถบพื้นสีน้ำเงิน
เรื่องที่ ๑๗, ทำงานด้วยจิตว่าง, หน้า ๔๕๔-๔๗๖,
บรรยายวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๑๑ ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๘ ค่ำ เดือน ๔ ปีวอก

ดรรรมปาฏิโมกข์ วันนี้จะพูดเรื่องตัวกู-ของกูตามเคย; และคุณ...(พระภิกษุรูปหนึ่ง) ขอให้พูดว่า ทำงานด้วยจิตว่าง จะทำได้หรือไม่ได้อย่างไร จึงจะได้พูดกันถึงเรื่อง ทำงานด้วยจิตว่างนี้อีกครั้งหนึ่ง.

ทำงานด้วยจิตว่าง เป็นเรื่องที่ต้องฝึก

เรื่องทำงานด้วยจิตว่างจะทำได้หรือไม่ได้อย่างไรนั้น ไม่อยากให้เกิดว่าทำได้หรือไม่ได้; เพราะเป็นเรื่องที่ต้องฝึกหัด. มันเป็นเรื่องเดียว หรือเรื่องทั้งหมดที่เป็นเรื่องยาก และเป็นเรื่องลึกลับที่สุดด้วย. เดี่ยวนี้ แม้แต่คำว่า “ว่าง” ก็ยังไม่เข้าใจกัน



แล้วจะไปทำอะไรได้; คนที่พูดนั้นแหละยังไม่เข้าใจ แม้แต่คำว่า “ว่าง”; แล้วถ้าไปพูดว่า “ทำได้” หรือ “ทำไม่ได้” ก็เป็นเรื่องน่าหัว; เพราะคนที่ยังไม่ทันรู้เรื่องนั้น เขาจะไปพูดว่าทำได้ หรือทำไม่ได้ ก็เป็นเรื่องน่าหัว, กลายเป็นเรื่องยากขึ้นไปอีก.

เราต้องคอยระวังในเวลาทำงานอยู่เนี่ย ฝึกหัดควบคุมสติ ให้มีอยู่ สำหรับจะไม่เกิดวุ่นขึ้นมา, งานยิ่งซุกมุ่น หรือยิ่งยั่ว โทโสโมโห งานอย่างนี้ก็ยิ่งระวังยาก ระวังสติยาก. ฉะนั้นถ้าใครเพิ่มงานให้ยาก ให้งานมันซุกมุ่น ให้มาก ให้ยั่วมาก; แล้วควบคุมสติให้ได้ ก็ดีเท่านั้นเอง; ดีตรงนี้.

เรื่องทำได้ หรือทำไม่ได้ นี่ไม่ต้องพูดถึงกันดีกว่า; เพราะว่าถ้าทำไม่ได้ก็ไม่ทำเสีย แล้วก็เลิกกัน; ที่ถูกมีแต่ว่า ต้องพยายามทำให้ได้. สิ่งที่ทำไม่ได้นั้น พยายามทำให้ได้ คือทำงานโดยไม่มีตัว, ไม่มีตัวผู้ทำเท่านั้น; ระวังงานโดยไม่มีตัวผู้ทำ, นี่ทำให้ได้ ให้เบาขึ้น, ไม่เช่นนั้น ก็ต้องล้มละลายบ่อยๆ แน่. ถ้ามีตัวผู้ทำ โมหะโทโสผุดขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ล้มไปที่หนึ่ง แล้วก็ทำใหม่, มันก็ล้มลุก-ล้มลุกกันอยู่อย่างนั้น.

ที่นี้ระวังให้ล้มห่างเข้า หรือให้ล้มน้อยลง, หรือว่าล้มครั้งหนึ่งก็ให้นานหน่อยแล้วก็ให้ระยะมันห่างจากกันออกไป, นี่จะพิสูจน์ว่าได้หรือไม่ได้, แล้วความรู้สึกจะบอกได้ว่า เป็นเรื่องที่ต้องหัดทำให้ได้ต่อไป ทั้งฆราวาสและทั้งบรรพชิต. เหมือนที่พูดแล้ววันก่อนว่า ฆราวาสมีเรื่องมาก ก็ต้องพยายามไปตามประสาของฆราวาส ที่จะปฏิบัติเรื่องว่าง เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น;

พูดให้ถูกก็คือ เรื่องไม่เป็นทุกข์. ที่ไม่พูดคำอื่นๆ เช่นเรื่องสูญเสีย-ญาติหรืออะไร ก็เพราะดูเป็นขลังไปเสียอีก, ดูขลัง ลึกลับ ลึกซึ้งไปเสียอีก. ควรจะใช้คำว่า ไม่เป็นทุกข์ นั้นแหละคือว่าง, พอไม่ว่างก็เป็นทุกข์ขึ้นมาทันที, พอว่างอยู่ก็ไม่เป็นทุกข์.

หัดทำงานโดยไม่มีความทุกข์ นี่ทำได้หลายระดับ โดยไม่มีความทุกข์; เช่นทำด้วยความหวังจะได้ค่าจ้างที่ดีแน่ เป็นต้น ก็ทำเพลินไปก็ไม่มีความทุกข์, ทำด้วยความหวังว่าจะได้มีชื่อเสียงหรือจะได้เงินดีแน่ ก็เลยทำสนุก ไม่มีความทุกข์. แต่เราไม่ต้องการอย่างนั้น; เราจะทำด้วยจิตที่ไม่ต้องมีความหวังชนิดนั้น. ถ้าจะหวัง ก็หวังเพื่อว่า จะดับตัวกูอยู่เสมอก็แล้วกัน; ดับความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู-ของกูอยู่เสมอไปก็แล้วกัน. ไม่หวังเงิน ไม่หวังชื่อเสียง ไม่หวังอะไรต่างๆ.

ถ้าทำงานด้วยความหวังเงิน หวังชื่อเสียง ก็เป็นอย่างคนธรรมดาสามัญทำ; มันก็ไม่เหมาะสำหรับเรา. ต้องเลื่อนขั้นมา ขนาดทำชนิดที่ไม่หวัง ไม่มีตัว, จึงจะไม่หวัง; เรื่องไม่มีตัวนี่คือเรื่องว่าง; เราจึงมาหัดทำงานด้วยความไม่มีตัวผู้ทำ.

เรื่องนี้มีคำกลอนที่ขึ้นต้นว่า “ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง”. ความหมายอย่างเดียวกัน; หมายความว่า ให้พยายามหัดทำอย่างนี้, ไม่ใช่ว่ามาฆัดเยียงกันอยู่ว่า ทำได้หรือไม่ได้. ไม่ต้องเถียงกันในทางทฤษฎี ทางเหตุผลทางอะไรอีกแล้ว; มีแต่ว่า หัดทำให้เป็นอย่างนั้นมากขึ้น, แล้วก็เหมือนกันกับการปฏิบัติในชื่ออื่น หรือเรียกอย่างอื่น แม้จะทำล้มๆ ลุกๆ อยู่ตรง



นั่น มันทำยากก็ทำไป.

การฝึกต้องทำให้ได้มากขึ้น; แม้แต่ทำงานทางฝีมือ ก็ต้องหัดกันนานกว่าจะมีความชำนาญและทำได้. การทำงานฝีมือหากินนี้แหละ เป็นช่าง เป็นศิลปิน เป็นอะไรก็ตาม ต้องหัดกันนานซ้าๆ ซากๆ กว่าที่จะชำนาญ. ทางธรรม ทางจิตใจ ต้องยิ่งไปกว่านั้นอีก; เพราะว่าจิตใจนั้นควบคุมยาก มันไวเกินไป คุมยาก; ไม่เหมือนกับมือเท้า แขนขา เป็นวัตถุคุมง่าย.

รวมความแล้วก็คือว่า หมดปัญหาว่าจะทำได้หรือไม่ ได้; มีแต่ปัญหาว่าจะทำอย่างไร; แล้วก็ทำซ้าๆ ซากๆ ให้ดีขึ้น จึงจะเป็นเรื่องของการปฏิบัติ. แม้แต่การพูดที่นี้ก็พูดซ้าๆ เหมือนที่เราเรียกว่า ทำปาฏิโมกข์ทางวินัย. ทำปาฏิโมกข์ทางวินัยแล้วยิ่งซ้า; ทำปาฏิโมกข์ที่ไรต้องซ้าทุกตัวอักษรเลย; สวดก็ต้องสวดทุกตัวอักษร. ทำปาฏิโมกข์ทางวินัยนั้น ต้องซ้าถึงขนาดนี้, ทำปาฏิโมกข์ทางธรรมตามที่เราเรียก, หรือตกลงกันว่า ทำอย่างนี้ ที่นี้ ก็ต้องทำซ้าๆ; ต้องพูดเรื่องซ้าๆ เพื่อทำความเข้าใจให้ยิ่งๆ ขึ้นไป. การฝึกทำงานด้วยจิตว่างต้องเป็นเรื่องซ้า, และก็ไม่มีเรื่องอะไรที่ควรจะซ้า นอกไปจากเรื่องว่าง.

พูดเรื่องว่าง นี่ซ้าก็ร้อยครั้งก็ได้ เพื่อความเข้าใจยิ่งๆ ขึ้น; เพื่อประโยชน์ให้ปฏิบัติได้ง่ายขึ้น จนพอใจ. การพูดเรื่องความว่างอย่างซ้าๆ ซากๆ เราจึงเรียกว่าลงธรรมปาฏิโมกข์อย่างซ้าๆ ซากๆ เหมือนนอนย่ำปาฏิโมกข์วินัย; ปาฏิโมกข์ธรรมะของเราเนี่ย ยังพูดซ้าได้ในวงที่กว้าง คือไม่น่าเบื่อหน่าย.



เรื่องว่าง นี่เป็นทั้งหมดในพุทธศาสนาและทุกสิ่ง

ที่นี่ ที่ว่าพูดซ้ำ ว่าเรื่องความว่างนี้เป็นหัวใจของพุทธศาสนาทั้งหมด เป็นหัวใจของทั้งหมด แล้วก็เป็นตัวทั้งหมด นี่เป็นเรื่องน่าหัว; แล้วคนบางคนได้ฟังแล้วจะคิดว่าไม่มีเหตุผล เพราะว่ามีอะไรสักอย่างหนึ่งหรือ ที่เป็นทั้งหัวใจด้วย เป็นทั้งตัวทั้งหมดด้วย. นี่แหละจึงประหลาด จึงเป็นเรื่องที่น่าเอามาพูดซ้ำๆ.

การพูดซ้ำๆ นี้ก็มีประโยชน์อยู่เป็น ๒ แง่ : คือต้องหล่อเลี้ยงเข้าไปส่วนหนึ่ง; ต้องหล่อเลี้ยงเข้าไปอย่าให้ขาดตอน เหมือนกับเรากินข้าว กินเพื่อหล่อเลี้ยงเข้าไป; ถ้าไม่กินไม่มีอะไรหล่อเลี้ยง ก็ตาย. อีกส่วนหนึ่งที่ทำซ้ำนั้นเพื่อให้ยึดออกไปอีก เพื่อให้เจริญออกไปอีก ให้งอกงามออกไปอีก; เหมือนกินอาหารเพื่อให้มีความเจริญงอกงามออกไปอีก จึงจำเป็นต้องทำซ้ำๆ ให้งอกงามออกไป.

สรุปว่า การพูดเรื่องอะไร ซ้ำๆ ก็เพื่อหล่อเลี้ยงความรู้เดิมนั้นไว้อย่างหนึ่ง; แล้วก็ขยายให้งอกงามต่อไปอีกส่วนหนึ่ง. โดยเฉพาะเรื่องความว่างนี้มีแง่, หรือมีปริยาย มากมายหลายสิบ หลายร้อย จนกระทั่งพูดได้ว่า เป็นทั้งหัวใจ เป็นทั้งตัวทั้งหมด; พูดอย่างนี้อาจฟังไม่ถูก, หรือว่าจะให้ถูกกว่านั้น ก็คือ ไม่เป็นตัว หรือไม่เป็นหัวใจ ไม่เป็นตัวอะไรเลย แต่เป็น



ทั้งหมด. พูดว่าเป็นทั้งหัวใจ หรือเป็นทั้งหมดของพุทธศาสนานี้ ถูก; หรือว่าเป็นหัวใจ หรือเป็นทั้งหมดของทุกสิ่งทุกอย่าง; ไม่ยกเว้นอะไร อย่างนี้ก็ถูก; แต่ว่าถูกชนิดที่เป็นภาษาที่ตื้นๆ ภาษาคน ภาษาตื้นๆ. ที่จริงเป็นทั้งหมดไม่ต้องเป็นหัวใจ หรือไม่ต้องเป็นตัวแต่เป็นทั้งหมดก็แล้วกัน; แต่พูดอย่างนี้คนก็ยังคงฟังไม่ค่อยถูก.

ความว่างนี่ เป็นทั้งหมดได้อย่างไร? นี่ก็คือ ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ความว่าง. ที่พูดว่าเป็นพุทธศาสนานั่นมันแคบ; ความว่างทั้งหมด เป็นทั้งพุทธศาสนา และทั้งไม่ใช่พุทธศาสนา ทั้งหมดเลย ไม่ยกเว้นอะไร.

ที่พูดเรื่องความว่างว่า ความว่างเป็นพุทธศาสนานี้ หมายถึงพุทธศาสนาสอนมีใจความสำคัญ เรื่องว่าง; แล้วปฏิบัติเพื่อความว่าง ได้ผลมาเป็นความว่างอย่างนี้. พุทธศาสนาเป็นเรื่องว่างทั้งหมดเมื่อสรุปแล้ว; แม้เพียงเท่านั้นก็ยังมีคนไม่เข้าใจ, แม้พวกที่เป็น “ดงของนักศึกษา” ก็ยังไม่เข้าใจเรื่องอย่างนี้. คนบางคนถึงกับว่า สุธัญญาไม่ใช่เรื่องของพุทธศาสนา; ไม่ใช่เรื่องของเถรวาท; อย่างนี้ก็มิ. อย่างนี้ถือว่าโง่; โง่ดักดานเลย.

พุทธศาสนามีปริยายมาก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ คือ ๘๔,๐๐๐ ข้อ; สรุปแล้วให้เว้นจากความชั่ว, ให้ทำความดี, ให้ทำจิตให้บริสุทธิ์. คิดดูเถิด, แล้วสามอย่างนั้นสรุปเข้าอีกที ก็คือไม่ยึดมั่นถือมั่น, ทุกอย่างไม่ควรยึดมั่นถือมั่น และที่ว่า

ทุกอย่างไม่ควรยึดมั่นถือมั่นนี้รวมอีกที่ สรูปอีกที่ จะเหลือคำว่า “ว่าง” คำเดียว, พยางค์เดียว.

คำว่า “ว่าง” นี้ เป็นทั้งหมดของพุทธศาสนา จะมองไปในแง่ไหน ก็พบเรื่องว่างจากตัวตน ว่างจากกิเลส ว่างจากความทุกข์ ว่างจากความยึดถือ; ไม่มีความยึดถือ ก็คือว่าง. เรื่องปริยัติ ก็คือเรื่องว่าง; เรื่องปฏิบัติ ก็คือ ปฏิบัติเพื่อความว่าง; เรื่องปฏิเวธก็คือผลที่ว่าง; เรื่องศีล ก็ทำให้ว่างในอันดับต่างๆ; เรื่องสมาธิ ก็ทำให้ว่างยิ่งๆ ขึ้นไปโดยควบคุมเอาไว้; เรื่องปัญญา ก็ทำให้ว่างถึงที่สุด; ไม่มีอะไรที่ไม่เป็นไปเพื่อความว่าง. เพราะฉะนั้นวิธีฉลาดหรือลัดหรือประหยัด ได้ประโยชน์ ไม่เสียเวลา นี้คือพูดเรื่องความว่าง. ที่นี่จะมาแยกแยะทีละข้อๆ ทีละแง่ ทีละมุมนี้ยังกินเวลามาก; จะเป็นเรื่องของคนโง่; เป็นโอกาสให้คนโง่ซอกแซก ถ้ามด้วยเหตุผล จู้จี้ อย่างนั้นอย่างนี้, เป็น logic อย่างนั้นอย่างนี้มากแง่มุมออกไป ซึ่งไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีจุดจบ ตายเปล่าก็ไม่รู้เรื่อง.

เรื่องความว่างนี้ จะเป็นเรื่องที่เพ้อเจ้อก็ได้; มันออกไปออกไปจนเป็นอาการ เป็นอะไรมากไปไม่มีที่สิ้นสุด ก็ได้เหมือนกัน. ที่นี่ เรากำลังจะรวบรัดเข้ามา; ปฏิบัติอย่าให้จิตเกิดยึดมั่นเป็นตัวกู-ของกูอยู่เสมอ. นี่ก็ยิ่งเหลือเท่านั้นเอง ข้อเดียวเท่านั้นเอง. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขณะที่ทำงาน ซึ่งมักจะเกิดความรู้สึกที่ไม่ว่าง; ที่ถูกนั้นต้องให้ว่างอยู่เสมอ. นี่เราใช้วิธีพูด วิธีอธิบาย ซ้ำๆ ซากๆ ตามแบบของฝ่ายเถรวาทอยู่มาก



คือพูดกันอยู่เสมอ พูดกันเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด; อ่างเหตุผล
อย่างนั้นอย่างนี้เรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งก็ไม่ใช่ตัวศาสนา. ตัว
ศาสนานั้นไม่ต้องพูด ก้มหน้าก้มตาระวังจิตใจ อย่าให้เกิดตัว
กู-ของกูทุกอิริยาบถ ทั้งเวลาที่ทำงานและเวลาที่ไม่ได้ทำงาน.

การฝึกเรื่องว่าง ต้องฝึกทั้งในขณะที่ทำงาน และไม่ทำงาน

ที่พูดมาเท่านี้ นับว่าพูดมาพอแล้ว เกือบจะไม่ต้องพูด
อีก เพราะเวลาของเรามีอยู่ ๒ ชนิด : เวลาที่เราทำการงาน
จริงๆ จังๆ นี้อย่างหนึ่ง; เวลาที่ไม่ได้ทำการงาน เช่นเวลาพัก
ผ่อน เวลากินอาหาร เวลาอาบน้ำ เวลาไปบิณฑบาต เวลา
อะไรก็ตาม, นี่อีกประเภทหนึ่ง ที่ว่าไม่ใช่เวลาทำการงาน.

ที่นี้ต้องการจะให้เวลาทั้ง ๒ ประเภทนี้ เป็นเวลาที่เรา
ต้องฝึกหัดให้มีจิตใจที่ว่าง : เมื่อเราไม่ทำการงาน, กำลังกิน
อาหาร เดินไปเดินมา ไปทานไปส้วม ไปไหนต่างๆ ก็ตาม ก็
ต้องระวังเต็มที่ ที่จะเกิดเรื่อง, แม้จะไม่ทำอะไร อยากนอนก็
นอนได้ แต่ต้องทำเหมือนกัน, แม้อยากจะนอน ก็ต้องทำให้รู้
เรื่องว่าง หรือไม่ว่างนี้.

ถ้าจะใช้เรี่ยวแรงให้มีประโยชน์มีคุณค่าเหลืออยู่ตลอด
กาลนาน เป็นอนุสรณ์. ก็ต้องทำการงาน. เมื่อแน่ใจว่าจะต้อง

ทำกรงาน ก็ต้องเลือกเอากรงานอะไรที่น่าทำ, ซึ่งต้องเป็นการงานที่มีประโยชน์แก่เรื่องนี้โดยเฉพาะจริงๆ ดีกว่าเรื่องอื่น. อาจจะไปช่วยสงเคราะห์ประชาชน, ทำสาธารณะประโยชน์, หรืออะไรก็ได้เหมือนกัน; แต่คงไม่ดีเท่าที่ทำงานเกี่ยวกับเรื่องนี้, คือการเผยแผ่เรื่องว่างนี้.

ช่วยกันสร้างสิ่งซึ่งเป็นอุปกรณในการเผยแผ่เรื่องว่าง เข้าใจว่าจะดี จะมีค่ามาก; เห็น้อยเท่ากัน แต่จะมีผลลึกลับซึ่ง คุ่มค่า. ช่วยกันจัดวัดทั้งวัด, ส่วนโมกข์ทั้งหมดนี้ ให้เป็นสิ่งสั่งสอนเรื่องความว่าง เป็นอุปกรณสำหรับสั่งสอนเรื่องความว่าง, ให้เป็นโรงมหรสพไปทั้งวัด. ข้อนี้หมายความว่า ตัวธรรมะคือความว่างนั่นเอง เป็นตัวมหรสพ.

ที่นี้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นอุปกรณช่วยให้เข้าใจเรื่องความว่าง สิ่งเหล่านั้นทั้งหมดเราเรียกว่า “โรง” หรือ “โรงมหรสพ” เช่นวัดทั้งวัด หรือกุฏิหลังนี้ หรือก้อนหิน ต้นไม้อะไรต่างๆ ที่เราจัดเรียงขึ้นไว้ เพื่อช่วยให้เกิดความรู้สึกว่างอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาในจิตใจของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง. แม้ที่สุดแต่จะให้ได้เห็น ให้ได้อ่าน ได้ฟัง หรืออะไรก็ตาม ล้วนเป็นเรื่องช่วยให้รู้จักความว่างด้วยเหมือนกัน, เป็นส่วนโรงมหรสพด้วย.

บางคนคิดว่า “โรงมหรสพ” มีเฉพาะดีกหลังนี้ นั้นไม่ใช่; ไม่ใช่เพียงว่าดีกอย่างนี้; แต่เราหมายถึงทั้งหมด ทั้งวัด แม้ก้อนหินสักก้อนหนึ่ง ที่วางไว้ในลักษณะที่เหมาะสม หรือเป็นอยู่ตามธรรมชาติในลักษณะที่เหมาะสม; ใครได้เข้าไปนั่งตรงนั้น



ชวนอารมณ์ให้ว่าง ให้โปร่ง ให้เย็น ให้หนัก ให้รู้สึกถึงสิ่งที่เรียกว่า ว่าง, ไม่มีอารมณ์อะไรมารบกวนได้; สิ่งต่างๆ พุดได้ สอนได้ แสดงได้ทั้งนั้น.

มันเป็นความโง่ของคนที่เข้ามาเท่านั้นเอง จะช่วยได้อย่างไร? จะว่าอย่างไร? จะโทษใคร? เป็นความเขลาของคนที่มา นั่นเอง ถ้าเก็บเอาอะไรไม่ได้ รับอะไรไม่ได้. เช่นภาพต่างๆ เหล่านี้ มีแต่คนเดินผ่าน จะหยิบอ่านหนังสือที่เขียนอธิบายสักทียวกั้ทั้งยาก, หรือพออ่านสักทียวหนึ่งก็ผ่านไป; อย่างมากก็ดูสัก ๒ ภาพ, อ่านหนังสือสัก ๒ ภาพ, แล้วก็ผ่านไป; ไม่มีใครใ้รู้และต่อสู้เพื่อจะเข้าใจ. แม้แต่พวกพระก็อยู่ในลักษณะ ไกล่เกลือกินต่าง, พวกพระที่อยู่ที่นี่ก็มีลักษณะไกล่เกลือกินต่าง; หรือเหมือนจวกัดกแกง ไม่รู้รสแกง, หรือเหมือนกบเกษตรบัวร่วงลงบนหัว มันก็ไม่รู้.

ถ้าใครรู้ก็ลองอธิบายภาพ “จากอนันตตะสู่อันตตะ” ดุชิ; ทั้งหมดที่นั่งอยู่ที่นี้ ใครลองอธิบายภาพที่มีเสียงระฆัง, ตีระฆัง, แล้วมีคำอธิบายภาพว่า จากอนันตตะสู่อันตตะ ดุชิ; คุณลองอธิบายกันดุชิว่าอย่างไร?

“จากอนันตตะสู่อันตตะ” เป็นอย่างไร

เราพูดอวดได้เลยว่า ทุกภาพนั้นแสดงความว่าง แต่คน



หูหนวกตาบอดจะไม่เห็นไม่เข้าใจ ฟังไม่รู้เรื่อง. ออย่าว่าแต่ภาพเลย แม้แต่ก้อนหิน มันก็แสดงความว่าง ต้นไม้ทุกต้นก็แสดงความว่าง; ไม่ต้องพูดฟังภาพเหล่านี้ ซึ่งมุ่งหมายแต่จะแสดงเรื่องความว่าง แล้วก็ได้แสดงไว้อย่างยิ่งด้วย ไม่ใช่เล็กน้อยที่พูดว่า “จากอนันตตะสู่อันันตะ” นี้.

ภาพเหล่านี้พยายามอย่างที่สุดแล้ว ที่จะแสดงชัดเจนเจาะจง ลึกซึ้ง กว้างขวาง ยิ่งกว่าก้อนหิน ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ; แต่คนก็ยังโง่อยู่, รับเอาไม่ได้. ส่วนภาพที่ว่านี้ คือระฆังแล้วก็มีการกระทบ ให้ระฆังเกิดเสียงขึ้นมา; แล้วเขียนคำอธิบายว่า จากอนันตตะสู่อันันตะ คือจากไม่มีที่สิ้นสุด ไปสู่อันันตะ คือสู่ไม่มีที่สิ้นสุด. ขยายความออกไปนิดหนึ่งครั้งแรกก็ว่า เสียงระฆังนี้ออกมาจากสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด; แล้วเสียงระฆังนี้ดับไปในสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด คือเสียงระฆังออกมาจากสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุดนี้.

พูดภาษาคนธรรมดาที่ว่า ไปตีระฆังเข้า ก็มีเสียงดังออกมา; เสียงนี้มีให้ไม่รู้จักหมดจักสิ้น; นี้ภาษาโง่ๆ ภาษาคนระฆังนี้ให้เสียงออกมาได้ไม่รู้จักหมดจักสิ้น; แปลว่า มันมีคลังที่ไม่รู้จักหมดสิ้นสุดของเสียงที่จะให้มา. ไปตีที่ไรก็ตามที่นั่น ถ้ามันยังเป็นระฆังอยู่ ลองไปตีดูซิ ๑-๒-๓-๗๗ ล้านครั้ง ร้อยล้านครั้ง มันก็มีเสียงให้ หรือมีอย่างไม่มีที่สิ้นสุด หรือมีไม่หมด.

ข้อที่ ๑. คือ จากไม่มีที่สิ้นสุด คือเสียงระฆังนี้ไปไหน ? ทำไมมันจึงไม่รู้จักเต็ม? ถ้าเอาเสียงระฆังนี้บรรจุลงไป



อากาศ แล้วทำไมไม่รู้จักเต็ม, หรือเต็มจนเสียงระฆังเข้าไปอีกไม่ได้; ก็เพราะมันเป็นความไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน. นี่ก็ทำให้เห็นได้ว่า เขามองเห็นลึก, แล้วเขาเขียนภาพนี้อย่างลึกว่า “จากอนันตะแล้วก็สู่อันตะ”. นี่เรียกว่าภาษาคนโง่ พุดภาษาคน : เสียงระฆังออกมาได้ไม่มีที่สิ้นสุดแล้ว ไปสู่ที่ไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าจะพูดอย่างวัตถุก็ได้ คือเสียงระฆังเป็นเสียงของวัตถุ เป็นของธรรมดา เกิดจากความไหวของวัตถุของสสาร ของอะไรที่ออกมาได้ไม่มีที่สิ้นสุด ไปสู่ที่ไม่มีที่สิ้นสุด; นี่เป็นภาษาเด็กๆ.

ข้อที่ ๒ เราเปลี่ยนเป็นใช้ ความไม่มีที่สิ้นสุด ออกมาจากความไม่มีที่สิ้นสุด ไปสู่ความไม่มีที่สิ้นสุด; นี่มันจะค่อยๆ สูงขึ้นมา ค่อยๆ ลึกขึ้นมา. ที่นี้ความไม่มีที่สิ้นสุดอยู่ที่ไหน? ถ้าตั้งปัญหาต่อไปว่า ความไม่มีที่สิ้นสุดอยู่ที่ไหน; คนโง่ก็จะส่งจิตใจไปโน่น ไปไกล ไม่มีที่สิ้นสุด เป็น อนนโต อากาโส อะไรโน่น. คนโง่จะคิดอย่างนี้; ส่วนคนฉลาดเขาจะล้อว่า : อ้าว, ก็มันออกมาจากระฆังใบนี้, ความไม่มีที่สิ้นสุด ออกมาจากระฆังใบนี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้, เห็นความไม่มีที่สิ้นสุดนี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้. มันไปไหน? มันก็จะไปสู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้เหมือนกัน; ก็มันออกมาจากที่นี้และเดี๋ยวนี้ มันก็จะไปสู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้. สำหรับความไม่มีที่สิ้นสุดนั้นคือที่นี้และเดี๋ยวนี้; แล้วมองเห็นต่อไปว่า : ที่นี้และเดี๋ยวนี้มันก็ไม่ต่างกัน ไม่ว่าตรงที่ไหน มันก็เป็นที่นี้และเดี๋ยวนี้ทั้งนั้น.



มองดูให้ลึกเข้าไปดังกล่าว ก็สอนให้รู้ว่า อนันตะคือ ไม่มีที่สิ้นสุดนั่น มันคือที่นี่และเดี๋ยวนี้. อย่าเป็นคนบ้า เหมือน เทวดาองค์นั้นในเรื่อง โรहितัสสุตฺต; เขาจะไปหาที่สุดของโลก เทียบเหาะไปทั่วไปหมด ด้วยความเร็วสูงสุด เหมือนกับเงาที่ ไม่พบที่สิ้นสุด เพราะความไม่มีที่สิ้นสุดมีอยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้. ถ้า มองอีกนิดเดียวก็จะเห็นว่าที่นี่และเดี๋ยวนี้นั่นแหละ คืออัน เดียวกันกับความว่าง; จากว่าง สู่ว่าง คือจากอนันตะสู่อันตะ. ต้องเป็นว่าง จึงจะเป็นอนันตะ; ถ้าไม่ว่างแล้วไม่เป็นอนันตะ. เราถือว่า เสียงก็ว่างเหมือนกัน, เหตุให้เกิดเสียงก็ว่างเหมือน กัน, ความดับของเสียงก็ว่างเหมือนกัน.

ตอนนี้พวกนักเรียนอภิธรรม หรือพวกที่เรียนนิกกรรม อยู่ในโรงเรียนธรรมดาต่างๆ ไป อาจจะไม่ยอมรับที่ว่าว่าง ใน ลักษณะที่เป็นอสังขตะและสังขตะ, หรือทั้งสังขารและวิสังขาร นั่นแหละว่าง. ไปติดทางตัวหนังสือว่านิพพาน หรืออสังข- ตะละก็ว่าง; แล้วมาให้สังขาร หรือสังขตะนี้วุ่น; นี่ไม่เข้าใจกัน; ที่จริงไม่ใช่อย่างนั้น; ที่แท้ก็ต้องว่าง หรือว่า ถ้าถามว่า ถ้าว่าง ทำไมจึงมีเสียง? ทำไมจึงเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป, เกิดขึ้น-ตั้งอยู่- ดับไป; นี่คือความที่ไม่เข้าใจว่าเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไปนั่นแหละ คือว่าง, พอเสียงระฆังเกิดขึ้น เสียงก็เกิดขึ้นเพราะไม่กระทบ ระฆังซึ่งเรียกว่า”ปรุ่ดแต่ง” นี่ทำให้เกิดขึ้น, แล้วก็เกิดขึ้น-แล้ว ปราบกฏอยู่- แล้วก็ดับไป; แล้วจะเข้าใจได้อย่างไรว่า เกิดขึ้นก็ คือว่าง ตั้งอยู่ก็คือว่าง ดับไปก็คือว่าง ทั้งหมดก็คือว่าง.



ตอนนี้ผมก็เคยยุ่งหัว, ไม่เข้าใจ แล้วยุ่งหัว, แล้วเขียนยาก เขียนคำอธิบายยาก; เพราะว่า เราเอาความรู้ลึกของคนธรรมดาเป็นหลัก; ไม่รู้ว่าเรื่องนี้ต้องเอาธรรมชาติเป็นหลัก. ถ้าเราเปลี่ยนเสียนิดเดียวว่า ไม่ว่าอะไรล้วนเป็นธรรมชาติ ละก็จะเข้าใจได้ว่า ไม่ว่าอะไรชนิดไหนหมด มันว่าง. การเกิดขึ้นหรือการดับไป ก็เป็นธรรมชาติ, แม้แต่นิพพานก็เป็นธรรมชาติ. เมื่อทุกสิ่งเป็นเพียงธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน จึงพูดว่าว่าง.

เสียงระฆังที่เกิด ก็คือว่าง สิ้นสุดแห่งเสียงระฆังคือดับ ก็คือว่าง; แล้วว่างนั้นคืออนันตะ. นักเลงคนนั้นจึงเขียนไว้ว่า : จากอนันตะสู่อนันตะ; ฟังไม่ติดคล้ายว่ามีขึ้นมา ไม่ว่าง เพราะมี “จาก” และมี “ถึง”. อนันตะอยู่ที่ไหน? ก็คือที่นี่และเดี๋ยวนี้; เช่นเดียวกับที่ว่า ว่างนั้นก็คืออยู่ที่นี่และเดี๋ยวนี้. ฉะนั้น ทุกๆ แห่ง เหมือนกันหมด : เป็นที่นี่และเดี๋ยวนี้เหมือนกันหมด, ไม่มีตรงไหนเป็นหัวใจได้

สิ่งที่เป็นความว่างแล้ว ไม่มีตรงไหนเป็นหัวใจได้, มันเป็นตัวเดียวอันเดียว, เป็นความว่าง ไม่มีหัวใจ, หรือไม่มีเปลือกนอก หรือไม่มีอะไร. ธรรมะที่แท้จริงคือความว่าง, อะไรๆ ก็เป็นความว่างหมด. สังขตะหรือสังขารคือความว่าง, อสังขตะหรือวิสังขารก็คือว่าง; แต่ว่างชนิดหนึ่ง มันเปลี่ยนเหมือนกับกระดูกกระดูก หรือเปลี่ยนได้.

เช่นว่า เมื่อไม่ได้อยู่นิ่งๆ มีคนไปเคาะเข้า จะมีเสียงออกมา แล้วก็ดับไป; หรือเหมือนกับทะเล, ทะเลที่ถูกทำให้เป็น

คลื่น ก็ยังเป็นทะเลอยู่นั่นแหละ, ไม่ได้สูญเสียความเป็นทะเล; แต่เราดูเหมือนกับเป็นของใหม่ อันใหม่. ทะเลเมื่อมีคลื่นกับทะเลเมื่อไม่มีคลื่น เรารู้สึกกันไปคนละอย่าง; เราารู้สึกว่า น้ำแท้ๆ เมื่อไม่มีคลื่นนั้นอย่างหนึ่ง, เมื่อมีคลื่นก็กลายเป็นอื่นเสียแล้ว, ไม่รู้สึกว่าเป็นอันเดียวกันเสียแล้ว. นี่ทำให้เราไม่เข้าใจว่า ความเกิดกับความดับ ซึ่งว่างเหมือนกัน นี่เป็นธรรมชาติเหมือนกัน.

การที่เสียงระฆังดังขึ้น หรือเสียงระฆังดับไป มันก็มีความหมายอย่างเดียวกันกับทะเล. เด็กๆ อาจจะโง่มาก จนถึงคิดว่าเป็นคนละทะเลก็ได้. ผมเองก็เคยรู้สึกอย่างนั้น. เมื่อเด็กๆ ไปทะเลคราวหนึ่ง เห็นทะเลเจียบสงัดเป็นกระจุก; ไปทะเลอีกคราวหนึ่ง อ้าว, มันคนละทะเลเสียแล้ว ไม่ได้คิดว่า เพราะมีคลื่น เพราะมีลม ไปทำให้ทะเลเป็นอย่างนั้นๆ.

หรือว่า ของบางอย่าง เราดูคนละคราว คล้ายเป็นของคนละอันละอย่าง, แม้แต่หมากับลูกหมา เราก็ไม่คิดว่าเป็นอย่างเดียวกัน; เมื่อเป็นลูกหมา มันไม่เหมือนกับหมา. ลูกปลาบางชนิด แทบว่าจะไม่เป็นลูกของปลา. แม้แต่ลูกน้ำนี่คือยุง, เกือบจะไม่มีใครนึกได้ว่า ลูกน้ำนี่คือยุง ทุกๆ สิ่ง มันพรางตาขนาดนี้ คือความเปลี่ยนแปลง; แล้วความเกิดกับความดับมันยิ่งร้ายไปกว่านี้.

เสียงที่ดังขึ้น กับ เสียงที่ดับลงนี้ ชวนให้นึกว่าเป็นคนละอย่าง; ไม่มีความเข้าใจว่า เกิดกับดับ นี่คือว่าง หรือคือสิ่ง



เดียวกัน. เกิดมาเป็นเสียงระฆังที่ไพเราะจับหูจับใจ. แล้วก็
จางไปเป็นเสียงระฆังที่เจียบหายไป; ที่แท้ก็เป็นอันเดียวกัน.
พวกที่ติดตัวหนังสือ จะไม่ยอมให้วิสังขารว่าง อย่างเดียวกัน
กับสังขาร;

เอาสังขารไว้ละก็เป็นทุกข์ แล้วก็ไม่ว่าง. เพราะฉะนั้น
เราจึงพูดว่า “ไม่ว่างนั้นเป็นทุกข์”. ที่แท้ทุกข์ก็คือว่าง; นี้เมื่อพูด
ภาษาที่ถูกต้อง ภาษาธรรมะ.

ถ้าพูดภาษาคน ภาษาเด็ก ภาษาคนโง่ ก็ว่าทุกข์ไม่ว่าง
วุ่นไม่ว่าง; ถ้าพูดภาษาธรรมะจะมีเหมือนกันหมด ไม่มีอะไร,
ว่างเหมือนกัน, และว่างจากความหมายอื่นด้วย. ความหมาย
ที่สูงกว่า ทั้งวุ่นและว่าง ในภาษาคนนั้นแหละ คือว่างที่สุดใน
ภาษาธรรม, ความเจียบกับความไม่เจียบนั้น ภาษาธรรมเป็น
ว่าง มันจึงเจียบ และไม่มีตัวตน.

ที่นี่ ไม่ต้องพูดถึงเสียงระฆังก็ได้ เอาเสียงผมที่กำลังพูด
มติดีกว่าหรือ; ระฆังยังไม่ได้ตี ยังไม่มีใครตี; เสียงที่ผมกำลัง
พูดนี้ ก็เหมือนกันกับเสียงระฆัง; จากไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็ไปสู่
ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน. มันปรุงออกมา เรียกว่าสังขาร, จาก
ภาวะอันหนึ่งซึ่งมีค่าอย่างไม่มีที่สิ้นสุด คือว่างนั่นเอง; แล้ว
ความปรุงนั้นมันก็ไปสู่ความดับ ก็ไปสู่ความว่างไม่มีที่สิ้นสุด.
แต่ถ้าเรา ขึ้นพูดแบบนี้เรื่อยไป จะกลายเป็นไม่ใช่ธรรมะแล้ว,
มันจะกลายเป็นข้อเท็จจริงที่เกินไป โดยไม่ต้องรู้ก็ได้, จะเป็น
ธรรมะเพียงกำมือเดียว ในรูปที่เป็นธรรมะเพียงกำมือเดียว.

พระพุทธเจ้า ท่านสอนกำมือเดียว, แล้วปฏิบัติให้ได้ กำมือเดียวก็เรียกว่าได้หมดทั้งป่า. ไปไม้หมดทั้งป่า ไม่ต้องสนใจก็ได้, ให้สนใจเพียงไปไม้กำมือเดียว. จะปฏิบัติอย่างไร? ก็คือ ให้ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่าได้ไปหลงอะไรเข้า เป็นน่ารัก น่าเกลียด เป็นตัวกู-เป็นของกู ขึ้นมา. ไปไม้กำมือเดียวมีเท่านั้น, แล้วก็ปฏิบัติในขณะที่ทำงานกันอยู่ที่นี่: เพราะขณะทำงานมีเรื่องยุ่งมาก, มีเรื่องยุ่งให้โกรธได้มาก. พอเหนื่อยขึ้นมา ก็ยุ่งให้เกิดโมโหโทโสขึ้นก็ได้, หรือเพื่อนมากระทบกระทั่ง ทำให้เกิดโมโหโทโสขึ้นก็ได้; มีเรื่องที่มากระทบกระทั่ง ทำให้เกิดตัวกู-ของกูนั้นแหละมาก, ก็เป็นบทเรียนที่ดี ถ้าไปนอนเสียก็ไม่มีเรื่อง. ลองดูก็ได้ ถ้ามาทำอะไรเข้า เดี่ยวมันก็อื้อๆ แสบๆ กันแล้ว, แล้วก็มืออย่างนั้นอย่างนั้นขึ้นมา พอเหนื่อยขึ้นมา อารมณ์ก็เป็นไม่ว่างแล้ว. มีกูขึ้นมา ก็เหมือนระฆังถูกตีแล้ว.

ให้พิจารณาดูเสียให้ดีว่า ที่เกิดความทุกข์ขึ้นมา ก็ว่าง, ที่ดับไปก็คือว่าง. เพราะฉะนั้น จึงพูดว่าไม่มีอะไรที่ไม่ว่าง; ของที่คู่กัน ตรงกันข้ามกันเป็นสองอย่าง ทั้งสังขตะ อสังขตะก็ว่าง. เมื่อทั้งสองอย่างว่าง ไม่มีเหลืออะไรทั้งนั้น, ความทุกข์ก็ว่าง ความสุขก็ว่าง. ความทุกข์กับความสุขก็เป็นของหลอกๆ เหมือนเสียงระฆังเกิด เหมือนเสียงระฆังดับ. ส่วนภาวะว่างอันแท้จริง ไม่มีที่สิ้นสุดนี้เป็นอีกอันหนึ่ง; ไม่ใช่เสียงระฆังเกิดหรือเสียงระฆังดับ. เสียงระฆังเกิดจากความว่าง แล้วก็ดับไปสู่



ความว่าง; ความว่างเป็นอีกอันหนึ่งจากการเกิดและการดับ.

ทั้งเกิดและดับเป็นความว่าง

แล้ว ทำไมพูดว่า เมื่อเกิดและดับ ก็เป็นของว่าง? นี่ก็เป็นของผิวเผินที่สุด; เหมือนคลื่นกระแสน้ำ กำลังแสดงตัวในรูปอื่น เกิดเป็นลูกคลื่นขึ้นมา แล้วดับไปในน้ำ, เกิดจากน้ำ ดับไปในน้ำ; นี่เป็นลักษณะของลูกคลื่น เป็นภาพทางตา หรือทางรูป. เสียงระฆังนั้นเกิดทางหู เกิดมาจากความว่าง แล้วก็ดับไปในความว่าง, เกิดมาจากความว่าง แล้วก็ดับไปในความว่างเหมือนกับคลื่น เกิดจากน้ำดับไปในน้ำ; คลื่นเกิดจากน้ำดับไปในน้ำ. น้ำทั้งหมดก็เป็นเหมือนกับสิ่งที่ ๓ คือความว่างน้ำที่เกิดมา แล้วก็น้ำที่ดับลงคือคลื่นมี ๒ ความหมาย.

ภาษาคน ภาษาที่บัญญัติตามภาษาคนนั้น เรื่องที่เกิดหรือดับ ต้องตรงกันข้ามเสมอ; แล้วก็ชอบใจความสุข, ไม่ชอบใจความทุกข์ ทั้งๆ ที่เป็นของว่างเหมือนกัน. เมื่อไร พอเกิดชอบใจความสุขเข้า ก็เกิดความทุกข์ทันที, เมื่อไปเกลียดความทุกข์ ก็เกิดความทุกข์ขึ้นมา. คำว่า “ว่าง” ต้องไม่เกลียดความทุกข์ ไม่รักความสุขอะไรขึ้นมา เหมือนอย่างที่ว่าบ้านเขาพูดกัน. สัตว์มันรักสุข เกลียดทุกข์ มันก็เป็นสัตว์เท่านั้นเอง, สัตว์อย่างลูกหมาลูกแมว มันก็รักสุขเกลียดทุกข์อย่างนั่นเอง.

ถ้าเป็นพระอริยเจ้า ต้องไม่เกลียดอะไร ไม่รักอะไร เพราะว่ามันสิ่งว่างเหมือนกัน; ไม่มีอะไรที่น่ารัก ไม่มีอะไรที่น่าเกลียด ว่างเหมือนกันหมด ฉะนั้นจึงไปมุ่งหมายสิ่งที่เรียกว่า อนันตะ, อนันตะคือว่าง อย่างมุ่งหมายเกิด หรือดับ, ดับนี้ไม่ใช่ นิพพาน; เสียงระฆังเกิดขึ้น เสียงระฆังดับไป, เสียงระฆังเกิดขึ้น-เสียงระฆังดับไป, เป็นเกิดขึ้น-ดับไป; สองอย่างนี้ไม่ใช่ อนันตะ, คือมันเกิดจากอนันตะ, แล้วไปสู่อนันตะ, ต้องแยกตัว อนันตะออกไปอีกอันหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่ ๓ นั้นแหละ เทียบเท่ากับนิพพาน : เทียบเท่าความดับอย่างที่เราเรียกว่าดับอย่างนิพพาน, ดับอย่างตลอดกาล ดับอย่างไม่มีต้นไม่มีปลาย; ส่วนเกิด-ดับๆ นั้นมันมีต้นมีปลาย ชั่วขณะปรุงแต่ง.

สุข-ทุกข์ คำคู่ๆ นี้ก็เหมือนกัน หมายถึงการปรุงแต่ง เป็นสังขาร. เป็นเวทนาที่เปลี่ยนแปลง. ถ้าเราเอาคำว่า “สุข” นี้ยืมไปใช้ ว่าเกิดจากนิพพานนี้เป็นเรื่องหนึ่ง; เป็นการพูดให้สนใจเรื่องนิพพาน, นิพพานต้องไม่สุข ต้องไม่ทุกข์; แต่เราอยากจะทำพูดว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”. ถ้าไปหลงว่านิพพานเป็นสุขอย่างคู่กับทุกข์ ก็ไปหลงติดความสุขนี้ ก็เลยไม่เข้าใจนิพพาน, ไม่เข้าใจความสุขชนิดที่ว่าไม่ใช่สุข คือเหนือความสุข.

พวกคุณคนหนึ่ง เคยกล่าวไว้ว่า รูประฆัง ไม่ได้เขียนคำอธิบาย. นั่นเพราะเขียนยาก; ทั้งๆ ที่ผมรู้ความหมาย แต่ว่าเขียนคำพูดยาก แต่งให้เป็นคำพูดยาก ยิ่งแต่งให้เป็นคำกลอนยิ่งยากที่สุด. คุณเข้าใจแล้ว ลองไปแต่งกันดู ไปใส่ข้อความลง



ไปในช่องใต้รูปประฆัง ให้เต็มคู่มือ. ตามความรู้สึกของผม เห็นว่า เซอร์แมนนี่ไม่เลวเลย, ฝรั่งเศสนี่ไม่เลว; แม้แต่เขาจะไปเอา ของคนอื่นมา ไปเยี่ยมของคนอื่นมา ก็ยังเก่ง; แม้ความคิดนี้จะ ไปเอาของคนอื่นมา เขาก็เก่งอยู่ เขาจึงเลือกเอาภาพที่ลึกที่สุด มา. ถ้าเป็นหัวของเขาเอง เขียนภาพอย่างนี้ออกมา ก็ยิ่งเก่ง มากขึ้นไปอีก. เขาเขียนให้เห็นเสียงระฆังจากสิ่งที่ไม่มีการสิ้นสุด แล้วก็ไปสู่ที่ไม่มีการสิ้นสุด; นี่สูงมาก.

ทำจิตให้ว่างเป็นธรรมชาติ แล้วจะเข้าใจปัญหา ลึกๆ ได้ง่าย

อย่าไปดูถูกคนชาวบ้าน หรือคนฝรั่ง หรือคนอะไร เขา อาจจะรู้อะไรได้เหมือนกัน; เรามันมักมีมานะทิฐิอย่างนั้น อย่างนี้เสีย จึงรู้ซ้า. มันต้องปล่อยใจให้โล่งให้ว่าง ให้เป็น ธรรมชาติ, พยายามทำจิตใจให้เป็นธรรมชาติ; อย่าเห็นแก่ตัว, อย่ามีตัว, จะเข้าใจง่าย. ความรู้สึกอันนี้ มันลึกมาก ละเอียด มาก; เราไม่สามารถจะเขียนคำกลอน อธิบายภาพนั้นให้คน ธรรมดาอ่านรู้เรื่องได้ เหมือนกับภาพที่มีอยู่. มันควรจะเขียน ได้; แต่ต้องใช้ความพยายาม หรือนึกคิดอย่างมากมาย.

ที่จริงก็อาจจะใช้คำพูด หรือวิชาหลักวิทยาศาสตร์ ปัจจุบันทางวัตถุนี้ก็เหมือนกัน; เขาก็พยายามมองกันในแง่

อยู่แล้ว แต่ไม่มากหรือไม่ลึกซึ้ง. เช่น วิทยาศาสตร์ปัจจุบันก็พูดว่า วัตถุไม่สูญ อย่างนี้เป็นต้น. สสารไม่สูญ พลังงานไม่สูญ วัตถุต่างๆ นี้ไม่สูญ เพียงแต่เปลี่ยนรูป ไม่ได้สูญไปไหน; มันเปลี่ยนรูปเช่นก้อนหิน ก้อนดิน ต้นไม้ไปไม้ เป็นน้ำเป็นไฟ หรืออะไรก็ตาม เปลี่ยนอยู่ที่นั่น; แล้วก็ไม่ได้สูญหายหรือขาดหายไปข้างไหน. เพราะฉะนั้น ครูสอนวิทยาศาสตร์เขาอธิบายเรื่องวัตถุไม่สูญ เด็กนักเรียนอาจจะพูดว่า เมื่อเข้านี้หมวกของผมหาย จะว่าอย่างไร; นี่มันคนละเรื่องแล้ว.

ไปเรียนเรื่องวัตถุกันเสียบ้างก็ดี; อย่างเช่นทองคำชุดขึ้นมาจากดินซื้อขาย เอามาทำเป็นสร้อย เป็นแหวน ใส่คอ แล้วคิดว่าไม่หาย ไม่สูญ; ที่จริงความลึกหรือที่มันลึกไปที่ละนิดๆ ยิ่งสวมมากเท่าไร มันก็ยิ่งหายไปมากเท่านั้น มันหายอย่างละเอียดจนเป็นปรมาณู เป็นอนุไปเลย. คนแก่ๆ เขาห้ามไม่ให้สวมสร้อยข้อมือ ชัดหม้อชัดไห เพราะมันจะถูกับหม้อไห จะกร่อนหายไป, ที่จริงไม่ถึงอย่างนั้น มันเพียงหายไป, ทุกอย่างมันหายไป, แต่ยาวนานมาก. มันหายไปไหน? มันก็หายอยู่ในโลกนี้ ยังอยู่ในโลกนี้, หายไปไหนไม่ได้.

ธาตุแท้ อย่างเช่นทองคำ เป็นธาตุแท้ ไม่หายไปไหน, แต่เรามองไม่เห็น, มันเปลี่ยนไป จนกระทั่งไปรวมตัวกันได้อีกวนไปวนมาอยู่ในโลกนี้. กำเนิดที่แรกก็แยกออกมาจากหินที่เป็นเนื้อโลก แล้วก็ถูกคัดออกมาเป็นทองคำ, แล้วก็ละลายละเอียดหายไปอีก, ไปปนไปผสมกับอย่างอื่นอีก ออกมาอีก;



เรียกว่า วัตถุนี้ไม่หายไปไหน; เพียงแต่เปลี่ยนอยู่ในสภาพที่เราเห็นมันบ้าง ไม่เห็นมันบ้าง.

อย่างน้ำฝนนี้ เท้าที่มีอยู่ในโลก ก็ไม่ได้หายไปไหน; มันเป็นฝนตกลงมา เราใส่รองเท้าไว้, แล้วก็หายไป; แล้วฝนตกมาอีก เราก็มีน้ำฝนอีก แล้วก็หายไปได้. ไปอยู่บ้านโน้น บ้านนั้น ที่นั่น ที่นี่; ใองใหญ่คือทะเล. ตกลงไปในทะเล หายขึ้นไปในอากาศ ทั่วทุกหนทุกแห่ง; น้ำฝนก็เปลี่ยนไปๆ มาๆ, ไม่ได้หายไปไหน มีเท้าเดิมเรื่อย. นี่เป็นเรื่องวัตถุ; มีอาการเหมือนกับออกมาจาก "ไม่มีที่สิ้นสุด กลับไปสู่ไม่มีที่สิ้นสุด".

เราลองศึกษาดูเรื่องวัตถุ ดังเช่นเรื่องน้ำในโลกนี้จะเป็นอย่างไร? พิจารณาดูได้จะเห็นได้ว่า น้ำมาจากไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็ไปสู่ไม่มีที่สิ้นสุด; อันเดียวกันเหมือนกัน. ถ้าถามว่าอยู่ที่ตรงไหน? ก็ตอบว่าอยู่ที่ตรงนี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ทั่วไปหมด ที่ว่าที่และเดี๋ยวนั้นนั่น ข้อนี้หมายความว่าทั่วไปทั้งหมดเลย, ไม่มีที่ไหนที่จะไม่เป็นที่นี้และเดี๋ยวนี้.

ความทุกข์ย่อม เกิดขึ้น-ดับไป ตามธรรมชาติ ต้องไม่ยึดมาเป็นของเรา

ที่นี้ ความทุกข์, ปัญหาใหญ่คือเรื่องความทุกข์. เพราะฉะนั้น เสียงระฆังต้องเปรียบด้วยความทุกข์, เสียงระฆังที่ตั้งขึ้น



แล้วเงียบไปนี่ต้องเปรียบด้วยความทุกข์, ความทุกข์เกิดขึ้นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ, มีตัวตนแล้วมีอุปาทาน, แล้วมีความทุกข์ที่เกิดขึ้นมาจากพื้นฐานที่ไม่มีที่สิ้นสุด : เป็นชาติลักษณะหนึ่ง แล้วก็ดับลงไป ไปสู่ความไม่มีที่สิ้นสุด. ความทุกข์เกิดจากสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด ดับลงไปในความไม่มีที่สิ้นสุด; ถ้าจิตไปอิงไปเอาจันมาเป็นความทุกข์ของเรา; จิตนี่ก็เป็นทุกข์; เพราะฉะนั้นจิตนี้เขาจึงต้องการให้แยกออกมาเสียจากการเกิดหรือการดับ. เช่นอย่าเอาจิตไปผูกไว้กับเสียงระฆังที่ดังขึ้นหรือดับไป; ให้จิตอยู่ฝ่ายสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุดอยู่เรื่อย มันเป็นจิตอมตะ, หรือจะเป็นจิตอะไรก็ได้แต่จะสมมุติเรียก; ย่อมเป็นจิตที่ไม่มี ความทุกข์; แม้ว่าร่างกายจะเปลี่ยนแปลง จะเกิดขึ้น ดับไป, เกิดขึ้น ดับไป, ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จะเกิดขึ้น ดับไป ก็ตามในมัน.

ผมเคยพูดว่า สุขขีดีกว่าแมว, แมวดีกว่าคน. คุณดูเอาเถิด มันต้องดีกว่า ที่มันไม่ฉลาดไปในทางที่ไปยึดเอาอะไรว่าเป็นเรา ว่าเป็นของเรา. คนเรานี่ช่วยไม่ได้เสียแล้ว; เพราะคนมีมันสมอง มีความฉลาดที่จะยึดว่าเรา ว่าของเราเสียแล้วก็ต้องมีความทุกข์. ส่วนหมา แมว ไม่มีความฉลาดพอที่จะยึดอะไรว่าเป็นเราเป็นของเรา มันจึงไม่มีความทุกข์; แม้จะมีของเราบ้าง ก็มีน้อย มันจึงมีทุกข์น้อยที่สุด; มันมีทุกข์แต่น้อย ชั่วความหิว ชั่วความอยากอะไรนิดหน่อยเท่านั้น. สติปัญญาเล็กชิ้นที่จะคิดว่าอะไรของเราเงินของเรา ทองของเรา ทรัพย์สินสมบัติ



ของเรา, เรามีเกิด-มีตาย เราต้องมีอะไรไว้ชาติหน้า; สัตว์มันคิดไม่เป็น, เพราะมันสมองไม่ถึงขนาดนั้น; ฉะนั้น จึงมีความทุกข์น้อยกว่าเรา, เพราะมันมีความยึดถือน้อยกว่าเรา.

มนุษย์ที่มีบาปกรรมหนักที่เกิดไปฉลาดเข้า ที่ไปกินผลไม้ที่ทำให้ฉลาดเข้า, รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักนรก รู้จักสวรรค์ รู้จักอะไรมากเข้า; ก็เลยมีเรื่องมากเข้า, มีความทุกข์ใหม่. มนุษย์ต้องการความรู้อันใหม่ ที่สู้न्छหรือแมวไม่ต้องการ; เพราะสมองมันไม่ใช่ระดับเดียวกัน, ไม่เหมือนกัน. มนุษย์ต้องการความรู้อันใหม่ ที่จะมาดับเรื่องบ้าๆ ของตัว, ซึ่งบ้ายิ่งกว่าสุนัขและแมว. ครั้งเมื่อคิดว่า อย่าให้มนุษย์เป็นทุกข์เลย จึงเกิดเดือดร้อนถึงปัญญาของพระพุทธเจ้า: เรื่องการตรัสรู้ เรื่องนิพพาน เรื่องทำความไม่ยึดมั่นถือมั่น, และมันก็ดีเกินไปสำหรับมนุษย์ ที่มีมันสมองดีเกินไป.

เราดูให้ดีเถอะ หมา แมว มันมีดีกว่าเรา, มันเป็นครูได้มากทีเดียว; มันเดินไปเดินมา เตียวไปเตียวมา สบายที่สุดเลย. ถ้าฝ่ายมนุษย์แล้ว หน้าบูด หน้าบึ้งตลอดเวลา ทนทรมาน หวานอมขมกลืนตลอดเวลา, ไม่จำทำก็ต้องทำ. เพราะฉะนั้นเราต้องแก้ให้ตก, ให้เป็นเหมือนกับไม่ทำอย่างนั้น ทำงานก็เหมือนกับไม่ทำ เจ็บไข้ก็เหมือนกับไม่เจ็บไข้ หิวเหมือนกับไม่หิว อายาก็เหมือนกับไม่อายก มีเงินก็เหมือนกับไม่มีเงิน มีสุขเหมือนกับไม่มีสุข, ไปซื้อของที่ตลาดก็อย่าเอาอะไรมา. เอาอย่างพวกคริสเตียน ว่า ไปซื้อของที่ตลาด ขึ้นเอาอะไรมา ก็เอา

มาทรมานใจให้เป็นทุกข์. เขาคงฟังไม่ถูกกันละคระมัง จึงไม่ปฏิบัติในข้อนี้.

อย่าไปยึดเอาความทุกข์เข้ามาระฆังก็จะไม่มีโอกาสดัง

พวกคริสเตียนไม่ปฏิบัติในข้อที่ “ไปซื้อของที่ตลาด อย่าเอาอะไรมา” เพราะคงฟังไม่ถูก เลยทิ้งไว้เฉยๆ ในพระคัมภีร์. ส่วนพวกเราควรจะรู้และปฏิบัติทำไปทุกอย่างด้วยจิตว่าง. ไปซื้อของที่ตลาด ซื้ออะไรมา ก็ทำจิตใจเหมือนไม่ได้ซื้ออะไรมา, มาถึงบ้านแล้ว กินใช้แล้ว ให้เหมือนกับไม่ได้ใช้ไม่ได้กิน. ความอรรอยเกิดขึ้นแล้ว ก็เหมือนกับไม่อรรอย, ความสุขเกิดขึ้นแล้ว ก็เหมือนกับไม่ได้รับความสุข. อย่างนี้แหละคือ วิธีทำให้ระฆังไม่มีโอกาสดังขึ้นมา, ทำให้เป็นระฆังเงียบอยู่เรื่อย; หมายความว่า ระฆังดังขึ้นมาที่ไร เป็นความทุกข์ทั้งนั้น. ไประวังดูขณะทำงาน ให้ระวัง, ระฆังจะดังขึ้นมา, เมื่อคุณกำลังทำงานนั้นแหละ, ระวัง ระฆังจะดังขึ้นมา, เดี่ยวนั้น เดี่ยวนี้ เดี่ยวเฮ้ เดี่ยวฮือ, ถ้ารักษาให้เป็นระฆังเงียบอยู่ได้ ไม่ดังอยู่เรื่อย ก็นับว่าดี.

มีพระพุทธรูปอีกอันหนึ่ง ที่พูดอยู่ในธรรมบทที่พูดถึงเหมือนระฆังทำนองนี้ ใครนึกได้บ้าง. พอจะนึกได้ ก็มีในคาถา



ธรรมบท; นี้เรียนกันไม่จริง ส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระก็ไม่จำ ไม่ชิน มีพุทธภาษิตอยู่บทหนึ่งว่า “ทำให้เหมือนระฆังปากแตก ดีไม่ดังต่อไป”; มีคำบาลีว่า : สเจ เนเรสิ อุตตานํ กิโส อุပ္พโต ยถา เอส ปตุโตสิ นิพพานํ, -ถ้าท่านทำตนไม่ให้หวั่นไหวอยู่เหมือนกังสดาลที่เขาจัดปากเสียแล้ว, คือดีไม่ดัง, เป็นระฆังที่ตีไม่ดัง ท่านนั้นจะเป็นผู้ถึงพระนิพพาน.

เป็นระฆังที่ตีดังก็หมายความว่า มีอะไรมาตีก็ดัง มีอะไรมาทำให้โกรธก็โกรธ มีอะไรมาทำให้รักก็รัก มีอะไรที่มากทำให้หลงก็หลง; มันเป็นระฆังที่ตีดัง. นี้แหละให้รู้ว่า ไม่มีที่สิ้นสุด หรือการที่ตีดังแล้วดับไป, ตีดังแล้วดับไป นี้ไม่มีที่สิ้นสุด. หมายความว่า สิ่งที่จะมาทำให้เรารัก เราเกลียด มันไม่มีที่สิ้นสุด นั้น มันมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ที่นี้และเดี๋ยวนี้ : เดี่ยวทางตา เดี่ยวทางหู เดี่ยวทางจมูก เดี่ยวทางลิ้น เดี่ยวทางกาย เดี่ยวทางใจ; ไม่มีที่สิ้นสุดที่จะมาทำให้ระฆังดังหนึ่งขึ้นมา. ฉะนั้นระฆังแต่อย่าให้ระฆังดังก็พอแล้ว; อย่าไปศึกษาอะไรให้มากเลย.

เหตุอันทำให้ระฆังดังขึ้นมากก็มี เช่นโดยที่เหนื่อยขึ้นมา, หรือว่าเหนื่อยแล้วไม่ได้อะไร ไม่มีใครชอบใจ ไม่มีใครเอาอกเอาใจ. สังเกตดูเกิดจะเห็นชัด บางคนเหมือนกับบนรถสุขุมในอก ไม่มีใครเอาอกเอาใจ ไม่ได้อย่างใจ ไม่มีอะไรเป็นไปตามใจที่ต้องการ; อย่างนี้ทั้งนั้นแหละ. เราก็ต้องหดทำไปโดยไม่ต้องการอะไร; อย่าไปต้องการอะไร, ถือหลักข้อนี้เรื่อย หัดทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง อย่างนี้เรื่อยไป ระฆังก็ไม่มีโอกาส

จะดัง : คือความคิดวุ่นไม่อาจจะมี ไม่อาจจะมีเกิด. เมื่อไม่มีเสียงดัง ก็ไม่มีเสียงดับ, เมื่อไม่มีคลื่น มันก็ไม่มีดับหรือหยุดแห่งคลื่น; นั่นก็คือสงบตลอดกาล.

พวกมหายานบางคนบางพวก เขาพิจารณาคล้ายๆ กับเราที่ว่า นิพพานคือวิญญูสงสาร; อย่างนี้น่าออมแพ้เลย. นิพพานกับวิญญูสงสารอันเดียวกัน หมายถึง แท้ที่จริงเราไปแยกส่วนที่เรารักมาเป็นนิพพาน ส่วนที่เรากลัวเกลียดเอามาเป็นสังขาร. นี่โง่, ตลอดเวลาที่ยังต้องการนิพพานนี้ยังโง่อยู่ทั้งนั้น. เมื่อเราไม่ต้องการอะไรหมด เหมือนระฆังเจี๊ยบ นี่แหละไม่มีเรื่องที่จะเป็นทุกข์, เป็นนิพพานขมิลง, นิพพานของชาวบ้าน นั่นแหละเป็นอันเดียวกันกับวิญญูสงสาร. เช่นว่า : สุขกับทุกข์ ก็เป็นทุกข์เหมือนกัน, เป็นสังขารหรือการปรุงแต่งเหมือนกัน; ต่อเมื่อไม่สุข ก็ทุกข์ หรือว่าง หรือพูดไม่ได้ว่าอะไร จึงจะไม่ทุกข์. ถ้ายังเอานิพพานไปเป็นคู่กันกับวิญญูสงสารอยู่แล้วละก็ ยังบ้า ยังโง่; แท้จริงเป็นของอันเดียวกัน, อันหนึ่งเกิด อันหนึ่งดับ เท่านั้นเอง. อย่างนี้ในเมืองไทยไม่มีพูด แล้วไม่มีสอนด้วย; ถ้าสอนก็ไม่เชื่อ, แล้วก็คัดค้าน; ฉะนั้น จึงไม่เข้าใจอันนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ดีหรือชั่ว เป็นของอย่างเดียวกัน, ดีหรือชั่ว บุญหรือบาป สุขหรือทุกข์เป็นของอย่างเดียวกัน, เป็นอย่างเดียวกัน; หรือว่านิพพานกับวิญญูสงสารก็เป็นของอย่างเดียวกัน. มันต้องว่าง ต้องไม่เป็นนิพพาน ไม่เป็นวิญญูสงสาร จึงจะไม่เป็นทุกข์. แต่พวกเถรวาทเรานั้น ยึดมั่นคำว่า นิพพาน



เสียเต็มที่ เต็มอัดเลย ดิ่งไม่ออก. คิดอย่างนี้ยังไม่มีหวัง; ยิ่งต้องการยิ่งไม่ได้ ยิ่งหวังยิ่งไม่ได้; ไม่มีหวังอะไรจึงจะเป็นนิพพาน, ตีระฆังไม่ดังจึงจะได้. ถ้าระฆังยังดังอยู่-ดับอยู่ ละก็ไม่ได้.

ทำงานด้วยจิตว่าง คือทำอย่างทีระฆังไม่มีเสียง

คุณให้พูดเรื่องทำงานด้วยจิตว่าง ก็พูดอย่างนี้แหละ คือทำงานอย่างทีระฆังต้องไม่ดังขึ้นมา. ถ้ายังเกิด ก็ไปนอนในมุ้งเสียก็แล้วกัน จะไม่ต้องเกิดขาดศีลข้อตบยุงด้วย. ใครอยากจจะรู้เรื่องนี้ ก็ลองนอนกับยุงดู, จะรู้ว่าต้องมีศีลจริงไหม; อยากจะเห็นว่าต้องมีศีลจริง ต้องลองไปนอนกับยุง, อย่าหนีไปนอนในมุ้ง. ที่ไปนอนในมุ้งนั้น เกิดเอาเปรียบตัวเองโดยไม่รู้ตัว.

พระพุทธเจ้าไม่สอนให้นอนในมุ้ง สอนให้สู้กิเลส โดยสอนให้ใช้จักรเป็นเครื่องป้องกันเหลือบ ยุง ลม แดด หนาว ร้อน. ผมไม่เคยใช้มุ้ง ตั้งแต่อยู่สวนโมกข์มาจนบัดนี้ เว้นแต่เมื่อเจ็บไข้ ใครเอามาทองให้ก็ไม่รู้, หรือไปนอนในที่อื่นในที่ที่มีเกียรติ เขาให้นอนมุ้งก็ได้; เขาก็ทำให้อย่างมีเกียรติไป; แต่อยู่ที่วัดนี้ นอนกับยุง. ถ้าเอาแซ่หวดยุง จิตก็ไม่ว่าง, ใช้แซ่ปัดยุง สัตว์มันก็ตายไปบ้างเหมือนกัน. นี่แล้วแต่ใครจะชอบ ผมก็ไม่ได้พูดว่าอะไรแน่ จะกางมุ้งเสีย แล้วหนีไปนอนในมุ้งก็ตามใจ.

ถ้าใครอยากจะรู้ว่า มีศีลจริง หรือมีธรรมะจริงไหมละก็ ควรจะลองนอนกับยุงดูบ้าง; หรือไปนอนที่สนามหญ้า ค่ายลูกเสือ ก็ดีมาก, ยุงก็มี หนาวก็หนาว น้ำค้างก็เปียกไปทั้งตัว; นั่นแหละจะรู้เรื่องจริงขึ้นมา. เพราะฉะนั้น อย่าอวดให้มากไปเลย, เป็นเรื่องเล่นตลกกับตัวเอง โทกตัวเอง ตลบแต่งกับตัวเองไปๆ มาๆ อยู่อย่างนั้น. เห็นแต่แก่ตัวเอง; ก็คิดว่า ทำให้ดีที่สุดแล้ว, ทำให้ดีที่สุด, เอาให้ดีที่สุด, ก็เลยเคร่งครัดไป. แล้วก็เลยมัวเล่นตลกกับตัวเองอยู่อย่างนั้น. เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่เคร่ง, แล้วก็ไม่ใช่ไม่เคร่งด้วย. ไม่ทั้งสองอย่าง เคร่งก็ไม่เอา, ไม่เคร่งก็ไม่เอา, เอาแต่ที่ถูกที่ควร ที่พอจะแก่อะไรได้.

นี่เรียกว่าธรรมปาฏิโมกข์ ปาฏิโมกข์ในทางธรรม ที่พูดกันซ้ำๆ ซากๆ อยู่เสมอ, แต่ไม่ซ้ำทุกตัวอักษร เหมือนลงโบสถ์ทำปาฏิโมกข์วันๆ. ทำปาฏิโมกข์วันๆนั้นซ้ำเสียเหลือเกิน; ปาฏิโมกข์ทางธรรมนี้เราฟังในแง่อื่นมุมมองอื่น ในปริยายอื่นไปบ้าง แต่ก็เป็นการว่างเรื่องเดียว ไม่มีเรื่องอะไร. เรื่องว่าเรื่องเดียว ซ้ำๆ ซากๆ อยู่กับเรื่องว่างเรื่องเดียว ก็เรียกว่าปาฏิโมกข์ได้ เป็นปาฏิโมกข์ฝ่ายธรรมะ.

พอกันที คำแล้ว.






บรมธรรม กับการทำงาน

ธรรมโฆชน์ของพุทธทาส, บรมธรรมภาคต้น, ลำดับที่ ๑๙ บนแถบพื้นสีแดง,
เรื่องที่ ๑๕, หน้า ๒๕๘-๒๗๘, แสดงวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๒.

เวลาของพวกเขาถูกล้วงมาถึง ๕.๐๐ น. แล้ว, วันนี้จะได้พูดคุยกันถึงเรื่อง *บรรพธรรม* กับ *การทำงาน*.

 ำว่า “บรรพธรรม” ต้องหมายถึงสิ่งสูงสุด ในฐานะเป็นโลกุตตรธรรม หรือปรมัตถธรรม ดังที่กล่าวมาแล้วทุกครึ่งไป. “การทำงาน” ก็คือ การทำงานของมนุษย์ หรือสิ่งที่เรียกว่า “งาน” เฉยๆ ก็ได้.

คนทั่วๆ ไปแม้ในเวลานี้ ที่มีการศึกษาเจริญแล้วอย่างนี้ ก็ถือว่ามีปัญหาใหญ่ๆ ของตนเองอยู่ ๒ ปัญหา คือ เรื่องการทำงานอาชีพ กับ การปฏิบัติธรรม ซึ่งเกี่ยวกับศาสนา. เขาแยกเรื่องการทำงานอาชีพออกเป็นเรื่องโลกๆ แล้วเอาการปฏิบัติธรรมในทางศาสนาเป็นเรื่องธรรมะ จนมีพูดกันติดปากว่า คดีโลก คดีธรรม. นี่มันทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาเป็น ๒ อย่าง ๒ เรื่อง



ใหญ่ๆ, ทำให้คนรู้สึกหนักสองเท่า เพราะมันเป็นสองเรื่อง; และมันเลยเกิดมีสิ่งที่น่าสังเวช หรือสมเพชขึ้นมา ก็คือว่า มันมีการบกพร่องในด้านใดด้านหนึ่ง จนบางคนรู้สึกจะทำมาหากินไม่พอกับที่จะทำบุญ, หรือบางคนถูกหาว่าทำบุญจนไม่เป็นอันทำมาหากิน. นี่มันเป็นผลของการที่มนุษย์ทำให้เกิดมีหน้าที่ขึ้นมา ๒ อย่าง; จะเป็นเรื่องถูกหรือผิด คุณลองพิจารณาดูกันต่อไป ในการที่มนุษย์มีปัญหาใหญ่ๆ ๒ ปัญหา.

ส่วนผมมีความเห็นว่า ที่แท้จริงนั้นถ้ามองกันให้ลึกแล้ว การทำกรงานเป็นสิ่งเดียวกันกับการปฏิบัติธรรม ไม่มีคติโลก ไม่มีคติธรรม มีแต่คติเดียว ซึ่งน่าจะเรียกว่าคติธรรม; แต่ถ้าเรียกไป คนก็ฟังไม่ถูก เพราะเขายังมีเรื่องโลกๆ อยู่มากและถือเป็นเรื่องใหญ่โต เรื่องธรรมนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย. เพราะฉะนั้นเลยเรียกกันว่า คติของคนทั่วไปจะถูกกว่า, ไม่เรียกว่าคติโลก ไม่เรียกว่าคติธรรม, แต่เรียกว่า “คติแห่งความรอด”.

คำว่าความรอดนี้ เป็นคำสำคัญที่สุด ที่เขาต้องการกันมาก. การศึกษาก็เพื่อ survival คือความอยู่รอด; ขบวนการยุติธรรมในโลก เขาก็อ้างว่าเพื่อความอยู่รอด; อะไรๆ ก็เพื่อความอยู่รอดกันอยู่มาก. แต่แล้วเราดูกันในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัทนี้ เราจะเห็นว่า ความอยู่รอดนี้คือผลที่มุ่งหมายของศาสนา ทั้งที่เป็นคติโลกและที่เป็นคติธรรม; ซึ่งควรจะมองเห็นอยู่ว่า ศาสนานี้ไม่มีคติโลกไม่มีคติธรรม มีแต่คตินิรอด, คติที่ทำให้รอด, คติที่เป็นความรอด. ที่ไปแบ่งเป็นโลก เป็นธรรมนี้



คนไปแบ่งเอาเอง ว่าเอาเอง. ในทางศาสนาจะมีแบ่งเป็น ประโยชน์โลกนี้ ประโยชน์โลกหน้า ประโยชน์สูงสุดอะไรก็ตาม, มันทิ้งธรรมไปไม่ได้. ประโยชน์โลกนี้แท้ๆ ก็ต้องเติมไปด้วย ธรรม, ประโยชน์โลกหน้าก็เติมไปด้วยธรรม, ประโยชน์สูงสุดก็ สมบูรณ์ไปด้วยธรรม; เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าธรรมนั้นมันก็เป็นทั้งหมด.

การปฏิบัติธรรมก็เพื่อความอยู่รอด แม้แต่ชาวบ้านจะแยกว่าเป็นคติโลกออกไป เป็นเรื่องทำการทำงาน มันก็เพื่อความอยู่รอด. คุณจะต้องมองข้อเท็จจริงอันนี้ให้มาก; จะทำมาหากิน ก็เพื่ออยู่รอด, จะไปวัดเพื่อปฏิบัติทางศาสนา ก็เพื่ออยู่รอด; เพราะว่าการอยู่รอดนั้นมันมีหลายระดับ หรืออย่างน้อยก็มี ๒ ชนิด คือว่าอยู่รอดทางกายกับอยู่รอดทางวิญญาณ; แต่แล้วมัน ก็เป็นการอยู่รอดอยู่นั่นเอง. ฉะนั้นการทำให้อยู่รอดนั้นแหละ คือการทำงาน. เพราะฉะนั้นการทำงานก็คือการปฏิบัติธรรม, การปฏิบัติธรรมก็คือการทำงาน. แต่คำว่าการทำงานจะต้องระบุชัดเจนไป ว่า การงานที่ถูกต้อง การงานที่บริสุทธิ์ ที่เราเรียกกันว่า ทำงาน เพื่องาน อย่าทำงานเพื่อกิเลส, อย่าทำงานเพื่อเงิน, อย่าทำงาน เพื่อเนื้อหนัง; งานนั้นไม่บริสุทธิ์. ถ้างานบริสุทธิ์ต้องเป็นงาน เพื่องาน ถ้าทำงานเพื่องานแล้ว เป็นการปฏิบัติธรรมขึ้นมาทันที; เพราะงานนั้นมันบริสุทธิ์ มันต้องประกอบไปด้วยธรรมตั้งแต่ต้น จนปลาย; หรืออย่างที่ผมชอบจะพูดว่า ต้องทำงานด้วยจิตว่าง ซึ่งเราจะได้พิจารณากันไปอีกบ้าง.



ถ้าเขาฟังไม่ถูก ว่าทำงานด้วยจิตว่างเป็นอย่างไร ก็ยิ่ง
สิ้นหวังยิ่งขึ้นไปอีก. เพียงแต่พูดว่าการทำงานเป็นสิ่งเดียวกับการ
ปฏิบัติธรรมนี้ก็ชักจะสิ้นหวัง ยิ่งพูดว่าทำงานด้วยจิตว่างขึ้น
มาอีกที ก็เลยสิ้นหวังหมดไม่มีอะไรเหลือ; คือถือเป็นเรื่องหมด
หวัง สู้ดิ้นรนที่จะทำได้ ก็เลยไม่อยากจะทำอีกต่อไป.

ถ้าเราสามารถทำงานเพื่องาน และให้เป็นการปฏิบัติ
ธรรมพร้อมกันไปในตัว หรือเป็นสิ่งเดียวกันอย่างนี้ ปัญหา
ใหญ่ที่เป็นเรื่องหนักอกหนักใจของมนุษย์ก็เหลือปัญหาเดียว,
ไม่ใช่เป็น ๒ ปัญหayaอย่างที่ว่ามาแล้ว. พ่อบ้านแม่บ้านขยัน
ทำงานหาเงิน แล้วก็ยังจะต้องคิดถึงเรื่องทำบุญทำทาน ในทาง
ศาสนาอีกเรื่องหนึ่ง แล้วก็หนักอกหนักใจเรื่องมีไม่พอ; หรือไม่
แน่ใจว่า เรื่องศาสนานี้มันจะมีประโยชน์อะไร, มันเป็นปัญหา
๒ ฝ่าย หนักทั้ง ๒ ฝ่าย นี้เพราะความเขลาของตัวเอง หรือว่า
ไม่ได้รับการศึกษาอันถูกต้องหรือเพียงพอ ความเขลาอันนี้จึง
เกิดขึ้น. คุณลองไปสังเกตดูตามบ้านตามเรือน ตามที่ทั่วไป
ทุกหนทุกแห่ง จะพบว่าเขามีความหนักใจด้วยปัญหา ๒
ปัญหายา่งนี้, ที่นี้เราจะมาทำให้เป็นปัญหาเดียว ให้เหลือเป็น
ปัญหาเพียงอันเดียว คือ การทำงาน.

ถ้าเราจะสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ด้วยการสงเคราะห์ที่
สูงสุด เป็นการช่วยเหลือหรือการสงเคราะห์ที่สูงที่สุดแล้ว ก็จง
ช่วยเหลือหรือสงเคราะห์เขาให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้
ว่า การปฏิบัติธรรม กับการทำงานนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน, ไม่ใช่



สองเรื่องหรือสองสิ่ง. การที่เราจะไปช่วยทำงานให้เขาเสียเองนี้ยังไม่สูงสุด เราต้องช่วยให้เขาสามารถทำงานของเขาด้วยตัวของเขาเอง ให้ลุล่วงไปด้วยดี และง่าย ๆ ถึงขนาดว่าทำอย่างเดียวกันเป็นทั้งการทำงาน และการปฏิบัติธรรม; คือเป็นทั้งคติโลกเป็นทั้งคติธรรมตามที่เขาเรียก พร้อมกันไปในตัว; จะช่วยให้เขาพบความง่าย ความเบาสบายในการที่จะมีชีวิตอยู่; เพราะจะทำให้เขาฉลาด ลืมหลืมตาสว่างในตัวชีวิต ในเรื่องของชีวิต. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า การให้ธรรมเป็นทานเลิศกว่าการให้ใดๆ หมด.

สำหรับในที่นี้ เราก็ให้ ธรรม คือความรู้ทางธรรม ในข้อที่ว่า การทำงาน กับการปฏิบัติธรรมนั้นเขาต้องทำให้เป็นสิ่งเดียวกัน เป็นเรื่องเดียวกัน. ถ้าไม่อย่างนั้นจะเป็นความทหนทรมาน เป็นความทุกข์ทหนทรมานเพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง. คนทุกคนต้องรู้จักทำการงานให้เป็นสิ่งเดียวกันกับการปฏิบัติธรรม. พูดอย่างภาษาคนละโมบบก๊ว ยิ่งที่เดียวได้นกสองตัว อะไรทำนองนี้; แต่ที่แท้เป็นเรื่องของคนฉลาด ที่ยิ่งที่เดียวได้นกสองตัว, ถ้าได้จริงๆ. เพราะฉะนั้นเราจึงทำเองด้วย แล้วก็ช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ให้สามารถในการที่จะทำการงานให้เป็นการปฏิบัติธรรม ด้วยการงานบริสุทธิ์. เราจะเห็นว่า การทำงานในหน้าที่นี้ เป็นสิ่งประเสริฐสุดของมนุษย์ของคนเรา เพราะว่า เป็นการปฏิบัติธรรม; พูดไปพูดมากก็มีแต่สองคำนี้เท่านั้น.



การทำงานอาชีพให้ดีที่สุดนั่นแหละ จะกลายเป็นการปฏิบัติธรรมที่สูงสุดพร้อมกันไปในตัว : ขอแต่ให้ถือว่า งานนั่นแหละคือพระเจ้า. ถ้าเรานับถือพระเจ้า อยากรจะมีพระเจ้า เราก็ต้องเอาการงานนั่นแหละเป็นพระเจ้า; เคารพบูชาการงานอย่างเป็นทางการ, หรือถือเอา เป็นพระเจ้าไปเลยก็ได้ ไม่ต้องเปรียบเทียบก็ได้ให้ทำการงาน แล้วก็มีพระเจ้าขึ้นมา. แต่อย่าพูดหรือคิดกันอย่างวัตถุนิยม อย่างที่เขาคิดกันว่า ทำงานแล้วก็ได้เงิน, เงินก็เป็นพระเจ้า; อย่างนี้ยังเป็นวัตถุนิยมที่โง่เขลางมมายอย่างยิ่ง ที่เอาเงินเป็นพระเจ้า. เองงานเป็นพระเจ้านั้น ไม่ใช่อันเดียวกันกับเอาเงินเป็นพระเจ้า.

เราทำงานเพื่องาน ไม่ใช่ทำงานเพื่อเงิน ไม่ต้องพูดถึงเงิน; เราเองงานเป็นพระเจ้า. ชาวบ้านทั่วไปเขาว่า งานมันทำให้ได้เงิน งานอำนวยความสะดวกให้ได้เงิน เพราะฉะนั้นเงินจึงเป็นพระเจ้า. ถูกแล้ว, แต่มันเป็นพระเจ้าเงิน ของคนเหล่านั้น ไม่ใช่ของเรา. ชาวบ้านเขาคิดกันได้ง่ายๆ ว่า งานนั่นคือเงิน, ทำงานแล้วก็ไม่มีอะไรให้; ไม่มีพระเจ้าอย่างอื่น. เด็กๆ ที่ไม่เคยมีพระเจ้ามาก่อน อย่างเด็กไทยเรานี่พอถูกคนลัทธิอื่นมาสอนว่า เราอยู่ได้ด้วยพระเจ้า, กินอาหารของพระเจ้า, พระเจ้าให้เรากินเป็นประจำวัน; เรามีอาหารกินเพราะพระเจ้า. เด็กๆ ก็ไม่เข้าใจ เพราะว่าเป็นเด็ก ก็หัวเราะและคัดค้าน ว่าพ่อที่บ้านต่างหากส่งเงินมาให้กิน; นี่เป็นเรื่องของนักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนของพวกที่สอนเรื่องพระเจ้า. นี่ลองคำนวณดูให้ดี



เปรียบเทียบดูให้ดี ในคำพูดคำเดียวมีความหมายต่างกัน
อย่างนี้.

ที่พูดว่า งานเป็นพระเจ้า เราต้องบูชางานอย่างพระเจ้า
นั้น เพราะว่างานนั้นเป็นธรรมะอย่างหนึ่ง ในธรรมะ ๔ ความ
หมาย. เราพูดกันแล้วพูดกันอีก เรื่องธรรมะ ๔ ความหมาย ย้ำ
แล้วย้ำอีก เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องย้ำอยู่เสมอ :- ธรรมะ
คือ ธรรมชาติ, ธรรมะคือ กฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือ หน้าที่
ตามธรรมชาติ, ธรรมะคือ ผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ตาม
ธรรมชาติ; คำว่า ธรรม หรือธัมมะคำเดียวนี้มันสำเร็จอยู่ที่การ
งาน คือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาตินั่นเอง เราต้อง
ทำหน้าที่อันนี้. ทำหน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติก็คือทำทุกอย่าง
นับตั้งแต่หาอาหารกิน แล้วก็บริหารร่างกายประจำวันที่จะต้อง
ทำนี้ มันก็เป็นการทำงาน.

แม้การศึกษาเล่าเรียนชั้นไหน ระดับไหนก็ตาม มันก็
เป็นการงานเพื่อผลอะไรอย่างหนึ่งข้างหน้า. เรามีความรู้มีการ
ศึกษาแล้ว เราก็ทำการงานที่เป็นอาชีพโดยเฉพาะนี้มันก็
เป็นการงาน. พร้อมกันนั้นเราก็ต้องรู้จักทำในภายใน คือทำ
จิตทำใจตามทางของศาสนา ให้เป็นปกติสุขอยู่ได้; แม้การ
ปฏิบัติข้อนี้มันก็คือการทำงาน. คุณเข้าใจคำว่า “งาน” นี้ให้ดีๆ,
คือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติ อย่างที่จะหลีกเลี่ยง
ไม่ได้. เพราะฉะนั้น เมื่อมันเป็นกฎหมายของธรรมชาติแล้ว มันเป็น
พระเจ้า, ระวังให้ดี อย่าทำเล่นกับมัน.



เมื่อมันเป็นกฎของธรรมชาติ หรือเป็นตัวธรรมชาติ, มันจึงเป็นพระเจ้า คือว่าเราหลีกเลี่ยงไม่ได้; เราต้องทำให้ถูกต้องตามที่กฎธรรมชาติต้องการ. เราจะเรียกว่าพระเจ้ายกก็ได้ หรือจะเรียกว่า กฎของธรรมชาติ หรือธรรมชาติเฉยๆ ก็ได้. เพราะฉะนั้น เราจะต้องถือว่า งานนี่คือพระเจ้า ในลักษณะอย่างนี้. ถ้าให้ง่ายเข้ามาหน่อยก็พูดว่า การทำงานนี้ทำให้มีพระเจ้าขึ้นมาในเนื้อในตัวของเรา. คุณฟังให้ดี ๆ ว่าการทำงานทุกๆ อย่าง คือการทำงานให้มีพระเจ้าขึ้นมาในเนื้อในตัวของเรา; นี่หมายถึงงานบริสุทธิ์ ทำงานเพื่องาน ตามกฎธรรมชาติอย่างที่พูดมาแล้ว. การทำเช่นนั้นมันทำให้มีสิ่งที่เรียกว่า ธรรม หรือพระเจ้าขึ้นมาในเนื้อในตัวของเรา.

พูดตามสำนักวิทยาศาสตร์บางศาสนา เขาว่า ทำร่างกายนี้ให้เป็นวิหารของพระเจ้า ไม่ใช่เป็นที่หาความสุขทางเนื้อหนัง. พูดอย่างพุทธบริษัทเราก็อำนาจร่างกายนี้ ให้เป็นเรือแพสำหรับข้ามฟาก, เหมือนภาพปริศนาธรรม ภาพเขียนภาพหนึ่งอยู่ในตึกนั้น เขาชี้ฉากศพข้ามฟาก คือร่างกายนี้ถูกทำให้เป็นยานพาหนะ ข้ามฟากจากวัฏสงสาร ไปสู่นิพพาน; นี่มันก็เหมือนกับพวกอื่น อย่างคริสเตียนเขาพูดว่า “ร่างกายนี้เป็นวิหารของพระเจ้า, อย่าทำให้สกปรก”, อย่าใช้ไปทางเนื้อหนังหาความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง; ให้ทำร่างกายนี้ให้ถูกต้องตามกฎของพระเจ้า ให้เป็นวิหารที่อยู่อาศัยของพระเจ้า. เนื้อตัวของเรานี้ต้องทำให้เป็นวิหารของพระเจ้า อย่าไปทำให้



สกปรก เป็นที่หาความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง เหมือนที่ได้กๆ สมัยนี้บูชากันหนักหนา. การศึกษาการเล่าเรียนหรืออะไรทั้งหมด เพื่อความสุขทางเนื้อหนังทั้งนั้น, นั่นมันทำร่างกายนี้ให้สกปรก จนไม่เป็นที่อยู่ที่อาศัยของพระเจ้าได้. ไปคิดดูให้ดีๆ พวกคุณก็รวมอยู่ในจำพวกเด็กๆ เหล่านั้น.

ไปคิดดูให้ดีๆ มันอาจจะเป็นไปได้ ที่จะทำงานเพื่อเงิน; มีเงินมากแล้วก็หรูหรากันให้สนุกสนานกันเสียที, อย่างนี้มันคิดจะทำร่างกายนี้ให้สกปรก ไม่เป็นที่อยู่ของพระเจ้าไปเสียตั้งแต่ที่แรกแล้ว. เราจะต้องทำให้ตรงตามกฎของธรรมชาติ มีร่างกายนี้เพื่อเป็นที่ตั้งที่อาศัยของการกระทำชนิดหนึ่ง ตามหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ; แล้วก็เพื่อถึงสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ตามกฎของธรรมชาติ. พุทธบริษัทเราว่าทำให้เป็นเรือแพข้ามฟาก, คริสเตียนว่าทำให้เป็นวิหารของพระเจ้า. นี่คือข้อที่ว่าทำงานให้ดีๆ ให้บริสุทธิ์ ให้ทำงานเพื่องาน แล้วก็จะเป็นการทำให้พระเจ้าอยู่กับเรา อยู่ในเนื้อในตัวของเรา, ความดับทุกข์อยู่ในตัวชีวิตนั่นเอง; เรียกว่าข้ามฟากจากวัฏฏสงสารไปสู่นิพพาน คือดับเสียซึ่งภาวะที่เป็นทุกข์ ให้เหลืออยู่แต่ภาวะที่ไม่มีความทุกข์; ข้ามฟากจากวัฏฏสงสารไปสู่นิพพาน เขามีความหมายกันอย่างนี้.

อย่าลืมนะในข้อที่ว่า ธรรมะคือพระเจ้า พระเจ้าคือธรรมะ นี้ ว่าจะมีความหมายอย่างไร? ซึ่งเราพูดกันมานานแล้ว. ให้รู้จักธรรมะในฐานะที่เป็นพระเจ้า; ให้รู้จักพระเจ้าในฐานะที่เป็น



ธรรมะ; แล้วก็ทำเนื้อตัวนี้ให้เป็นที่อยู่ของธรรมะ ของพระเจ้า. ผู้ที่ทำการงานอย่างด้อย่างถูกต้อง อย่างบริสุทธิ์นั้น ให้รู้สึกว่าเขาเป็นผู้ทำตามที่พระเจ้าสั่ง พระเจ้าจึงพอใจในเขา จึงโปรดปรานเขา. คนที่ไม่ทำงาน หรือทำงานไม่บริสุทธิ์นั้น เป็นคนด้อยต่อพระเจ้า เป็นคนทำสงครามกับพระเจ้า, พูดว่าทำสงคราม กับพระเจ้านี้ มีความหมายพอแล้ว.

คุณไปคิดนึกดูเอาเองว่า มนุษย์นี้มันด้อยด้านสักเท่าไร ประกาศตนเป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมะ หรือต่อพระเจ้า แล้วทำสงครามกับธรรมะ หรือพระเจ้า. มันก็ไม่มีอะไร พระเจ้าก็ใช้ฝุ่นที่เท้าของท่านสักเม็ดหนึ่ง เป็นซาตานออกมาตบหน้าคุณนั่น มันก็พอสาสมกัน. อย่าไปกล้าทำทนายพระเจ้า หรือธรรมะ เพราะมันใหญ่เกินไป จนผมคำนวณให้ดูว่า ฝุ่นที่เท้าของท่านเม็ดเดียว ก็พอที่จะออกมาเป็นซาตาน เป็นยักษ์เป็นมาร ตั้งฝูงตั้งมากมาย แล้วตบหน้าคุณนั่นให้ล้มลุกคลุกคลานอยู่ตลอดเวลา; นี่แหละน่ากลัว หรือไม่น่ากลัวลองคิดดู. ส่วนผู้ที่ทำงานบริสุทธิ์ หรือทำงานถูกต้อง มันเป็นการทำตามคำสั่ง หรือทำตามความประสงค์ของพระเจ้า พระเจ้าจึงโปรดปราน เขาจึงเป็นคนที่ได้รับอะไร ที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

นี่เราพูดอย่างบุคคลาธิษฐานชนิดนี้กันมากพอแล้ว ก็ลองดูอย่างธรรมาธิษฐาน หรือเป็นวิทยาศาสตร์กันดูบ้าง หรือจะดูอย่าง Logic ก็ได้ ว่าในการทำงานนั้นมันมีอะไร. คุณอาจจะไม่เคยเล่าเรียนเพราะเพิ่งบวช ๒-๓ วัน ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน



ข้อธรรมะ หรือชื่อของธรรมะ อันมีมากมายหลายสิบชื่อ. ชื่อธรรมแต่ละชื่อๆ นั้น แล้วแต่เป็นธรรมะ; ธรรมะเหล่านั้นจะมีขึ้นมาทันที ในเมื่อเราทำงาน. ตัวอย่างชื่อของธรรมะ เช่นว่า มีศรัทธา มีวิริยะ มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา, มีสังขละ ทมะ ขันติ จาคะ ฯลฯ. ชื่อธรรมะเหล่านี้ฝ่ายธรรมะที่เป็นกุศล ล้วนแต่เรียกว่า ธรรมะชื่อหนึ่งๆ ธรรมะทั้งหมดทุกข้อนี้ ทุกชื่อนี้ จะมีในขณะที่ทำงานอย่างบริสุทธิ์. ถ้าทำงานเพื่อเนื้อหนังมันไปอีกอย่างหนึ่ง ไม่ต้องพูดถึงกัน. ทำงานบริสุทธิ์เพื่อพระเจ้านี้เมื่อไร เมื่อนั้นจะมีธรรมะตามชื่อเหล่านี้ หลายสิบชื่อนี้ครบ.

ถ้าคุณเป็นคนจริง และทำงานจริง คือทำสำเร็จ ก็หมายความว่า มีสติ; เริ่มด้วยสติ, ถ้าเราไม่มีสติสัมปชัญญะที่เพียงพอ ย่อมไม่มีใครทำงานได้ จะมีแต่ความผิดพลาด มีแต่ความสะเพร่า มีแต่ความไม่เสมอต้นไม่เสมอปลาย; เพราะฉะนั้นทำงานสำเร็จเมื่อใด ก็เรียกว่ามีสติเมื่อนั้น.

วิริยะ ก็เป็นชื่อธรรมะชื่อที่เป็นกำลังงาน เป็นความเพียร เป็นความกล้าหาญ อะไรก็ตาม. การทำงานก็ต้องใช้วิริยะ. ที่นี้เด็กๆ ของเราไม่ถูกสอนให้มีวิริยะที่บริสุทธิ์ แต่ถูกล่อเหมือนเอาขนมมาล่อ เอาลูกกวาดมาล่อ; เขาทำงานด้วยแรงล่อ ไม่ใช่ทำงานด้วยแรงวิริยะ ทำการงานจริงมันก็มีธรรมะสูงสุด เช่น วิริยะชนิดที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิริเยณ ทุกขมจเจติ -คนล่วงทุกข์เสียได้ด้วยเพราะวิริยะ.

ถ้าทำงาน ก็ต้องมีสมาธิในการทำงาน, ต้องมีปัญญา



ในการทำงาน; หรือโดยพื้นฐานทั่วไปต้องมีศรัทธาในการนั้นเสียก่อน. ศรัทธา เป็นของเริ่มต้น, ริเริ่มต้นด้วย แล้วก็เป็นพื้นฐานอยู่ตลอดเวลาด้วย.

คำว่า ศรัทธา ไม่ใช่หลับตาเชื่อ; ศรัทธาต้องมาคู่กันกับปัญญา หรือว่าผสมเป็นสิ่งเดียวกันอยู่กับปัญญา. เรามีปัญญา แล้วจึงเชื่อ เราไม่เชื่อก่อนมีปัญญา. ถ้าใครพูดว่า มีศรัทธาก่อนมีปัญญา ผมคิดว่า เป็นคนพูดอย่างทำลายพุทธศาสนา. การที่เอาศรัทธาให้มาก่อนนั้นมันไม่ปลอดภัย; แล้วไม่ตรงกับที่พระพุทธเจ้าที่ท่านสอนว่า อย่าเชื่อ อย่าเชื่อคนอื่น แม้แต่ตถาคตพูดก็อย่าเพอเชื่อ ต้องไปคิดจนเห็นแจ้งในเหตุผลเสียก่อน แล้วจึงเชื่อ. นี้ศรัทธาต้องมาหลังปัญญา หรือมาพร้อมกันกับปัญญา อย่างนี้เสมอไป; นี่ก็เป็นธรรมะที่จะต้องมีอยู่ตลอดเวลาในการทำงาน.

ยกตัวอย่างหมวดธรรมสำคัญ ที่ชื่อ สัจจะ ทมะ ขันติ จากะ มีอยู่ตลอดเวลาในการทำงานนั้น เป็นเครื่องมือพิเศษที่สุด เป็นของสารพัดนึกที่สุด คือ ธรรมะหมวดนี้ สัจจะ ทมะ ขันติ จากะ พูดให้ติดปากคล่องปากขึ้นใจไว้ :

สัจจะ -มีความจริงใจในสิ่งที่จะทำ.

ทมะ -มีการบังคับตัวเองให้ทำ.

ขันติ -มีความอดกลั้นอดทน เมื่อมันเกิดความเจ็บปวดหรือยากลำบากหรืออุปสรรคมีขึ้นมา.



จาคะ - คือสละสิ่งที่เป็นอุปสรรคเหล่านั้นน้อยๆ เร็วๆ;
สลัดสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในเนื้อในตัวของเรานี้ออกไปเรื่อยๆ.

คำว่า “จาคะ” ไม่ใช่เรื่องให้ทาน ไม่ใช่เรื่องกุศล สงเคราะห์ง่าย ๆ ตื้น ๆ อะไรเช่นนั้น. คำว่าจาคะ ที่แท้จริง คือการสละสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในเนื้อในตัวของเราออกไป เช่นความตระหนี่ถี่เหนียวเป็นข้อต้น ข้อแรก เป็น ก ขอ ก กา ของจาคะ; คือสละความตระหนี่ถี่เหนียว ที่มีอยู่ในเนื้อในตัวของตัวเองออกไป เรียกว่าจาคะ. นี้ไม่ใช่แต่เฉพาะความถี่เหนียวที่ต้องสละออกไป, อะไรทุกอย่างที่เป็นความเห็นแก่ตัว ต้องสละออกไป. ความโลภ ความโกรธ ความหลง อะไรทุกอย่างทุกชื่อของกิเลสนี้ต้องสละออกไป ต้องระบายออกไป; คือว่าเปิดรูไว้เสมอ ที่จะให้มันไหลออกไป ตลอดเวลา นั้นแหละมันจึงจะเป็นจาคะ. นับตั้งแต่เอาอาหารให้สัตว์กิน เอาปัจจัยในการยังชีพแจกคน เรื่อยขึ้นมา จนถึงช่วยเหลือคนที่มีความทุกข์ อะไรก็ตาม นี่มันเป็นการเปิดระบายรูให้รั่ว ให้สิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตัวนั้น รั่วไหลออกไปจากตัวเรื่อยๆ; จาคะหมายความว่าอย่างนี้. เราอย่าประมาท อย่าเพลินในข้อนี้, จงเปิดรูรั่วให้สิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน รั่วออกไปเรื่อยๆ. สงเคราะห์คนอื่น เมตตากรุณาแม่แก่สัตว์เดรัจฉาน เห็นสัตว์ตัวเล็กๆ มีความสุขเมื่อได้กินอาหาร เราก็มีความสุขด้วย ให้ทำไปเรื่อยๆ เป็นประจำวันเลย. ยังมีมากอย่างด้วยกัน เอามาจาระโนไม่หมด.



ในการทำงานนั้นเป็นเรื่องที่เราต้องเสียสละความเห็นแก่ตัว คุณจะเล็งถึงการงานในการศึกษาก็ได้ แม้แต่การกีฬาก็ได้ ถ้ามันเป็นเรื่องที่ทำให้มนุษย์ เป็นมนุษย์ละก็ เรียกว่าเป็นการงาน ไม่เฉพาะการงานทำอะไรเอนา อาชีพโดยตรง. คำว่าการทำงานนี้เขาหมายหมดเลย ถึงหน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องทำตามกฎธรรมชาติ. เราเกิดขึ้นมา มีชีวิตขึ้นมา เราก็ต้องมีอาหารกิน, เราบริหารร่างกายให้ถูกต้อง เรื่องกิน เรื่องอาบ เรื่องถ่าย ทุกอย่างนี้ก็เรียกว่าการงาน; เราต้องศึกษาเล่าเรียนให้มีวิชาความรู้ความสามารถในหน้าที่ต่อไป นี่ก็คือการงาน การงานคือการศึกษา; แล้วต่อไปเราก็ทำงานจริงๆ ลงไป นี่ก็คือการงาน. แล้วเรายังต้องระวังเรื่องจิตเรื่องใจในภายใน ในทางวิญญาณอีก, นี่ก็คือการงานอีกเหมือนกัน.

คำว่า “การงาน” หมายหมดถึงสิ่งที่มนุษย์จะต้องทำทั้งทางกายและทางวิญญาณ, ทั้งเพื่อผลทางกายและทางวิญญาณ. เมื่อจะต้องทำหมดอย่างนี้ คุณก็ต้องคิดว่า ธรรมชาติอันไหน ที่จะขาดไปเสียได้, ต้องมีครบไปหมด. ฉะนั้นธรรมชาติทุกข้อ หลายสิบข้อในพุทธศาสนา จะมีครบถ้วนอยู่ในการทำงาน. แม้จะทำงานอย่างที่ว่า ทำมาหากิน. ทำมาหากินอยู่ในไร่นา มันก็มีธรรมชาติเหล่านี้ครบ : ต้องมีสัญจะ-ความจริงใจ, ทมะ-บังคับตัวเอง, ขันติ-อดทน, จาคะ-ระบายนุรักษ์ให้ความช่วยเหลือที่มันจะเป็นข้าศึกแก่หน้าที่การงานนี้ ให้รู้ไหลไปเรื่อย ให้คงทำงานอยู่ได้เป็นอย่างดีเรื่อย.



คนที่ทำนานนั้นก็ต้องมี ศรัทธา, ต้องมีความเพียร, ต้องมีสติ, มีสมาธิ, มีปัญญา. คนไม่มองกันในแง่นี้ ไปมองอย่างไร เวลาว่า หาเงินไว้ก่อน แก่เฒ่าจึงค่อยปฏิบัติธรรม; นี้จึงถึงขนาดเป็นบ้ำทางวิญญาน. ความโง่ชนิดนี้ต้องถือว่ามากถึงขนาดที่เป็นบ้ำทางวิญญานทาง spiritual ของพระเจ้า. คนที่ทำงานอยู่ควรจะพอใจ ควรจะบูชาตัวเอง ควรจะเคารพตัวเอง ว่านั่นมันเป็นการกระทำทุกอย่าง มีธรรมะทุกอย่างอยู่ในนี้ หาให้พบ : มีศีลก็คือบังคับตัวเอง, มีสมาธิคือความมั่นคงในการทำงาน, มีปัญญาคือมีความฉลาดในการทำงาน; มีศีล สมาธิ ปัญญา ครอบอยู่ในการทำงาน. มีหน้าที่ที่เพียงจะขยาย ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ให้สูงให้มากขึ้นไปอีกตามลำดับจนเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา ชนิดที่ทำการงานทางจิต ทางวิญญานได้ คือดับทุกข์ทางจิตทางวิญญานได้. เพราะฉะนั้นงานก็คือสิ่งที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะทุกชนิดทุกอย่าง แล้วงานมันก็คือสิ่งสำคัญของชีวิตเท่านั้นเอง; ดังนั้นเราถือว่าชีวิตที่แท้จริงก็คือตัวการงาน ตัวการงานนั่นแหละคือตัวชีวิต อย่าแยกชีวิตออกจากการงานเป็นคนละอย่างคนละเรื่อง เดียวมันก็จะแยกกันออกไปเรื่อย.

คุณลองคิดเสียว่า ชีวิตคือการงาน การงานคือชีวิตจะดีกว่า; นี่หมายถึงตัวชีวิตที่แท้ก็คือตัวการงาน. ถ้าปราศจากการงานชีวิตก็ได้ความหมาย เหมือนกับไม่มี คือตายทางวิญญานนั่นเอง. ถ้าปราศจากการงานอย่างที่ว่ามาแล้ว ชีวิต



ก็คือความตาย; แล้วก็ตายทั้งทางกายทางวิญญาณด้วย. ลองไม่ทำการงานซี ไม่มีอะไรกิน ก็ต้องตายทางร่างกาย; ลองไม่ทำการงานทางวิญญาณซี มันก็ปราศจากความสุขทางวิญญาณ หรือมีค่าเท่ากับไม่มีชีวิตอยู่. เพราะฉะนั้นคนที่ไม่มีธรรมะนี่ก็คือคนตายแล้ว ทั้งที่ยังเดินได้อยู่ นี่ มันก็คือคนตายแล้ว. เราจึงถือว่าตัวจริงตัวแท้ของชีวิตนั่นคือการทำงาน การงานนั่นแหละคือตัวแท้ตัวจริงของชีวิต.

อุตส์สำหรับทำสมาธิ คือเพ่งๆ เพ่งพิจารณาอย่างละเอียดอย่างถูกต้องให้เห็นความจริงข้อนี้ ให้เห็นชัดแจ้วลงไปเลยว่าชีวิตคือการทำงาน การงานคือชีวิต. เราไม่มีการงานก็คือว่าเราหมดชีวิตหรือสิ้นชีวิต. แล้วงานก็ต้องเป็นงานบริสุทธิ์อย่างที่ว่างานเพื่องาน, ไม่ใช่งานเพื่อกิเลสหรือเพื่อเนื้อหนัง. นี่พูดอยู่ตรงๆ ภาษาวិทยาศาสตร์ ไม่พูดอย่างภาษาอุปมาเป็นพระเจ้าเป็นอะไร. แล้วคุณก็เคยเรียนวิทยาศาสตร์ เป็นผู้รู้จักใช้เหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ ก็พอจะมองเห็นได้ เข้าใจได้.

งานก็คือธรรม, ชีวิตก็คือธรรม, พูดอย่างนี้บางคนอาจจะงง. ตัวงานก็คือตัวธรรม ชีวิตก็คือตัวธรรม; ธรรมะ ในที่นี้ไม่ใช่การกระทำงาน, ตัวงานนั่นคือตัวธรรม ชีวิตก็คือตัวธรรมหรือธรรมชาติ; งานก็คือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติ. ชีวิตนี้เต็มไปด้วยหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติ, ก็คือธรรมด้วยกัน หรือรวมอยู่ในกลุ่มของธรรมชาติด้วยกัน. นี่คือข้อที่ว่าให้มองดูให้ดีว่า งานนั่นเป็นบรมธรรมอยู่



ในตัวเอง. หน้าทีเพื่อหน้า หน้าทีบริสุทธิ์นั้น เรารู้จักกันแล้ว
ว่าเป็นบรมธรรมข้อที่ ๓; งานคือสิ่งนี้ มันเป็นบรมธรรมอยู่
อย่างน้อยในข้อนี้.

ทีนี้ ข้อทีเรื่องปลีกย่อยบ้าง ทีมันแฝงกันอยู่ หรือมัน
แอบอิงกันอยู่ งานนั้นแหละคือครูบาอาจารย์ทีดีทีสุด. คุณก็มี
ครูบาอาจารย์อยู่ทีโรงเรียนทีมหาวิทยาลัย; แต่ผมยังมองไกล
ไปกว่านั้น หรืออยากจะมีครูชนิดทีเป็นตัวการงานนั่นเอง เป็น
ครูบาอาจารย์. ครูสอนทีโรงเรียนนี้ก็เป็นเรื่องเบื้องต้นขั้นริเริ่ม
แล้วก็เป็นครูทางฝ่ายร่างกายไปเสียมากกว่า; จนกว่าเมื่อไรเรา
มีความเจนจัดทางการงาน เมื่อนั้นเรามีการงานนั้นเป็นครู.
การทำงานผิดพลาดมันก็เป็นครูสอนอย่างดีอย่างวิเศษ; คือ
มันทำให้เกิดความเจ็บปวดทีต้องคิดมาก ต้องอะไรมาก ถ้า
ทำงานถูกต้อง มันก็เป็นครูสอนเหมือนกัน.

ความผิดก็เป็นครู ความถูกต้องก็เป็นครู; แต่ความผิดนั้น
แหละสอนดีมากกว่าความถูกต้อง. ความถูกต้องทำให้หลง พอใจและ
หลง; ความผิดทำให้ต้องคิดมาก. แต่เด็กสมัยนี้มันสมัครไป
ฆ่าตัวตายเสีย ไม่นิดทีจะรับเอาความผิดเป็นครู; มันไม่แก้ตัว
ใหม่ ไม่แก้ตัวใหม่ มันไปทำอย่างทีว่า ถ้าไม่ได้ตามใจก็ไปกิน
ยาฆ่าแมลงให้ตายเสียดีกว่า. นี้อือความผิดพลาดของการสั่ง
สอน หรือการศึกษาแห่งสมัยนี้. ไม่สามารถจะสอนให้เด็กๆ รู้
ว่า ความผิดก็เป็นครู ความถูกต้องก็เป็นครู; การงานนี้ก็เป็นครู
เพราะการงานมีทั้งผิดพลาดและถูกต้อง. ถ้าอยู่อย่างไม่ทำ



อะไรเลย คนก็จะโง่งงๆ โง่งงๆ; ถ้าคนขยันทำงาน ถูกก็ตาม ผิดก็ตาม ทำมันไปให้ดีที่สุด, การงานนั้นมันก็จะสอนให้ดีที่สุด อย่างที่หาไม่ได้ในโรงเรียนจากโรงเรียน. การงานมันให้ความแจ่มชัดความชำนาญ ความเห็นจริงโดยประจักษ์ ซึ่งครูที่โรงเรียนให้ไม่ได้, ให้ได้แต่คำพูดให้ได้แต่หลักวิชาซึ่งเป็นตัวหนังสือ หรือเป็นคำพูด เป็นแนวความคิดเท่านั้นเอง. ที่นี้เราเอาอันนี้มาทำให้เป็นรูปการงาน แล้วก็ไปทำตามเรื่องของการงาน, ความผิดก็เป็นครู, ความถูกก็เป็นครู.

ดูตัวอย่างเด็กเล็กๆ แม้เขาพูดไม่ได้ แต่ถ้าไปทำอะไรเข้า สิ่งที่เขาไปทำเข้ามันจะสอนเขาเอง แล้วมันดีกว่าครูสอน. เช่นเด็กเล็กๆ ไปจับของที่ร้อนๆ หรือไปจับไฟเข้า หรือไปจับมีดไม่ถูกวิธีเข้า มันก็เผามือเอาบ้าง ไหม้เอาบ้าง บาดมือเอาบ้าง, ไม่ต้องมีใครสอนมันก็ไม่ทำเองต่อไป. พ่อแม่หรือพี่เลี้ยงบอกว่าย่าไปจับ ยังไม่เชื่อเพราะการสอนนั้นมันยังไม่เก่ง; ต่อเมื่อไปจับเข้ามันร้อน หรือมันบาดมือเอา ก็เป็นการสอนถึงที่สุดมันก็เชื่อ. อาการอย่างนี้เป็นได้ แม้ในลูกสุนัข ลูกแมว ลูกไก่ อะไรที่เป็นสัตว์เดรัจฉาน; มันเรียนได้จากตัวชีวิต จากตัวการงานนั่นเอง สุนัขที่มีอายุอยู่ถึงสิบปีจะฉลาดที่สุด รู้จักทำอะไรมากอย่าง กัดงูเห่าตัวโตๆ ให้ตายก็ได้ สุนัขของเราที่วัดนี้เป็นอย่างนั้น; แต่ลูกสุนัขทำไม่ได้ ทำไม่เป็น จะซี้ฉลาดและวิ่งหนีด้วยซ้ำไป.

เพราะฉะนั้น ถือว่าการงานนี้เป็นครูบาอาจารย์ที่ดีที่สุด



ยิ่งกว่าครูบาอาจารย์ประเภทไหน แล้วมันสอนความรู้ที่ลึกถึงนิพพานอยู่ตลอดเวลา. ครูบาอาจารย์ไม่ได้สอนความรู้เรื่องนิพพาน สอนเรื่องเลข เรื่องวิทยาศาสตร์ เรื่องอะไรต่างๆ เป็นวิชาไปทั้งนั้น; ส่วนการงานชีวิตนี้มันสอนถึงนิพพาน. ให้บทเรียนที่ทำให้หน้าตาไหล มานั่งร้องไห้ฮือๆ อยู่ก็มี และมีอยู่บ่อยๆ, มันให้บทเรียนยากๆ อย่างนี้มา แล้วเราก็รู้จักต่อสู้ รู้จักแก้ไข รู้จักอะไรไปตามลำดับ จนหยุดร้องไห้ได้; กระทั่งมากเข้า มันเชี่ยวชาญมากเข้า ชำนาญมากเข้า เคยชิน หรือว่าชำนาญมากเข้า มันก็มีความรู้มากขึ้น จนทำให้หยุดร้องไห้ได้โดยเด็ดขาด คือไม่มีความทุกข์อีกต่อไปได้. นี่เรียกว่าการงานในชีวิต นั่นแหละจะสอนให้จนถึงนิพพาน คือมันสอนเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เสมอเหมือนกัน. ถ้าเราฉลาดพอที่จะศึกษากับมัน และต้อนรับเอาได้.

ความผิดพลาดในการงานนี้จะสอนเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดีที่สุด. แต่พอมีความผิดพลาดชนิดที่จะมาสอนเกิดขึ้น เด็กๆ ก็จะสะดักันลูกหนีไป ไม่มองดูที่นั่น คือไม่สนใจที่จะแก้ปัญหาที่เป็นตัวความผิดพลาด อย่างดีที่สุดก็นั่งร้องไห้แล้วไปฆ่าตัวตาย; มันไม่พยายามที่จะเจาะแทงลงไป ที่ตัวความผิดพลาดจนรู้ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ความเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่เป็นไปตามจิตใจหรือตามความอยากของเรา.

ที่นี้ถ้าว่าทำงานสำเร็จมันก็ไปกินไปเล่น ไปหาความสุข



ทางเนื้อหนัง, ไม่พิจารณาดูความสำเร็จนั้น ในฐานะที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; กระทั่งมีวัยแก่ชรา ก็ไม่มองเห็นความ ไม่มีสาระอะไรของความสุขทางเนื้อหนัง. แต่ถ้าว่ากันโดย แท้จริงแล้ว ความที่ผ่านชีวิตและการงานไปมากนี้ มันทำให้เกิดความรู้แจ้งแทงตลอดในข้อเท็จจริงของชีวิตและการงาน ทำให้เบื่อหน่ายในที่สุดได้ทั้งนั้น ไม่เร็วกี่ช้า; เพราะเหตุนี้คนเรา จึงเลื่อนขั้นไปได้ตามวัย กระทั่งวัยสุดท้ายมีจิตใจสูง จนถึงกับ ว่า ผ่านจากพรหมจารีไปได้ ไปเป็นคฤหัสถ์, ผ่านจากคฤหัสถ์ ไปเป็นวนปรัสถ์, จากวนปรัสถ์เป็นสันยาสี้อย่างที่เราว่ากันมา ตามลำดับขั้น หรือวัยของชีวิต. นี้ก็เพราะการงานทั้งนั้น ไม่มี สะพานอันอื่น ไม่มีบันไดอันอื่นที่จะให้คนผ่านไปจนครบทั้ง อาศรม ๔ ในชีวิตนี้.

สรุปแล้ว ดูให้ดี ๆ จะเห็นว่า ชีวิตหรือการงานนี้ มันสอน ให้เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, สอนเรื่องนิพพานอยู่ตลอดเวลา, สอนให้ก้าวหน้าไปตามลำดับ จนครบลำดับของอาศรม ทั้ง ๔ เพราะฉะนั้นเราควรจะมีใจสนใจ.

คำว่างานโดยแท้จริง งานโดยบริสุทธิ์นั้น ใจความ สำคัญมันอยู่ตรงที่ รู้จักทำงานโดยไม่ต้องมีความรู้สึกว่าเป็น ตัวกู ว่าของกู. ทำงานโดยที่ไม่ต้องมีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู- ของกู นี่มันเป็นทั้งหมดเลย, มันเป็นงานทั้งหมดตั้งแต่เด็ก เล็กๆ, แล้วทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, ทำงานเพื่องานเรื่อยไป. ทำงานเพื่องานตามหลักจริยธรรมสากลนี้ มันก็เป็นสิ่งที่ปราศ



จากตัวกู-ของกูอยู่แล้ว คือมันไม่ทำงานเพื่อตัวกู แต่ทำงานเพื่องาน. สอนเด็กๆ ให้เข้าใจอย่างนี้ แล้วผู้ใหญ่ก็ทำงานเพื่องานไม่ใช่เพื่อตัวกู ทำงานเพื่องานเพื่อหน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติ เพื่อความต้องการของพระเจ้า; หรือพูดอย่างภาษาวินยาศาสตร์ก็ว่า เพื่อมันก้าวหน้าไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ. นี่ก็คือทำงานบริสุทธิ์ ไม่ใช่ทำงานเพื่อตัวกูหรือของกู; จนกระทั่งว่าชีวิตทุกชั่วโงมทุกนาทีผ่านไปโดยปราศจากตัวกู-ของกู.

ถ้าเราจัดเราทำถูกต้องไปทุกสิ่งทุกอย่างทุกประการในชีวิตประจำวันแล้ว ชีวิตประจำวันก็ล่องไปๆ โดยปราศจากตัวกู ปราศจากของกู ที่เป็นกิเลสเป็นต้นหาอุปาทาน; นั่นแหละคือว่าการงานที่สูงสุด การงานที่ทำด้วยจิตว่าง. ดังนั้นมันจึงมีความไม่มีทุกข์ เป็นนิพพานอยู่ตลอดเวลา; เป็นตถังคินิพพานคือนิพพานตามความประจวบเหมาะ ของการกระทำที่ถูกต้อง เป็นบรมธรรมอยู่ตลอดเวลา; แล้วมันก็เคยชินไปในเรื่องนี้หนักขึ้นๆ หนักขึ้นๆ จนมันตายตัว ถ้ามันตายตัว มันก็เป็นนิพพานจริงๆ. ถ้ายังไม่ตายตัว มันก็เป็นนิพพานชิมลอง; แต่รสชาติมันเหมือนกัน. ของตัวอย่างกับของจริง ถ้าไม่โก่งกันแล้ว มันต้องเหมือนกัน. ส่วนนิพพานนี้ไม่โก่งใคร แม้ว่านิพพานชั่วคราวนิพพานชิมลอง มันก็มีรสชาติเหมือนกับนิพพานจริงที่เป็นตลอดกาล คือมันปราศจากความทุกข์ ไม่มีความทุกข์.

เพราะฉะนั้นให้รู้จักทำงานบริสุทธิ์, ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร



ก็เรียกว่า ทำงานบริสุทธิ์; ทำงานที่มีอะไรเคลือบแฝง ทำเพื่อตัวกู เพื่อปากเพื่อท้องของกูนี้ไม่บริสุทธิ์, เป็นการทำงานเพื่อกิเลส. ทำงานเพื่องาน ทำงานเพื่อหน้าที่ตามกฎหมายชาติ นี้คือทำงานบริสุทธิ์ แล้วเป็นนิพพานอยู่ในตัวมันเอง เป็นนิพพานอยู่ในตัวการงานนั้นตลอดเวลา ตามความประจวบเหมาะ. นี่แหละการงานจึงเป็นบรมธรรม : การงานจึงเป็นความสุขของกูในตัวมันเอง, การงานจึงเป็นความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์อยู่ในตัวมันเอง, การงานจึงเป็นหน้าที่เพื่อหน้าที่อยู่ในตัวมันเอง; แล้วมันก็ไม่ต้องสงสัย เมื่อไม่มีตัวกูของกูแล้ว มันก็มีความรักสากล คือความรักผู้อื่นทุกๆ คน เหมือนกับตน จนหลอมคนทุกๆ คนเข้าเป็นคนๆ เดียวกัน มีแต่คนๆ เดียวไม่มีคนหลายคน ตามวัตถุประสงค์ของจริยธรรมสากล. นี่เราเรียกว่าหลุดไปตามหลักจริยธรรมสากลก็ได้. ชีวิตก็คือบรมธรรมเพราะเหตุนี้ การงานคือบรมธรรมเพราะเหตุนี้.

ถ้าหลุดตามหลักศาสนาก็คือความไม่เบียดเบียน อหิงสา แปลว่าไม่เบียดเบียน, เป็นบรมธรรมอย่างยิ่ง; เพราะไม่มีการเบียดเบียน, ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น แล้วก็ไม่มีตนเอง ไม่มีผู้อื่น มีเหลืออยู่แต่ความไม่เบียดเบียน, ไม่มีเรา ไม่มีเขา, ไม่มีมีงไม่มีกู, ไม่มีอะไรทำนองนี้. ไม่มีความเบียดเบียน เพราะการทำงานที่ถูกต้องในทางจิตทางวิญญาณ จนขึ้นมาได้ถึงระดับนี้ นี่คือการที่มพบพูดว่า ทำงานด้วยจิตว่าง หมายความว่าอย่างนี้, ด้วยจิตที่ปราศจากความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกูอยู่เสมอ แล้วก็



ทำงานบริสุทธิ์อยู่เสมอ; ถ้าผลงานเกิดขึ้นก็ยกให้ความว่าง.

“ยกผลงานให้มีความว่างทุกอย่างสิ้น” หมายความว่า มีอะไรเกิดขึ้นมา อย่าเป็นตัวกู อย่าเป็นของกู. ทำงานผิดพลาดก็ไม่ต้องเป็นของกู ทำงานถูกต้องก็ไม่ต้องเป็นของกู. ให้มันเป็นของว่างจากตัวกูอยู่เรื่อยไป มีสติปัญญาเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ ที่จะแก้ไขความผิดให้ถูกได้; แล้วก็ไม่มีอะไรสำคัญมันหมายผลงานเหล่านั้น ว่าเป็นของกูด้วย เป็นของธรรมชาติทั้งนั้น.

“กินอาหารของความว่าง อย่างพระกิน” นี่มันมีปัญหาเกิดขึ้นจากที่มีคนเขาถามว่า ถ้าอย่างนั้นจะเอาอะไรกิน? ก็กินงานอยู่แล้ว ได้ผลงานแล้วเป็นของความว่างไปแล้ว ก็กินจากความว่าง กินอาหารของความว่าง ที่เก็บไว้ในคลังของความว่าง.

“ตายเสร็จแล้วในตัวแต่หัวใจ” นี้หมายความว่า ถ้าทำมาอย่างนี้ตลอดเวลา มันไม่มีตัวเราเลยมาแล้วตั้งแต่ต้นจนบัดนี้. นี้เรียกว่าทำงานบริสุทธิ์ ทำงานด้วยจิตที่ปราศจากตัวกู-ของกู, เป็นงานอย่างใหญ่หลวง เป็นงานที่มากมาย เป็นบรมธรรมอยู่ในตัวมันเอง.

พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ หรืออะไรก็ตาม ท่านเป็นนักทำงาน และทำงานชนิดนี้ คือทำงานบริสุทธิ์. คนปุถุชนเป็นคนขี้เกียจ เป็นคนเห็นแก่ตัว ถ้าเนื้อหนังไม่บังคับแล้วก็ไม่ทำงาน, ถ้ากิเลสทางเนื้อหนังอย่างเอร็ดอร่อยไม่บังคับแล้วมันก็ไม่



ทำงาน. คนสมัยนี้ทำงานเพื่อหาเงิน เพื่อบำรุงบำเรอความสุขทางเนื้อหนัง, เพราะฉะนั้นความสุขทางเนื้อหนังบังคับให้คนสมัยนี้ทำงาน. แต่พระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ ท่านไม่มีกิเลสชนิดนั้นมาบังคับให้ทำงาน แต่ท่านกลับทำมากกว่า ทำอย่างไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย. อย่างพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์ หรือพระอรหันต์สืบศาสนานี้ เป็นการทำงานอย่างหนัก แล้วก็ไม่มีตัวที่จะต้องทำ ทำงานแบบอนัตตาหรือสุญญตา อย่างนี้เขาเรียกว่าไม่มีตัวผู้ทำ, มีนามรูปที่บริสุทธิ์ ไม่มีความคิดว่าตัวนี้เป็นผู้ทำ. รูปคือร่างกาย นามคือจิตใจที่บริสุทธิ์เต็มอยู่ด้วยปัญญา แต่ไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู สองอย่างนี้มันทำ. ในกรณีพระอรหันต์ ก็เรียกว่าเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์นั้นแหละเป็นผู้ทำ.

พระอรหันต์คือบุคคลที่ยังมีขันธ์ทั้ง ๕ แต่ขันธ์ทั้ง ๕ บริสุทธิ์. ขันธ์ทั้ง ๕ นั้นไม่ประกอบไปด้วยอุปาทาน จึงเรียกว่าเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์. เบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์ก็กลับทำงานได้มากกว่าและดีกว่า อย่างที่เปรียบเทียบกันไม่ได้, เพราะว่ามันนั้นมันคือ เป็นตัวบรมธรรมไปหมดทั้งเนื้อทั้งตัว. นี่ทำงานโดยอนัตตา โดยสุญญตา ไม่มีตัวผู้ทำ; เรียกว่าทำงานทุกชนิดได้โดยไม่ต้องมีตัวผู้ทำ. คนปุถุชนฟังไม่ถูก, เพราะนี่พูดภาษาธรรม พูดภาษาพระอริยเจ้า. คนปุถุชนมีแต่ตัวกู มีแต่ของกูๆ จนถูกสิงค้ำอยู่ตลอดเวลา. เพราะฉะนั้นเราก็มาชำระสะสางปัญหานี้กันเสียใหม่ แล้วมองให้เห็นชัดว่า การงานนั้นแหละ



คือบรมธรรม, บุษากาแรงงานเหมือนพระเจ้าเกิด, บุษากาแรงงาน เป็นบรมธรรมเกิด.

บรมธรรม เป็นทั้งการงานและผลงาน โดยสรุปความว่า สิ่งที่เราเรียกว่าบรมธรรมนี้ เป็นทั้งตัวการงาน และทั้งผลของงาน, ถ้าเอาตามหลักจริยธรรมสากล ๔ อย่างนั้น หน้าทีเพื่อหน้าทีนั้นคือตัวการงาน ส่วนความสุขหรือความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์นี้ มันเป็นผลของงาน; ถ้าทำหน้าทีเพื่อหน้าทีแล้วมันได้ความสุข และความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์, ส่วนความรักสากลนั้นเป็นทั้งการงานและผลงาน คือว่าเราต้องพยายามทำให้เกิดความรักสากล ไม่มีเรา ไม่มีเขา นี่เป็นตัวการงาน เพราะเราต้องทำ; ถ้าทำไป มันก็เป็นความรักสากลขึ้นมาจริงๆ ความรักสากลนี้ก็เลยเป็นผลของงาน. ทั้ง ๔ อย่างนี้ เรารู้กันอยู่แล้วพูดกันมาหลายหนแล้ว ว่าทั้ง ๔ อย่างนี้เรียกว่าบรมธรรม. เพราะฉะนั้นบรมธรรมมีได้ทั้งในรูปแบบของการงาน และในรูปผลของงาน.

ถ้าพูดตามหลักศาสนา คือ อหิงสา ไม่เบียดเบียนตัวเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งทางกาย ทั้งทางวิญญาณแล้ว การงานนี้ก็เพื่อผลอย่างนี้ หรือกระทำอยู่ในลักษณะอย่างนี้. เมื่อทำงานไม่มีตัวกู-ของกู ก็ไม่เบียดเบียนตัวเองให้เดือดร้อน. เมื่อถึงที่สุดมันก็บรรลุนิพพานดับทุกข์สิ้นเชิง เรียกว่านิพพาน ซึ่งก็ไม่เคยเบียดเบียนใครตั้งแต่ต้นจนปลาย. เพราะฉะนั้นบรมธรรมมีอยู่ในการทำงานที่ถูกต้อง ในการทำงานที่บริสุทธิ์. นี้



บรมธรรมเกี่ยวกับการงานอย่างนี้ การงานเกี่ยวกับบรมธรรมอย่างนี้; ให้มองเห็นในลักษณะอย่างนี้ แล้วการงานจะเป็นทั้งหมด เป็นของประเสริฐ เป็นสิ่งที่วิเศษในทุกแง่ทุกมุม; จะเป็นทั้งเหตุและเป็นทั้งผล คือเป็นทั้งบรมธรรม และเป็นเครื่องมือให้ได้บรมธรรม พร้อมกันไปในตัว.

ขอให้มองเห็นสิ่งที่เราเรียกว่า การงาน ในลักษณะเช่นนี้ อย่าให้เหมือนคนธรรมดาเรามองเห็นว่า เป็นการหนัก ไม่จำเป็น ทุไม่ทำ และจะไม่ต้องทำอะไรเลย นอนรับมรดกได้ก็ยิ่งดี; อย่างนี้มันเป็นคนทีโง่งที่สุด เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม, ไม่รู้ว่าการงานนี้คือการวิวัฒนาการทางจิตใจว่าจะถึงนิพพาน ไม่ใช่มานอนกินนอนหาความสุขทางเนื้อหนังอยู่ที่นี้.

นี่คือความประสงค์ของการบรรยายในข้อนี้ ก็เพื่อจะให้เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่า การงานโดยถูกต้อง; ให้รู้จักการงานในฐานะที่เป็นพระเจ้า รู้จักการงานในฐานะที่เป็นบรมธรรม; แต่ถ้าพูดในปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว ให้รู้ว่า การงานนั้นแหละคือการปฏิบัติธรรม. อย่าทำปัญหาในชีวิตนี้ให้เป็นสองฝักสองฝ่าย คือว่าทำงานอย่างหนึ่ง ทำบุญทำกุศลอีกอย่างหนึ่ง, นั้นมันยังโง่งอยู่มาก. ให้รู้ว่าในตัวการงานนั้นเต็มไปด้วยบุญ ด้วยกุศลอย่างยิ่งอยู่แล้ว.

นี่เวลา ๑ ชั่วโมงของเราวันนี้ก็หมดไป.



คติพจน์

จงทำงานทุกชนิด ด้วยจิตว่าง
ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น
กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน
ตายเสรีจสิ้น แล้วในตัวแต่หัวที่ข

หมายเหตุ :-

ทำงานด้วยจิตว่าง คือทำงานด้วยความคิดที่เฉลียวฉลาด แต่ปราศจากความรู้สึก หรือความสำคัญมั่นหมายเป็น “ตัวกู” หรือ “เพื่อกู”; ได้แก่การ “ทำงานเพื่องาน” ตามหลักจริยธรรมสากลนั่นเอง.

ยกผลงานให้ความว่าง คือ ได้ผลงานมาเท่าไรและอย่างไร ก็ยกให้ “ภาวะแห่งความว่างจากเจ้าของ” ไม่มีความหมายมั่นไว้ว่า “ของกู”.

เนื่องจากทุกสิ่งเป็นสมบัติของธรรมชาติ กำลังเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ, ว่างจากตัวตนทั้งผู้กินและสิ่งที่ถูกกิน, ดังนั้น การกินเป็นสิ่งที่มิได้ โดยไม่มีผู้กินอยู่ตามธรรมชาติแล้ว. เมื่อยกผลงานให้ความว่างได้แล้ว การกินอะไรในขณะนั้น ก็คือการกินอาหารของความว่างอยู่ในตัวมันเอง โดยแน่นอน.

จิตว่างจากความรู้สึกว่า “ตัวกู-ของกู” มาแล้วแต่หัวที่



ความตายจึงมีไม่ได้มาแล้ว แต่หวัที. จิตว่างจึงไม่มีวันรู้จัก
กับความตายเลย; ไม่มี “ตัวกู” สำหรับจิตว่าง จนตลอดเวลาที่
ว่าง; แล้วแต่ว่าจะเป็นการว่างชั่วคราว หรือว่างอย่างถาวร.

โมกขพลาราม, ไชยา

๑๔ ส.ค. ๒๕๑๐





อดัมมยตา กับการทำงานให้สนุก

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส, เรื่องอดัมมยตาปริทัศน์, ลำดับที่ ๑๒.ค บนแถบพื้นสีแดง
เรื่องที่ ๒๑, หน้า ๓๙๕-๔๐๖, แสดงวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๓๓.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายปาฐกถาธรรมในวันนี้ อาตมาจะกล่าวโดย
หัวข้อว่า อตัมมยตากับการทำงานให้สนุก ฟังดูออกจะ
แปลก หรือไม่น่าเชื่อ แต่มีความจริงร้อยเปอร์เซ็นต์;
ขออ้อนวอนให้ท่านทั้งหลายพิจารณาว่า อตัมมยตา จะช่วยให้
ทำงานสนุกได้อย่างไร.

ขอปรารภปัญหาเบื้องต้นก่อนว่า เดิมนั้นไม่มีใครยอม
คิดหรือยอมเชื่อ ว่าการงานเป็นสิ่งที่ทำให้สนุกได้, แล้วอีกทาง
หนึ่ง เดิมนั้นยังไม่ค่อยจะมีใครทำความเข้าใจ ในสิ่งที่เรียกว่า
อตัมมยตา จนกระทั่งรู้จักสิ่งๆ นี้, แม้ที่ง่าย ๆ ก็ไม่มีใครยอมเชื่อ
ว่า เหนืออื่นคือน้ำมนต์ที่แท้จริง ถ้ามองกันในแง่นี้ได้ ก็จะมี
ยอมรับได้ว่า อตัมมยตาช่วยให้ทำงานให้สนุก. แล้วก็ไม่มีการ



ยอมรับในที่สุดว่า สิ่งที่เรียกว่าหน้าที่การงานนั้นแหละคือ
ธรรมะ ธรรมะคือสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่การงานในภาษาไทย; ยิ่ง
กว่านั้น มีคนบางคนเข้าใจว่า เรื่องธรรมะเป็นเรื่องขัดขวาง
ความเจริญในทางฝ่ายโลกหรือฝ่ายวัตถุ. ปัญหาเมื่ออยู่มากมาย
อย่างนี้ ที่จะทำให้ไม่เข้าใจ ไม่สนใจ ไม่ยอมรับ ว่าอดัมมยตา
สามารถช่วยให้ทำงานให้สนุกได้.

หน้าที่คือการกระทำเพื่อความรอด

ที่นี้ก็จะต้องกันให้ชัดเจนลงไป ว่าหน้าที่การงานคืออะไร
กันเสียก่อน. หน้าที่การงานนี้ไม่ต้องถามใคร มองเอาเองก็รู้จัก
ได้ว่า คืออะไร?

หน้าที่การงานคือการกระทำเพื่อความรอด ไม่ว่าหน้าที่
การงานชนิดไหนล้วนแต่เป็นไปเพื่อความรอดทั้งนั้น ไม่
โดยตรงก็โดยอ้อม. ความรอดนี้มีทั้งทางกายและทางจิต รอด
กายคือไม่ตาย รอดจิตคือไม่ทุกข์, หน้าที่การงานที่เราทำกัน ก็
เพื่อความรอดทั้ง ๒ ความหมายนี้ อย่างที่เห็นได้ชัดอยู่. ดังนั้น
การงานจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต, หน้าที่การงานเป็นสิ่ง
จำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต เห็นได้ชัดๆ ว่า ถ้าไม่มีหน้าที่มันก็คือ
ตาย ไม่ทำหน้าที่มันก็คือตาย; ลองไม่ทำหน้าที่ดูซิ แขนขามี
ตีนไม่ทำหน้าที่, ตับไตไส้พุงไม่ทำหน้าที่, ทุกๆ เซลล์ในร่างกาย



ไม่ทำหน้าที่ มันก็คือตายวูบเดียว ไม่มีปัญหาอะไร.

สิ่งที่คู่กับชีวิต

หน้าที่มีคู่กันกับชีวิต แม้จะใช้คำว่า หน้าที่คือชีวิต เสียเอง มันก็ยังถูกอยู่นั่นแหละ หน้าที่คือตัวชีวิต อย่างนี้ก็ได้อีก; แต่ในที่นี้ขอเอาเพียงว่า หน้าที่คือสิ่งที่คู่กันกับชีวิต.

ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ ดังนั้น ธรรมะจึงเป็นสิ่งที่คู่กันกับชีวิต ภาษาไทยเรียกว่าหน้าที่ ภาษาบาลีเรียกว่า ธรรมะ ทำหน้าที่เหมือนกันเลย. คำว่าหน้าที่ในภาษาไทย ก็เพื่อ ความรอดของสิ่งที่มีชีวิต, คำว่าธรรมะในภาษาบาลี ก็คือสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งชีวิตของสิ่งที่มีธรรมะ สิ่งใดมีธรรมะ ธรรมะก็ทรงสิ่งนั้นไว้ให้รอดชีวิต ธรรมะจึงคือหน้าที่ หน้าที่จึงคือธรรมะ การปฏิบัติธรรมะก็คือการปฏิบัติหน้าที่นั่นเอง; แม้ปฏิบัติธรรมะเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอรหันต์ มันก็ยังเป็นหน้าที่ แต่เป็นหน้าที่ชั้นสูงสุด หน้าที่ที่ไม่มีใครต้องการกันก็คน เพราะมันสูงเกินไป แต่มันก็เป็นหน้าที่ ว่าชีวิตนี้เกิดมาแล้วต้องเป็นไปถึงจุดสุดท้าย คือจุดสูงสุด. ถ้าไม่ถึงจุดสูงสุดนี้ มันก็ยังมีความทุกข์เหลืออยู่เป็นธรรมดา ความทุกข์จะดับหมดสิ้นเชิง ก็ต่อเมื่อปฏิบัติหน้าที่ของมนุษย์ถึงที่สุดแล้วจริงๆ.



สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงเคารพ

ที่นี้ดูอีกแง่หนึ่ง ก็ว่าธรรมะหรือหน้าที่การงาน ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ คือสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงเคารพ กล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเคารพหน้าที่. นี่เป็นคำตรัสของพระพุทธเจ้าเอง เมื่อท่านตรัสรู้แล้วใหม่ๆ ท่านทรงฉงนขึ้นมากว่า ต่อไปนี้จะเคารพอะไร? การตรัสรู้ถึงที่สุด เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วต่อไปนี้จะเคารพอะไร? ในที่สุดท่านตกลงพระทัยว่า เคารพธรรมะ เคารพธรรมะ, แล้วก็ประกาศว่า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีต ในปัจจุบัน ในอนาคต ล้วนแต่เคารพธรรมะ ธรรมะจึงคือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเคารพ. ดังนั้นหน้าที่ หน้าที่ก็คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเคารพ คือทุกพระองค์ท่านทรงเคารพหน้าที่ของท่าน คือเคารพหน้าที่ของพระพุทธเจ้านั่นเอง. แม้จะใช้คำว่า สัทธรรม, สัทธรรม : ธรรมสำหรับทำความสงบของผู้สงบ มันก็กลายเป็นหน้าที่ของผู้ต้องการความสงบ คือผู้มีความสงบก็ต้องทำหน้าที่เพื่อความสงบ.

ธรรมะ คือ หน้าที่

ทุกๆ อณูมีหน้าที่ อย่างว่าในทุกๆ อณูก็ต้องมีการเคลื่อนไหว ชนิดที่ให้ทรงตัวอยู่ได้ ในทุกๆ ปริมาณด้วยซ้ำไป.



ทุกๆ อณูมีหน้าที่ นั่นคือเล็กที่สุดเหลือประมาณแล้ว มันก็ยัง
มีหน้าที่ที่จะทรงตัวมันไว้ให้ได้, ทุกๆ ระดับของสิ่งมีชีวิต หรือ
ทุกๆ มวลของสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม มันมีหน้าที่; ถ้ามัน
ไม่ทำหน้าที่ มันแตกสลาย หรือมันสูญสิ้น มันอยู่ไม่ได้. เช่นว่า
โลกถ้าไม่หมุน มันก็อยู่ไม่ได้, ดวงอาทิตย์ลองไม่ทำหน้าที่ซีก
หมดความเป็นดวงอาทิตย์, จะมวลเล็กมวลน้อย มวลกะจิริด
อะไร ล้วนแต่ทำหน้าที่ กระทั่งมวลใหญ่ เช่นดวงอาทิตย์
เป็นต้น มันก็ต้องทำหน้าที่.

เป็นอันว่า หน้าที่คือสิ่งที่ทำให้ทรงอยู่ได้ ตามความ
หมายของคำว่าหน้าที่หรือตามความหมายของคำว่าธรรมะ,
ธรรมะ คือ สิ่งที่ทรงสิ่งที่มีธรรมะให้ตั้งอยู่ได้; ถ้าสรุปสั้นๆ ก็
พูดได้เลยว่า ธรรมะคือหน้าที่, ถ้าจะกลายเป็นคำสอน ก็หมายถึง
สอนเรื่องหน้าที่. แต่คำว่าธรรมะไม่ได้แปลว่าคำสอน คำ
สอนนี้มีคำอื่น แต่เนื่องจากพระพุทธเจ้าท่านสอนธรรมะ แล้วก็
ไม่ดูกันให้ดีกว่าธรรมะนั้นคืออะไร ธรรมะนั้นมันคือหน้าที่ๆ,
คำสอนเรื่องหน้าที่ คำสอนเรื่องสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งชีวิต คือสิ่งที่
ทำให้มีชีวิตอยู่ได้นั้น คือธรรมะ.

รู้จักธรรมะแล้วจะทำงานสนุก

ฉะนั้น คนยิ่งรู้จักธรรมะก็ยิ่งรักหน้าที่ ยิ่งรู้จักธรรมะ ก็
ยิ่งรักธรรมะ ยิ่งรู้จักธรรมะ ก็ยิ่งรู้จักหน้าที่. นี่คนที่รู้จักธรรมะก็



ยิ่งชอบการทำงาน หรือชอบหน้าที่นั้นเองก็เลยทำหน้าที่
สนุก คือ ทำการงานสนุก ไม่ว่าจะป็นหน้าที่ประเภทไหน
หน้าที่ทางกายก็สนุก, หน้าที่ทางจิตก็สนุก, หน้าที่ทางวิญ-
ญาณ คือสติปัญญา ก็สนุก; เขาจะบริหารกายสนุก, เขาจะ
บริหารจิตสนุก, หรือเขาจะศึกษาฝึกฝน ให้มีสติปัญญาหรือ
ทิวสิฐิความเชื่ออะไรต่างๆ ถูกต้อง มันก็ยังสนุก ก็ยังสนุก. สรุป
ความว่ายิ่งรู้จักธรรมะ จะยิ่งรักหน้าที่ รักการงาน ไม่ว่าจะ
เป็นการงานประเภทไหน ทางกายก็ได้ ทางจิตก็ได้ ทาง
วิญญาณก็ได้ดังที่กล่าวแล้ว.

พระพุทธเจ้ากับหน้าที่

ข้อนี้อยากจะขอชักชวนให้พิจารณา ให้เกี่ยวกับพระพุทธ
องค์กันให้ถึงที่สุด ว่าพระพุทธองค์กับหน้าที่นั้น มันมีเรื่องอะไร
บ้าง ที่เราจะถือเอาเป็นหลัก จะได้ง่ายในการที่จะปฏิบัติธรรมะ
หรือปฏิบัติหน้าที่ จนหลุดพ้นจากความทุกข์ทั่วปวง.

อาตมาจะสรุปเป็นใจความสั้นๆ เพื่อจำง่ายเข้าใจง่าย
ว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงทำหน้าที่ครบวงจร ทั้งวันทั้งคืน วัน
หนึ่งคืนหนึ่งเป็นหนึ่งวง ท่านทำหน้าที่ครบทั้งวงจร, แล้วท่านก็
ทำหน้าที่ครบวงจรนี้จนวินาทีสุดท้าย จนวินาทีสุดท้าย คือดับ
ขันธปรินิพพาน. เราไม่ทำหน้าที่ครบวงจร อยากจะนอน อยาก



จะเอาเปรียบ, แล้วมันไม่มีใครเคยคิดจะทำหน้าที่จนตาย
เตรียมหยุดหน้าที่กันเสียหมดแล้ว ตั้งแต่ว่าเกษียณอายุ
ราชการเป็นต้น; ไม่มีใครเคยคิดว่าจะทำหน้าที่จนวินาที
สุดท้าย แม้ว่าจะทำได้ ก็ไม่อยากจะทำ

ทรงทำหน้าที่ครบวงจร

จะพิจารณาหน้าที่ที่เป็นวงจร ครบทั้งวันและคืนนี้ที่
ชั่วโมงก่อน แม้ว่าคำบาลีเหล่านั้นจะไม่ได้มาในพระไตรปิฎก
โดยตรง ก็เป็นที่เชื่อถือได้จากเหตุผลรอบด้าน ว่าพระพุทธองค์
ทรงทำหน้าที่ในรอบคืนนั้นอย่างไร.

ตั้งแต่ว่า หิวรุ่ง ยังไม่ทันจะรุ่ง บาลีที่ว่า ภพพา ภพเพ
วิโลกานํ ท่านส่งญาณไปในหมู่มสัตว์ทั้งหลายว่า สัตว์ใดควร
จะบรรลุลแล้ว สัตว์ใดยังไม่ควร. แต่นี้ทำได้ซีเพราะท่านก็รู้เห็น
อยู่ทั่วๆ ไป ว่าใครเป็นอย่างไร? ที่ไหนมีอะไร? นี้ก็พบว่าใคร
เป็นผู้ที่สมควร ที่จะได้รับธรรมะในวันนี้ จะได้ไปโปรดเขา ท่าน
ตั้งพระทัยไว้ตั้งแต่ก่อนรุ่ง.

พอรุ่งขึ้นท่านก็เสด็จไป เพื่อไปโปรดเขา แต่ไปใน
ลักษณะที่เรียกว่าไปบิณฑบาต, แม้คำพูดในภาษาไทยเรา ก็
พูดให้เห็นความข้อนี้ชัดอยู่แล้วเหมือนกัน ว่าไปบิณฑบาตนั้น
เรียกว่าไปโปรดสัตว์. ไปโปรดสัตว์ด้วยการไปบิณฑบาต



หมายความว่าท่านตั้งพระทัยจะไปช่วยใครคนหนึ่งหรือหลายคน ด้วยการได้พบกับเขา แล้วก็ได้พูดจากับเขา แม้จะได้เถียงกับเขา อะไรก็ได้. ท่านก็ไปเพื่อให้โอกาสอันนั้นเกิดขึ้น คือพูดจาให้เขาเข้าใจจะเป็นคนธรรมดาก็ได้, เป็นคนจนก็ได้ เป็นเศรษฐีก็ได้, เป็นฝ่ายปรบักษ์ คือเป็นเดียดรียห์เหล่าอื่น ซึ่งเป็นข้าศึกกันก็ได้. ท่านก็มีความแน่ใจตั้งแต่ก่อนรุ่ง แล้วท่านก็เสด็จไปเพื่อโอกาสอันนั้น หรือเพื่อให้ผ่านไปทางนั้น ให้ได้พบได้พูดกับคนนั้น, ในบางกรณีก็ไปจนถึงที่บ้านนั้น สนทนาพูดจាកันจนสายจนเที่ยง จนสำเร็จตามความประสงค์ของท่าน.

ที่นี้ตอนเที่ยงก็พักผ่อนนิดหน่อย ตอนบ่ายก็กลับมาที่วัด ถ้าสมมติไม่มีที่ไปไหน ก็กลับมาที่วัด เพื่อจะสอนหรือโปรดชาวบ้าน ประชาชนที่ไปหาถึงที่วัด นี้กระทำกันตอนบ่ายจนถึงตอนเย็น.

พอพลบค่ำ อโธเส ภิกษุ โอวาทำ พลบค่ำก็สอนภิกษุ ที่อยู่ประจำที่วัดด้วยกันกับพระองค์.

เที่ยงคืน อชฺฌม รตเต เทว ปญฺหานํ เที่ยงคืนก็ปัญหาเทวดาก็คือสอนเทวดา. เรื่องเทวดานี้แปลก ที่ว่าไปเวลาเที่ยงคืน เทวดาที่ลงมาจากสวรรค์ข้างบน ก็มาเที่ยงคืน เทวดาคนๆ เป็นมนุษย์ก็ไปเที่ยงคืน. อ่านพบเรื่องพระราชายกกองทัพมีคบบเพลิงมโหฬาร ไปเฝ้าพระพุทธองค์ อย่างเรื่องในสามัญญสูตรก็ดูจะมี : ไปอ่านดูว่าพวกเทวดาเทวดาคนหรือเทวดาเมืองสวรรค์จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเวลาเที่ยงคืน. เขาว่ากันว่า เทวดาเหล่า



นี่มีงานมากนัก จะมีเวลาร่างอยู่บ้างก็เวลาเที่ยงคืน เที่ยงคืนไปอย่างนี้ก็ต้องพูดกันจนเลยเที่ยงคืน.

ดึกตื่นจึงพักผ่อนสักหน่อย เดี่ยวก็หัวรุ่งอีกแล้ว หัวรุ่งภัพพา ภัพเพ ตรวจดูว่าพรุ่งนี้จะไปที่ไหนอีก ; นี้ครบวงจรวันและคืน.

ถ้าฟังไปในเรื่องพระมหากษัตริยาอะไรก็ได้ แต่อาตมาฟังในเรื่องของหน้าที่ หน้าที่ของพระพุทธเจ้า, พระพุทธเจ้าท่านทำหน้าที่ของพระองค์ หน้าที่ของพระพุทธเจ้าครบวงจรวันและคืน. เราทำงานครบวงจรอย่างตรงไปตรงมา เข้มแข็งกันอย่างนี้หรือเปล่า? ดูกันเสียทีหนึ่งก่อนเถอะ.

ทรงทำหน้าที่ด้วยความเสียสละจนนาทีสุดท้าย

แล้วก็มาดูข้อที่ว่า ท่านทรงทำหน้าที่กระทั่งถึงนาทีสุดท้าย ด้วยความเสียสละ.

เมื่อท่านอยู่ที่ตำบลนี้ ชนบทนี้ อะไรนี้ พอสมควรแก่การที่จะย้ายไปสู่ชนบทอื่น ท่านก็เสด็จไป. ก็มีสิ่งที่ต้องใคร่ควรพิจารณากันดูตอนนี้ว่า เท่าที่สังเกตดูในพระบาลีไม่พบตรงไหนว่าพระพุทธองค์ทรงใช้รองเท้า ไม่มี ไม่มี แม้จะรองเท้าที่มีในวินัย; จะไม่พบตรงไหน พระองค์ที่ว่ามีเรื่องที่ต้องใช้รองเท้า ก็หมายความว่า ท่านเดินฝ่าพระบาทเปล่า เป็นพระศาสดา



เท้าเปล่า. แล้วก็ไม่ปรากฏว่าท่านมีร่ม ไม่มีร่ม ขอให้คิดดู ไม่มีร่มเหมือนพวกเราเดี๋ยวนี้เต็มไปด้วยร่ม. แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ท่านไม่นั่งยานพาหนะที่เทียมด้วยสัตว์มีชีวิต, เกวียนก็ไม่นั่ง เพราะมันเทียมด้วยสัตว์ที่มีชีวิต, รถม้าก็มี ก็ไม่นั่งเพราะมันเทียมด้วยสัตว์ที่มีชีวิต ท่านก็ต้องดำเนิน.

เป็นพระศาสดาเท้าเปล่า ดำเนินไปโดยไม่มีร่ม ไม่มีรองเท้า นี่คืออะไร? ท่านอาจจะมองว่าเป็นความเสียสละ พระกรุณาอะไรก็สุดแท้; แต่อาตมามองว่า ท่านเคารพในหน้าที่ของท่าน ท่านเคารพในหน้าที่ของท่าน. มันจึงมีปัญหาว่าจะต้องเดินก็โยชน์ เดินก็โยชน์? ก็ไปได้จนทั่วในที่ที่ท่านทรงประสงค์จะไป, แล้วท่านทำอย่างนี้อยู่จนนาทีสุดท้าย คือจนถึงเวลาแก่ห้องอม แก่ห้องอมท่านก็ทำอยู่อย่างนี้.

ทุกคนอ่านพระพุทธรประวัติเรื่องนี้มานานแล้ว ก็รู้ได้เองกระทั่งรู้ว่า ในวันที่จะปรินิพพาน ค่ำกลางจะปรินิพพานนี้ กลางวันยังดำเนินอยู่เป็นโยชน์ๆ ดำเนินอยู่เป็นโยชน์ๆ เลย. คนแก่ชราดำเนินอยู่เป็นโยชน์ๆ ไม่ไปหาหมอ ไม่ไปโรงพยาบาลเหมือนพวกเรา ที่เตรียมตัวไปตายโรงพยาบาล หรือไปตายกันให้สบายที่ไหน; หัวค้ำลง ถึงเวลาที่จะปรินิพพาน ที่โคนต้นไม้ในอุทยานแห่งหนึ่งกลางดิน.

คำว่ากลางดินนี้ ขอให้หมายความว่า แม้จะมีเตียงเตี้ยๆ สูงสักคืบ สัก ๘ นิ้ว ๑๐ นิ้วอะไร ก็วางอยู่กลางดิน เราก็ต้องเรียกว่า ปรินิพพานกลางดิน, หรือว่าจะไม่มีเตียงเสียเลย



จะใช้ผ้าสังฆาฏิปู แล้วนิพพานกลางดิน นี่ก็ยังเป็นไปได้; ข้อความนี้ค่อนข้างจะกำกวม แต่เอาเถอะเป็นว่า เรียกได้ว่า นิพพานกลางดิน ด้วยกันทั้งนั้น.

จะปรินิพพานอยู่หยกๆ อย่างนี้แล้ว ก็มีผู้มาขอให้ช่วยสอน คือนักบวชในศาสนาอื่น; ภิภษุว่า โई นี้มันเกินไปแล้ว ไล่ไป ไป ไป อย่ามายุ่ง. ท่านทรงได้ยินเข้า อย่าไล่ อย่าไล่ เรียกเข้ามา เรียกเข้ามา, ท่านก็สอนตามที่เขาต้องการให้สอน จนบรรลุธรรมะสำหรับเป็นพระอรหันต์ได้. ต่อมาเรียกว่า อิกไม่กินาที ไม่กินี่มากน้อย ท่านก็ปรินิพพาน เหมือนกับว่าปิดสวิตช์ไฟฟ้า, ทรงเข้าฌานออกฌาน เข้าฌานออกฌานเหมือนกับเล่นสนุก พอถึงจุดกำหนดอันหนึ่งท่านก็ปิดสวิตช์ คือปรินิพพาน; ท่านทำหน้าที่จนถึงนาทีสุดท้าย. ใครมีโอกาสทำงานถึงนาทีสุดท้ายอย่างนี้บ้าง? ดูจะหาทำยาหยอดตายาก. เอาละ เป็นอันว่า พระองค์ทรงเคารพในหน้าที่ เคารพในหน้าที่ จนวินาทีสุดท้าย.

การบูชาที่ตรงตามพระพุทธประสงค์

ที่นี้ ก็มีสิ่งที่จะต้องคิดนึกกันอีกทีหนึ่งว่า มีข้อความกล่าววว่า ดอกไม้จากเมืองสุวรรณค์ ตกลงมาเต็มไปหมดทั้งบริเวณ พระองค์กลับบอกว่าไม่มีควมหมาย ไม่มีควมหมาย



‘ไม่เป็นการบูชาอะไร; ขอให้ภิกษุทั้งหลาย ทำการปฏิบัติหน้าที่
ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม นั้นแหละจึง
จะเป็นการบูชา. คิดดูเถอะดอกไม้เป็นทิพย์ ตกลงมาเต็มไป
หมดทั่วทั้งบริเวณ เหล่านี้ไม่เรียกว่าเป็นการบูชา; นี่เราต้องนึก
กันถึงข้อนี้ไว้ เรื่องบูชาให้สมตามพระพุทธรูปประสงค์.

พระพุทธรูปทรงทำหน้าที่อย่างนี้ เป็นตัวอย่างอัน
ประเสริฐแสนประเสริฐถือได้ว่าเป็นหลักที่ชีวิตอยู่ได้ด้วย
หน้าที่, ชีวิตมีประโยชน์เพราะการทำหน้าที่ ทำหน้าที่จนวาระ
สุดท้ายของชีวิต.

สิ่งจรรโลงใจให้ทำหน้าที่การงาน

ที่นี้ ก็มาดูสิ่งจรรโลงใจให้ทำหน้าที่ คนธรรมดาสามัญ
ปุถุชนทั่วไป มันก็ต้องนึกถึงความสนุก ความสนุกช่วยให้ทำ
หน้าที่ ถ้าไม่สนุกมันก็ไม่ทำ ความสนุกถึงแม้จะเป็นสิ่งผิดศีล
ธรรมเลวทราม มันก็ยังทำ, สิ่งจรรโลงใจให้ทำการงานหรือ
หน้าที่สูงขึ้นมาน้อย ก็คือประโยชน์ ประโยชน์ที่จะพึงได้รับ
และความหวังที่จะได้รับประโยชน์นั้นเป็นสิ่งจรรโลงใจให้ทำ
หน้าที่. หรือว่าเราบูชาสิ่งที่สูงสุด บูชาพระธรรม, บูชา
พระพุทธรูป, บูชาพระเป็นเจ้า แล้วแต่จะเรียก; บูชาสิ่งสูงสุด
เราก็ทำหน้าที่ เพราะว่าเป็นความประสงค์ของสิ่งสูงสุด.



สิ่งสูงสุดต้องประสงค์ ให้เราบูชาท่านด้วยการทำหน้าที่
ไม่ใช่มานั่งจูดรูปจูดเทียน จัดดอกไม้หรือหรรษาอันอยู่อย่างนี้ ท่าน
ว่าเหมือนกับไม่ได้บูชา; บูชาสูงสุด ก็คือการทำหน้าที่สมควร
แก่หน้าที่ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม. ถ้ารู้จักว่าสิ่งนี้เป็น
พระพุทธรูปประสงค์ ได้ทรงทำเป็นตัวอย่าง อย่างดีแล้ว และเป็น
สิ่งที่ช่วยให้รอดอย่างดีแล้ว คนก็รักหน้าที่ เหนือก็จะกลายเป็น
น้ำมนต์, เหนือยิ่งออกมากก็เป็นน้ำเย็น ให้ชื่นอกชื่นใจ เพราะ
ว่าได้ทำอย่างเดียวกับพระพุทธเจ้า การที่จะทำงานให้สนุก ก็
เป็นไปได้ง่ายขึ้น.

ดูอีกนิดว่า ทำงานเพื่ออะไร? ทำหน้าที่เพื่ออะไร? พอ
จะมองเห็นได้ว่า ทำงานเพื่อโลก มีจิตใจสูงกว่าธรรมดา แล้ว
ทำงานเพื่อโลก, โลกนั้นมันรวมตัวเราอยู่ด้วย มันทำงานเพื่อ
มนุษย์ทั้งหมด รวมทั้งตัวเรา; นี้ก็พูดได้ว่า ทำงานเพื่อโลก.

แล้วถัดมาก็กล่าวได้ว่า ทำงานเพื่อสิ่งสูงสุด เพื่อลูถึงสิ่ง
สูงสุด เช่น พระนิพพาน, หรือว่าจะเข้าถึงพระเป็นเจ้า ตาม
ลัทธิศาสนานั้นๆ ก็เรียกว่า ทำงานเพื่อสิ่งสูงสุดหรือทำงานเพื่อ
ตามความประสงค์มุ่งหมายของสิ่งสูงสุด.

เอา ที่นี้ที่จริยธรรมสากล ที่คนสนใจ ก็มีว่า ทำหน้าที่
เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ duty for duty's sake หน้าที่เพื่อ
ประโยชน์แก่หน้าที่, อย่างนี้มันก็เรียกว่า ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่;
คนโง่สั้นหัว เพราะต้องการเงิน.

อาตมาอยากจะขอบอกกล่าว แก่คนเหล่านั้นว่า ขอให้



ลองทำเถิด ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่มันจะสนุก มันจะเป็นสุข แล้วเงินก็ไม่ไปไหนเสีย อย่างกลัวเลยเงินไม่วิ่งไปไหนเสีย; แม้ว่าเราตั้งใจจะทำหน้าที่นี้ ทำเพื่อหน้าที่ ทำเพื่อหน้าที่ เงินก็ไม่ไปไหนเสีย ขอให้บูชาหน้าที่ และทำหน้าที่ในฐานะเป็นสิ่งสูงสุด. นี้ว่าโดยหลักจริยธรรมสากลทั่วไป แก่มนุษย์ทุกคน ก็มีหลักอยู่อย่างนี้ duty for duty's sake หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ทำเถิด เงินไม่ไปไหนเสีย ยังกังได้.

นี่เรามาตัดสินใจกันที่ มาตัดสินใจกันที่ ว่าชีวิตนี้หรือตัวเรานี้ มันเป็นคนของกู หรือเป็นคนของโลก, ตัวเรานี้เป็นคนของตัวเรา หรือว่าเป็นคนของโลก; ถ้าเป็นคนของโลก ก็ต้องตัดสินใจทำให้มันได้รับประโยชน์กันทั้งโลก นั่นแหละจะได้เกิดกำลังใจกว้างขวาง ทำหน้าที่สนุก แม้จะลำบากยากเข็ญเพียงไร, การทำเพื่อโลกนั้นมันสนุกกว่าทำเพื่อตัวกูคนเดียว หรือมีเกียรติกว่าทำเพื่อตัวกูของกู.

ขอให้สนใจ สนใจว่าหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ เงินไม่ไปไหนเสียดอก; ถ้าทำด้วยความหวังความหิว มันเป็นเปรตแล้ว ตั้งแต่เริ่มทำแล้ว เงินไม่ได้มาทันใจ มันก็เป็นเปรตตลอดเวลาแหละ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่เถิด, บูชาหน้าที่ บูชาพระองค์ ซึ่งทรงเคารพหน้าที่ แล้วหน้าที่ก็จะสนุก.

นี่อดัมมยตา อดัมมยตา : ความคงที่อยู่ในความถูกต้อง คงที่อยู่ในความถูกต้อง มันคือถูกต้องทั้งหมด, เข้าใจถูกต้องทั้งหมด, ปฏิบัติถูกต้องทั้งหมด เรียกว่าคงที่อยู่ในความถูกต้อง

การงานก็จะเกิดเป็นความสนุกขึ้นมา.

ทำเพื่อบูชาสิ่งสูงสุด ใครมีอะไรเป็นสิ่งสูงสุด ก็บูชาสิ่งสูงสุดนั้นด้วยการทำหน้าที่; พระพุทธองค์ตรัสให้เราปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นการบูชาพระองค์ อย่าต้องบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนอะไร ให้มันรกรุงรังเลย.

เมื่ออดัมมยตาแล้ว การงานก็จะเป็นอย่างสนุก เหมือนเล่นกีฬา เราเล่นกีฬาเอง, เราดูกีฬานั้นเอง, เราตัดสินกีฬานั้นเอง นี่มันสนุกหรือไม่สนุก ก็ลองคิดดู.

หวังว่าท่านทั้งหลาย จะรู้จักอดัมมยตา ตามสมควรแก่เวลา, แล้วก็มุ่งหมายจะนำมาใช้ในการทำงานให้สนุก มีความเจริญก้าวหน้าองงามในหน้าที่การงานอยู่ทุกทีพาราตริกาลเทอญ.



บันทึกการทำงาน



บันทึกการทำงาน

อนุชิต

บันทึกการทำงาน



บันทึกการทำงาน

อนุชิต



ทุกท่านสามารถสนับสนุนกิจกรรมของมูลนิธิเมตตาธรรมรักษ์
ได้ด้วยการบริจาคเข้าบัญชี

ชื่อบัญชี มูลนิธิเมตตาธรรมรักษ์
ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด(มหาชน)
สาขา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เลขที่บัญชี 667-2-36590-5

แล้วส่งโทรสารสำเนาใบโอนเงินมาที่ 0-2800-1214
หรือแจ้งรายละเอียดมาทางอีเมล mail@metta.or.th